

Ndayotewa ya Riphabuliki ya Afrika Tshipembe

Tshivenda

Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe

Mvulatswinga	7	41. Milayo ya muvhuso wa tshumisano na vhushaka vhukati ha mivhuso	17
Ndimā ya 1: Mbetsheḽo dza u Thoma (1-6)	8	Ndimā ya 4: Phalamennde (42-82)	18
1. Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe	8	42. Kuvhumbelwe kwa phalamennde	18
2. Vhuhulwane ha Ndayotewa	8	43. Maanḽalanga a Vhusimamilayo ha Riphabuḽiki	18
3. Vhudzulapo	8	44. Maanḽalanga a Vhusimamilayo ha Lushaka	18
4. Luimbo lwa lushaka	8	45. Milayo na ndaela zwo ṽanganelanaho na komiti dzo ṽanganelanaho	18
5. Fuḽaga ya lushaka	8	Buthano ḽa lushaka	19
6. Nyambo	8	46. Kuvhumbelwe na khetho	19
Ndimā ya 2: Mulayotibe wa Pfanelo (7-39)	9	47. Vhuraḽo	19
7. Pfanelo	9	48. Miano kana u khwaṽhisedza	19
8. Kushumisele	9	49. Tshifhinga tshine buthano ḽa Lushaka ḽa ḽo tshi fhedza	19
9. Ndinganyiso	9	50. U fhaladzwa ha buthano ḽa Lushaka phanḽa ha musi tshifhinga tshaḽo tsha u shuma tshi tshi fhela	20
10. Tshirunzi tsha vhuthu	9	51. Zwifhinga zwa madzulo na zwa u awela	20
11. Vhutshilo	9	52. Mulangadzulo na muthusa-mulangadzulo	20
12. Mbofholowo na tsireledzo ya muthu	9	53. Tsheo	20
13. Vhupuli na u shumiswa nga u kombetsshedzwa	9	54. Pfanelo dza miṽwe miraḽo na Vhathusa-minisṽa kha buthano ḽa Lushaka	21
14. Zwi kwamaho muthu ene muṽe	9	55. Maanḽa a buthano ḽa Lushaka	21
15. Mbofholowo ya vhurereli, lutendo na kuhumbulele	10	56. Vhuṽanzi kana mafhungo a re phanḽa ha buthano ḽa Lushaka	21
16. Mbofholowo ya u amba na u ita zwithu wo vhofholowa	10	57. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele a buthano ḽa Lushaka	21
17. U kuvhangana, u gwalaba na u Nēkedza phethishini	10	58. Vhuṽalu	21
18. Mbofholowo ya vhuḽibadekanyi	10	59. U kona u swikelela na u dzhenelela kha buthano ḽa Lushaka nga nnyi na nyyi	21
19. Pfanelo dza zwa poḽitiki	10	Khoro ya mavunḽu ya Lushaka	22
20. Vhudzulapo	0	60. Kuvhumbelwe kwa khoro ya Lushaka	22
21. Bofholowo ya u tshimbila na vhudzulo	10	61. U kovhiwa ha Vharumiwa	22
22. Mbofholowo ya zwa makwevho, mushumo na phrofesheni	10	62. Vharumelwa ha tshoṽthe	22
23. Vhushaka kha zwa mishumo	10	63. Madzulo a khoro ya Lushaka	23
24. Vhupo	11	64. Mudzulatshidulo na muthusa-mudzulatshidulo	23
25. Ndaka	11	65. Dzitsheo	23
26. Vhudzulo	11	66. U dzhenela nga miraḽo ya khorotshitumbe ya Lushaka	23
27. Ndondolamutakalo, zwiliwa, maḽi na tsireledzo ya vhathu	11	67. U dzhenela nga vhaimelēli vha muvhuso wapo	23
28. Vhana	12	68. Maanḽa a khoro ya Lushaka	23
29. Pfunzo	12	69. Vhuṽanzi kana mafhungo a re phanḽa ha khoro ya Lushaka	23
30. Luambo na mvelele	12	70. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitele	
31. Zwitshavha zwa mvelele, vhurereli na luambo	12		
32. U swikelela mafhungo	12		
33. Maitele a ndaulo kwayo	13		
34. U swikelela khothe	13		
35. Vhathu vho fariwaho, vho valelwaho na vhane vha khōu pomokwa	13		
36. Mikano ya pfanelo	14		
37. Tshiimo tsha shishi	14		
38. U shumiswa ha pfanelo	15		
39. ṽhalutshedzo	15		
Ndimā ya 3: Muvhuso wa Tshumisano (40-41)	17		
40. Muvhuso wa Riphabuḽiki	17		

na matshimbidzele a khoru ya Lushaka	24
71. Vhuṭalu	24
72. U kona u swikelela na u dzhenelela kha khoru ya Lushaka nga nnyi na nnyi	24
Maitela a Vhusimamilayo ha Lushaka	24
73. Milayotibe yoṭhe	24
74. Milayotibe ine ya khwinisa Ndayotewa	24
75. Milayotibe zwayo i sa kwami mavunḁu	25
76. Milayotibe zwayo i kwamaho mavunḁu	25
77. Milayotibe ya zwa masheleni	27
78. Komiti ya Vhukonanyi	27
79. U ṅea thendelo kha milayotibe	28
80. Khumbelo nga miraḁo ya buthano ḽa Lushaka kha khothe ya zwa Ndayotewa	28
81. Nyandadzo ya milayo	28
82. U vhulungwa ha milayo ya phalamennde nga ṅḁila yo tsireledzeaho	28

Ndima ya 5: Phresidennde na Khorotshitumbe ya Lushaka (83-102)

83. Phresidennde	29
84. Maandḁa na mishumo ya phresidennde	29
85. Maandḁalanga a khorotshitumbe ya Riphabuḽiki	29
86. U khethiwa ha phresidennde	29
87. U thomiwa ha mishumo nga phresidennde	29
88. Tshifhinga tsha phresidennde tsha u shuma ofisini	30
89. U bviswa ha phresidennde	30
90. Mufarela-phresidennde	30
91. Khabinethe	30
92. Vhuḁifhinduleli	30
93. Vhathusa-Dziminisṭa	30
94. U bvela phandḁa ha khabinethe nga murahu ha khetho	31
95. Muano kana khwaṭhisedzo	31
96. Vhuḁifari ha miraḁo ya khabinethe na Vhathusa-Dziminisṭa	31
97. U fhiriswa ha mishumo	31
98. U ṅewa ha maandḁa na mishumo zwa tshifhinganyana	31
99. U kumedzwa mishumo	31
100. U lavheleswa ha ndaulo ya vunḁu nga muvhuso wa lushaka	31
101. Tsheo dza khorotshitumbe	32
102. Madzinginywa a u sa vha na fhulufhelo	32

Ndima ya 6: Mavunḁu (103-150)

103. Mavunḁu	33
Vhusimamilayo ha mavunḁu	33
104. Maandḁalanga a vhusimamilayo ha mavunḁu	33
105. Kuvhumbelwe na khetho dza	

vhusimamilayo ha vunḁu	33
106. Vhuraḁo	0
107. Muano kana khwaṭhisedzo	39
108. Tshifhinga tshine Vhusimamilayo ha Vunḁu ha ḁo tshi fhedza	34
109. U fhiladzwa ha vhusimamilayo ha vunḁu tshifhinga tshaho tshi saathu fhela	35
110. Madzulo na tshifhinga tsha u awela	35
111. Vhalangadzulo na Vhathusa-Vhalangadzulo	35
112. Tsheo	0
113. Pfanelo dza vharumiwa vha tshoṭhe kha vhusimamilayo ha vunḁu	35
114. Maandḁa a Vhusimamilayo ha Vunḁu	35
115. Vhuṭanzi kana maffhungo o livhanaho na Vhusimamilayo ha vunḁu	36
116. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitela na matshimbidzele a zwa Vunḁu	36
117. Vhuṭalu	0
118. U kona u swikelela ha nnyi na nnyi na u dzhenelelea kha vhusimamilayo ha vunḁu	36
119. U ḁivhadzwa ha milayotibe	36
120. Milayotibe ya zwa masheleni	0
121. U ṅea thendelo kha milayotibe	0
122. Khumbelo nga miraḁo kha khothe ya zwa Ndayotewa	37
123. Nyandadzo ya milayo ya vunḁu	37
124. U vhulungwa ha milayo ya Vunḁu nga ṅḁila yo tsireledzeaho	37
Khorotshitumbe dza vunḁu	37
125. Maandḁalanga a khorotshitumbe dza vunḁu	37
126. U ṅetshedza mishumo	38
127. Maandḁa na mishumo ya Vhalangavunḁu	38
128. Khetho dza Vhalangavunḁu	38
129. U thomiwa ha mishumo wa ofisini nga Vhalangavunḁu	38
130. Tshifhinga tsha mulangavunḁu tsha u vha ofisini na tsha u bviswa ofisini	38
131. Vhafarela-Vhalangavunḁu	39
132. Khorotshitumbe	39
133. Vhuḁifhinduleli	0
134. U bvela phandḁa na u shuma ha khorotshitumbe nga murahu ha khetho	39
135. Muano kana khwaṭhisedzo	0
136. Vhuḁifari ha miraḁo ya khorotshitumbe	39
137. U fhiriswa ha mishumo	0
138. U ṅetshedzwa ha mishumo lwa tshifhinganyana	39
139. U dzhenelela ha vunḁu kha zwa muvhuso wapo	39
140. Tsheo dza khorotshitumbe	0

141. Madzinginywa a u sa vha na fhulufhelo	0	179. Maandlanga a zwa Vhutshutshisi	51
Ndayotewa dza Vundu	41	180. Mañwe mafhungo a kwamaho ndaulo ya vhulamukanyi	52
142. U tangedzwa ha ndayotewa dza vundu	41	Ndima ya 9: Zwiimiswa zwa Muvhuso zwi Tikedzaho Demokirasi ya zwa Ndayotewa (181-194)	53
143. Zwi re ngomu ha ndayotewa dza vundu	41	181. U thomiwa na milayo i zwi vhusaho	53
144. U tanzelwa ha ndayotewa dza vundu	41	Mutsireledzi wa Tshitshavha	53
145. U sainiwa, u anadzwana u vhwana ngandila ya tsireledzo ha ndayotewa ya vundu	41	182. Mishumo ya mutsireledzi wa Tshitshavha	53
Milayo i fhambanaho	41	183. Tshifhinga tsha u shuma ofisini	53
146. Phambano vhukati ha mulayo wa lushaka na wa vundu	41	Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe	53
147. Dziñwe phambano	42	184. Mishumo ya Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afurika Tshipembe	53
148. Phambano dzine dza si kone u tandululwa	42	Khomishini ya Thuthuwedzo na Tsireledzo ya Pfanelo dza Zwitshavha zwa Mvelele, Vhurereleli na Luambo	54
149. Tshiimo tsha mulayo une wa sa kone u langa	42	185. Mishumo ya Khomishini	54
150. Thalutshedzo ya phambano	42	186. Kuvhumbelwe kwa Khomishini	54
Ndima ya 7: Muvhuso Wapo (151-164)	43	Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu	54
151. Vhuimo ha mimasipala	43	187. Mishumo ya Khomishini ya zwa Ndinganyiso ya Mbeu	54
152. Ndivho dza muvhuso wapo	43	Muoditha-Dzhenerala	54
153. Developmental duties of municipalities	43	188. Mishumo ya Muoditha-Dzhenerala	54
154. Masipala kha muvhuso wa tshumisano	43	189. Tshifhinga tsha u shuma ofisini	54
155. U vhumbiwa ha mimasipala	43	Khomishini ya zwa Khetho	54
156. Maandla na mishumo ya masipala	44	190. Mishumo ya Khomishini ya zwa Khetho	54
157. Kuvhumbelwe na khetho dza khoro dza masipala	44	191. Kuvhumbelwe kwa Khomishini ya Khetho	55
158. Vhuraḁo ha khoro ya masipala	45	Maandlanga a Divhusaho a Laulaho zwa Khasho	55
159. Tshifhinga tsha u shuma tsha khoro dza masipala	45	192. Maandlanga a Khasho	55
160. Matshimbedzele a nga ngomu	45	Mbetshelo nga u Angaredza	55
161. Vhuḁalu	0	193. U tholiwa	55
162. U anadzwana ha milayo yapo ya masipala	46	194. U bviswa ofisini	55
163. Muvhuso wapo wo dzudzanywaho	46	Ndima ya 10: Ndaulo ya Muvhuso (195-197)	56
164. Mañwe mafhungo vho	46	195. Ndeme dza mutheo na milayo i vhusaho ndaulo ya muvhuso	56
Ndima ya 8: Dzikhotho na Ndaulo ya zwa Vhulamukaimyi (165-180)	47	196. Khomishini ya Tshumelo ya Muvhuso	56
165. Maandlanga a zwa vhuḁatuli	47	197. Tshumelo ya Muvhuso	57
166. Sisiteme ya zwa Vhuḁatuli	47	Ndima ya 11: Tshumelo dza Tsireledzo (198-210)	58
167. Khothe ya Ndayotewa	47	198. Milayo i dzi vhusaho	58
168. Khothe Khulwane ya Khaḁhulo	48	199. U thomiwa, kuvhumbelwe, na vhuḁifari ha tshumelo dza tsireledzo	58
169. Khothe dza Nḁha dza Afrika Tshipembe	48	Vhupileli	58
170. Dziñwe khothe	48	200. Mmbi ya Vhupileli	58
171. Matshimbidzele a khothe	48	201. Vhuḁifhinduleli ha zwa polḁitiki	58
172. Maandla a khothe kha mafhungo a zwa ndayotewa	49	202. U khomandiwa/langiwa ha mmbi ya vhuḁileli	58
173. Maandla ane ya vha nao	49	203. Tshiimo tsha vhuḁileli ha lushaka	59
174. U tholiwa ha vhaofisiri vha zwa vhuḁatuli	49	204. Vhuñwaleli ha vathu zwavho vha re kha vhuḁileli	59
175. U tholiwa ha vhafarela vhahatuli	50	Mapholisa	59
176. Zwifhinga zwa u vha ofisini na mbadelo	50	205. Tshumelo ya Tshipholisa	59
177. U bviswa	50	206. Vhuḁifhinduleli ha zwa polḁitiki	59
178. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuḁatuli	50		

207. U langiwa ha Tshumelo ya Tshipholisa	59
208. Vhuñwaleli ha vhathu zwavho vha re kha zwa tshipholisa	60
Zwa vhusevhi	60
209. U thomiwa na u langiwa ha tshumelo dza zwa vhusevhi	60
210. Maandā, mishumo na u lavhelesa	60

Ndima ya 12: Vharangaphandā vha zwa Sialala (211-212)

211. U țanganedza	61
212. Mishumo ya vharangaphandā vha sialala	61

Ndima ya 13: Gwama (213-230A)

Mafhungo a zwa Gwama nga u tou angaredza	62
213. Tshikwama tsha mbuelo tsha Lushaka	62
214. Mikovhe na u ñewa ha mbuelo nga ndila ya ndingano	62
215. Migaganyagwama ya Lushaka na ya Vunđu na ya masipala	62
216. Ndaulo ya Vhufaragwama	62
217. U wana	63
218. U ñivhofha ha muvhuso	63
219. Muholo wa vhathu vho faraho poswo dza muvhuso	63
Khomishini ya Gwama	64
220. U thomiwa na mishumo	64
221. U vhwewa ha mirađo na tshifhinga tsha ofisi	64
222. Mivhigo	64
Bannga ya Vhukati	64
223. U thomiwa	64
224. Ndivho khulwane	64
225. Maandā na mishumo	64
Mafhungo a zwa masheleni apo na a vunđu	64
226. Zwikwama zwa Mbuelo zwa Vunđu	64
227. Zwiko zwa lushaka zwa tshikwama tsha vunđu na tsha muvhuso wapo	65
228. Mithelo ya vunđu	65
229. Maandā a zwa masheleni a masipala na mishumo	65
230. Khadzimiso dza Vunđu	66
230A. Khadzimiso dza masipala	66

Ndima ya 14: Mbetsshelo nga u Angaredza (231-243)

Mulayo wa Dzitshaka	67
231. Thendelano dza dzitshaka	67
232. Mulayo wa sialala wa dzitshaka	67
233. Tshumiso ya mulayo wa dzitshaka	67
Mañwe mafhungo	67
234. Thendelo nzwiwa dza pfanelo	67
235. Pfanelo dza vhathu dza u kona u ñiitela muvhuso une vha funa	67
236. Ndambedzo ya mahoro a zwa politiki	67
237. U ita mishumo nga vhuronwane	67

238. Zhendedzi na vhurumiwa	67
239. Țhalutshedzo	0
240. u sa anana vhukati ha mañwalo o fhambanaho	68
241. Nzudzanyo dza tshanduko	68
242. U fheliswa kana u vuhlahwa ha milayo	68
243. Dzina lipfufhi na u thoma u shuma	68

Sheduļu ya 1: Fulaga ya Lushaka

Sheduļu ya 1A: Fhethuvhupo ha Mavunđu

Vunđu la Kapa Vhubvađuvha	70
Vunđu la Fureisitata	70
Vunđu la Gauteng	70
Vunđu la KwaZulu-Natal	70
Vunđu la Limpopo	70
Vunđu la Mpumalanga	70
Vunđu la Kapa Devhula	71
Vunđu la Devhula Vhukovhela	71
Vunđu la Kapa Vhukovhela	71

Sheduļu ya 2: Miano na Khwaťhisedzo

1. Muano kana khwaťhisedzo ya Phresidennde kana Mufarela-Phresidennde	72
2. Muano kana khwaťhisedzo ya Muthusa-Phresidennde	72
3. Muano kana khwaťhisedzo ya Minisťa na Vhathusa-Minisťa	72
4. Muano kana khwaťhisedzo ya u ñiana ya mirađo ya Buthano la Lushaka, Vhurumiwa ha Tshoťhe kha Khoru ya Lushaka ya Mavunđu	72
5. Muano kana khwaťhisedzo ya Mulangavunđu na mirađo ya Khorotshitumbe ya vunđu	73
6. Muano kana khwaťhisedzo ya Vhaofisiri vha zwa Vhuhaťuli	73

Sheduļu ya 3: Matshimbidzele a Khetho

Tshipiđa tsha A: Matshimbidzele a khetho dza Vhafaraofisi vha zwa Ndayotewa	74
1. Kushumele	74
2. U tiwa	74
3. Țhođea dza tshiofisi	74
4. U ñivhadzwa ha madzina a vhonketheni	74
5. Nketheni muthihi	74
6. Matshimbidzele a khetho	74
7. Maitele a u bvisa	74
8. Minwe miťangano	74
9. Milayo	75
Tshipiđa tsha B: Nđila ya u ta kudzhenelele kwa lihora kha Vhurumiwa ha vunđu kha khoru ya mavunđu ya Lushaka	75

Sheduļu ya 4: Maandā a Fhethu ha Mishumo ya Vhusimamilayo ha Lushaka Khathihi na ha Vunđu

Tshipiđa tsha A	76
Tshipiđa tsha B	76

Shedulu ya 5: Maandla a Fethu ha Mishumo ya Vhusimamilayo ha Vundu Fhedzi

Tshipiḁa tsha A	0
Tshipiḁa tsha B	0

Shedulu ya 6: Nzudzanyo dza Tshifhinganyana

1. Ṭhalutshedzo	0
2. U isa phanḁa na u shuma ha milayo i no shuma zwino	78
3. U pfesesa mulayo une wa vha hone	78
4. Buthano ḁa Lushaka	0
5. Mafhungo a songo fhelaho a re phanḁa ha Phalamennde	79
6. Khetho dza Buthano ḁa Lushaka	79
7. Khoro ya Lushaka ya Mavundu	79
8. Sinethe dza tshifhinga tsho fhelaho	80
9. Khorotshitumbe ya Lushaka	80
10. Vhusimamilayo ha mavundu	0
11. Khetho dza Vhusimamilayo ha vundu	80
12. Khorotshitumbe dza vundu	0
13. Milayotewa ya vundu	81
14. U ṇetshedzwa ha milayo kha mavundu	81
15. Milayo ya vhusimamilayo i no khou shuma nḁa ha vhusimamilayo ha Phalamennde	81
16. Dzikhothe	81
17. Milandu i saathu u fhela i re phanḁa ha khothe	82
18. Maandlanga a zwa vhutshutshisi	0
19. Miano na khwaṭhisedzo	82
20. Zwiḁwe Zwiimiswa zwa Ndayotewa	82
21. U phasiswa ha mulayo u ṭḁiḁwaho nga	

Ndayotewa ntswa	83
22. Vhuthihi ha lushaka na u pfumedzana	83
23. Mulayotibe wa Pfanelo	84
24. Ndaulo ya muvhuso na tshumelo dza tsireledzo	84
25. Huḁwe u sa tea u vha kha Vhusimamilayo	84
26. Muvhuso wapo	84
27. U vhewa nga nḁila ya tsireledzo ha Milayo ya Phalamennde na ya vundu	85
28. U ḁwaliswa ha thundu i sa sudzulusei ya muvhuso	85

Shedulu ya 6A

Shedulu ya 6B

Shedulu ya 7: Milayo yo Thuthwaho

Ṭhumetshedzo ya A: Khwiniso kha Shedulu ya 2 kha Ndayotewa ya Kale

Ṭhumetshedzo ya B: Muvhuso wa Vhuthihi ha Lushaka: Sia la Lushaka

Ṭhumetshedzo ya C: Muvhuso wa Vhuthihi ha Lushaka: Sia ḁa Vundu

Ṭhumetshedzo ya D: Ndaulo ya Muvhuso na Tshumelo dza Tsireledzo: Khwiniso kha Khethekanyo dza Ndayotewa yo Fhiraho

Mvulatswinga

Rine, vhathu vha Afrika Tshipembe;

Ri dzhiela nṱha u shaea ha vhulamukanyi kha tshifhinga tsho fhelaho;

Ri ṱhonifha havho vhe vha tambulela vhulamukanyi na mbofholowo kha shango ṱashu;

Ri ṱhonifha havho vhe vha shuma vha tshi itela u fhaṱa na u bveledzisa shango ṱashu; na

U tenda uri Afrika Tshipembe ndi ṱa vhoṱhe vhane vha dzula khaṱo, vho vhoṱhekanywaho vha vha huthihi naho vha sa fani.

Zwenezwo, nga kha vhaimелеli vho khethiwaho zwavhuḍi, ri khou ṱanganedza ino Ndayotewa sa wone Mulayo Muhulusa wa Riphabuḽiki uri u-

- Fhelise khethululo ya tshifhinga tsho fhelaho na u thoma tshitshavha tshine tsho ḍisendeka kha ndeme dza demokirasi, vhulamukanyi ha matshilisano na pfanelo dza vhuthu;
- Fhaṱe mitheo kha demokirasi na tshitshavha tshi re

khagala hune muvhuso wo ḍisendeka kha lufuno lwa vhathu nahone vhadzulapo vho tsireledzwa nga mulayo nga nḍila I linganaho;

- Khwinisa ndeme ya Vhutshilo ha vhadzulapo vhoṱhe na u vhoṱholola vhukoni ha muthu muṱwe na muṱwe; na
- Fhaṱa mbumbano na demokirasi zwa Afrika Tshipembe uri ṱi kone u vha fhethu ho teaho sa muvhuso wo ḍiimisaho kha muṱa wa tshaka.

May God protect our people.

Nkosi Sikelel' iAfrika.

Morena boloka setjhaba sa heso.

God seḽn Suid-Afrika.

God bless South Africa.

Mudzimu tsireledza vhathu vhashu.

Hosi katekisa Afrika.

Ndima ya 1: Mbetsshelo dza u Thoma (1-6)

1. Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe

1. Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe ndi shango ḽithihi, ḽo ḽiimisaho nga ḽoṯhe, ḽa demokirasi ḽo thomiwaho nga ndayo dzi tevhelaho—
 - a. Tshirunzi tsha vhuthu, u swikelelwa ha ndinganelo na u khwinisa pfanelo dza vhuthu na mbofholowo.
 - b. Hu si na tshikhetho nga muraḽho na mbeu.
 - c. Vhuhulwane ha ndayotewa na u vhusa ha mulayo.
 - d. Pfanalo dza u khetha dza vhaaluwa dzi fanaho, mutevhe wa vkhakethi wa lushaka u fanaho, khetho dza misi yoṯhe na sisiteme ya muvhuso waḽ. demokirasi wa madzangano manzhi, u itela vhuḽifhinduleli, u kona u fhindula na u vha khagala.

2. Vhuhulwane ha Ndayotewa

Ino Ndayotewa ndi mulayo muhulwanesa wa Riphabuḽiki; mulayo kana vhuḽifari vhu sa tshimbilelani na ndayotewa a ho ngo tendelwa, nahone khombetschedzo/ mbofho I vhwaho nga ndayotewa I fanela u tevhedzwa.

3. Vhudzulapo

1. Vhudzulapo Afrika Tshipembe vhu a fana.
2. Vhadzulapo vhoṯhe vha—
 - a. na pfanelo, vhuṯalu na mbuelo dza vhudzulapo dzi linganaḽo; vha dovha hafhu
 - b. vha lingana kha mishumo na vhuḽifhinduleli ha vhudzulapo.
3. Mulayo wa lushaka u fanela u ita mbetshelo ya u kona u wana, u dzhielwa na u vhuedzedzwa ha vhudzulapo.

4. Luimbo lwa lushaka

Luimbo lwa lushaka lwa Riphabuḽiki tsho ya hone I dzhiwa nga Phresidennde nga kha ndivhadzo.

5. Fuḽaga ya lushaka

Fuḽaga ya lushaka ya Riphabuḽiki mivhala yayo ndi mutswu, musuku, mudala, mutshena, mutswuku na lutombo, sa zwe zwa ṯalutshedzwa na u talatadziwa kha

shedulu ya 1.

6. Nyambo

1. Nyambo dza tshiofisi dza Riphabuḽiki ndi Sepedi, Sesotho, Setswana, siSwati, Tshivenda, Xitsonga, Afrikaans, English, isiNdebele, isiXhosa na isiZulu.
2. Hu tshi khou dzhielwa nṯha ḽivhazwakale ya u sa shumiseswa ha nyambo dza vhathu vhashu na vhuimo ha nyambo dza fhanḽo hayani, muvhuso u fanela u dzhia maga o teaho u itela u alusa vhuimo na u khwinisa u shumiswa ha hedzi nyambo.
 - a. Muvhuso wa lushaka na mivhuso ya mavundu I nga shumisa luambo luṽwe na luṽwe u itela ndivho dza muvhuso, hu tshi dzhielwa nṯha u shumiswa, khonadzeo, tshinyalelo/mbadelo, nyimele dza dzingu na ndinganelo ya ṯhōḽa na zwi funeswaho nga tshitshavha tshoṯhe nga u angaredza kana kha vundu ḽi kwameaho; fhedzi muvhuso na muvhuso wa vundu u fanela u shumisa nyambo mbili dza tshiofisi musi dzo ṯukufhalesa.
 - b. Mimasipala I fanela u dzhiela nṯha u shumiswa ha nyambo na zwine zwafuneswa nga vhadzulapo.
4. Muvhuso wa lushaka na mivhuso ya mavundu, I tshi khou shumisa mulayosikwa na maṽwe maga, I fanela u langula na lavhelesa u shumiswa ha nyambo dza tshiofisi. Hu si na u pfuka mbetshelo dza khethekanyo ṯhukhu ya (2), nyambo dzoṯhe dzi fanela u lingana nahone dzi farwe u lingana.
5. Bodonyangaredzi ya Nyambo ya Afrika Tshipembe yo thomiwaho nga mulayosiṽwa wa lushaka I fanela u—
 - a. alusa, na u ita nyimele ya, bveledzisa na u shumiswa ha—
 - i. nyambo dzoṯhe;
 - ii. nyambo dza Khoi, Nama and San; na
 - iii. luambo lwa zwiga; na
 - b. alusa na u vhona uri hu ṯhonifhiwe—
 - i. nyambo dzoṯhe dzi shumiswaho nga zwitshavha zwa Afrika Tshipembe, hu tshi katelwa nyambo dza German, Greek, Gujarati, Hindi, Portuguese, Tamil, Telugu and Urdu; na
 - ii. Arabic, Hebrew, Sanskrit na dziṽwe nyambo dzi shumiswaho kha vhurereli ha Afrika Tshipembe.

Ndimba ya 2: Mulayotibe wa Pfanelo (7-39)

7. Pfanelo

1. Uno mulayotibe wa Pfanelo ndi wone thikho ya demokirasi kha Afrika Tshipembe. U tsireledza pfanelo dza vhatu vhothe kha shango lashu na u khwathisa ndeme ya demokirasi ya tshirunzi tsha vhuthu, ndinganelo na mbofholowo.
2. Muvhuso u fanela u thonifha, u tsireledza, u alusa na u fusha pfanelo kha Mulayotibe wa Pfanelo.
3. Pfanelo kha Mulayotibe wa Pfanelo dzi fanela u tevhezela mikano yo katelwaho kana yo ambiwaho kha khethekanyo ya 36, kana hunwe fhethu kha Mulayotibe.

8. Kushumisele

1. Mulayotibe wa Pfanelo u shuma kha milayo yotha, nahone u vhotha vhusimamilayo, vhalanguli, vhulamukanyi na zwiimiswa zwa muvhuso.
2. Mbetshelelo dza Mulayotibe wa Pfanelo u vhotha muthu zwawe kana muthu wa zwa mulayo arali, nahone nga ndila ine, yo tea, I tshi dzhiela ntha vhuvha ha pfanelo na vhuvha ha mushumo muñwe na muñwe u randelwaho nga pfanelo.
3. Musi hu tshi shumiswa mbetshelelo ya Mulayotibe wa Pfanelo kha muthu zwawe kana muthu wa zwa mulayo zwi tshi ya nga mbetshelelo thukhu ya (2), khothe—
 - a. u itela u shumisa pfanelo I re kha Mulayotibe, I fanela u shumisa kana arali zwi tshi totea I bveledzise, mulayo wa mvelo nga ndila ine mulayosiñwa a u nga do tendela u shuma ha pfanelo yeneyo; na
 - b. u bveledza ndangulo ya mulayo wa mvelo u itela u ita mukano wa pfanelo, tenda mukano uyo u tshi anana na khethekanyo ya 36(1).
4. Muthu wa mulayo o tewa nga pfanelo dzi re kha Mulayotibe wa Pfanelo nga ndila ine zwa totea nga vhuvha ha pfanelo na vhuvha ha muthu wa mulayo.

9. Ndinganyiso

1. Vhatu vhothe vha a lingana phanda ha mulayo nahone vha na pfanelo dzi linganaho dza u tsireledzwa na mbuelo dza mulayo.
2. U lingana zwi katela u diphina nga pfanelo na mbofholowo lwo dalaho nahone nga ndila I inganaho. U alusa na u swikelela ndinganyiso, mulayosiñwa na manwe maga o itelwaho u tsireledza na u khwinisa vhatu, kana zwigwada zwa vhatu, zwo khakhelwaho nga tshiatalula a nga kha qi dzhiwa.
3. Muvhuso a u nga iti tshiatalula tsho livhaho na tshi songo livhaho u tshi talula muthu muñwe na muñwe nga tshiitisi tshithihi kana zwiitisi zwinzhi, hu tshi katelwa murafho, mbeu, vhuatalulambeu, vhuimana,

tshiimo tsha mbingano, vhubvo ha lushaka kana matshilisano, muvhala, lushaka lwa vhudzekani, vhukale, vuhole, vhurereli, luvalo, lutendo, mvelele, luambo na mabebo.

4. A hu na muthu ane a do talula muthu na muthihi nga ndila yo livhaho kana I songo livhaho nga tshiitisi tshithihi kana zwiitisi zwinzhi zwi tshi ya nga khethekanyo thukhu ya (3). Mulayosiñwa wa lushaka u fanela u itwa/thomiwa u itela u thivhela kana u iledza tshiatalula tshi songo tea.
5. Tshiatalula nga tshiitisi tshithihi kana zwiitisi zwinzhi zwo tevhekanywaho kha khethekanyo thukhu ya (3) a tshongo tea nga nda ha musi zwo vhonele uri tshiatalula tsho tea.

10. Tshirunzi tsha vhuthu

Muñwe na muñwe u na tshirunzi na pfanelo ya uri tshirunzi tshawe tshi thonifhiwe na u tsireledzwa.

11. Vhutshilo

Muñwe na muñwe u na pfanelo ya vhutshilo.

12. Mbofholowo na tsireledzo ya muthu

1. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya mbofholowo na tsireledzo ya muthu, hu tshi khou katelwa pfanelo—
 - a. ya u sa hanelwa u vhofoholowa nga ndila I sa pfali kana hu si na tshiitisi tshi pfalaho;
 - b. ya u sa valelwa hu si na tsengo;
 - c. ya u vhofoholowa kha tshaka dzothe dza khakhathi dzi bvaho kha tshitshavha kana zwiñwe zwiko;
 - d. ya u sa tambudzwa nga ndila ifhio na ifhio; na
 - e. ya u sa farwa kana u kaidzwa lwa tshithu, lu si lwa vhuthu kana lu nyadzisaho.
2. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya thompho ya muvhili na muhumbulo, hu tshi katelwa pfanelo—
 - a. ya u dzhia tsho dzi kwamaho mbebo;
 - b. ya tsireledzo na u langa muvhili wawe; na
 - c. ya u sa shumiswa kha ngudo dza zwa mishonga kana zwa sainthifiki a songo fha thendelo.

13. Vhupuli na u shumiswa nga u kombetshedzwa

A hu na muthu o tea u itwa zwa vhupuli, na u kombetshedzwa u shuma.

14. Zwi kwamaho muthu ene muñe

1. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u vha na zwi kwamaho ene muñe, zwi katelaho pfanelo ya u sa—
 - a. setshiwa kana u sa setshelwa haya hawe;
 - b. setsheliwa haya hawe;

- c. dzhielwa zwithu zwawe; kana
- d. khakhiswa kha zwi kwamaho zwa vhudavhidzani hawe ene muṅe.

15. Mbofholowo ya vhurereli, lutendo na kuhumbulele

1. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya mbofholowo kha zwa luvalo, vhurereli, muhumbulo, lutendo na kuhumbulele.
2. Zwa vhurereli zwi nga farelwa kha zwiimiswa zwa muvhuso kana zwiimiswa zwi tikedzwaho nga muvhuso, tenda—
 - a. zwenezwo zwa vhurereli zwa tevhedza ndaulo dzo itwaho nga maandalanga a muvhuso;
 - b. zwenezwo zwa vhurereli zwa itwa nga ndila I lingana; nahone
 - c. muthu a zwi dzenela o tou vhofoholowa kana o tou zwi funa.
3. a. Ino khethekanyo a I thivheli mulayosinwa u dzhiela nṱha—
 - i. mbingano dzo itwaho nga fhasi ha sialala, kana vhurereli, mulayo wa muthu ene muṅe kana wa muṱa; kana
 - ii. sisiṱeme dza mulayo wa muthu ene muṅe kana mulayo wa muṱa nga fhasi ha sialala, kana u tevhedzwa nga vhatu vha tevhedzaho zwa vhurereli honoho.
- b. U dzhiela nṱha zwi tshi ya nga phara ya (a) zwi fanela u anana na ino khethekanyo na dziṅwe mbetshelo dza Ndayotewa.

16. Mbofholowo ya u amba na u ita zwithu wo vhofoholowa

1. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya u vhofoholowela u amba na u ita zwithu o vhofoholowa, hu tshi katelwa—
 - a. mbofholowo ya zwa dzigurannṱa na zwiṅwe zwirathisi;
 - b. mbofholowo ya u ṱanganedza kana u fha mafhungo kana muhumbulo;
 - c. mbofholowo ya zwa vhutsila; na
 - d. zwa akademi na mbofholowo ya u ita ṱhodisiso ya sainthifiki.
2. Pfanelo I re kha khethekanyo ṱhukhu ya (1) a I kwami—
 - a. mazwifhi a tshi itelwa zwa nndwa;
 - b. zwa u ita khakhathi; kana
 - c. vengo lo ḍisendekaho kha murafho, lushaka, mbeu kana vhurereli, na zwine zwa huvhadza.

17. U kuvhangana, u gwalaba na u Nokedza phethishini

Muṅwe na muṅwe u na pfanelo, ya uri nga mulalo nahone a songo ḍitama zwiṱhavhane, a ite khuvhangano, a ite misumbedzo, a gwalabe na u ṅetshedza phethishini.

18. Mbofholowo ya vhudibadekanyi

Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya vhudibadekanyi.

19. Pfanelo dza zwa politiki

1. Muṅwe na muṅwe o vhofoholowa kha u nanga zwa politiki, hu tshi katelwa pfanelo—
 - a. ya u vhumba dzangano la politiki;
 - b. ya u dzenela kha mishumo ya , kana u kunga mirado, hu tshi itelwa dzangano la zwa politiki; na
 - c. u ita fulo la zwa dzangano la politiki.
2. Mudzulapo muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya kha zwa khetho dza nga misi dzo vhofoholowaho, dzi pfadzaho dza tshiimiswa tshiṅwe na tshiṅwe tsha vhusimamilayo tsho thomiwaho zwi tshi ya nga Ndayotewa.
3. Mudzulapo muṅwe na muṅwe o aluwaho u na pfanelo—
 - a. ya u khetha kha khetho dza tshiimiswa tshiṅwe na tshiṅwe tsha vhusimamilayo tsho thomiwaho zwi tshi ya nga Ndayotewa, na u ita zwenezwo tshidzumbeni; na
 - b. u dzenela khetho dza ofisi ya muvhuso nahone , arali o khethiwa, u ḍo dzhena kha vhuimo ha yeneyo ofisi.

20. Vhudzulapo

A hu na mudzulapo ane a ḍo hanelwa u vha na vhudzulapo.

21. Bofholowo ya u tshimbila na vhudzulo

1. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya mbofholowo ya u tshimbila.
2. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya u bvela nnḍa ha Riphabuliki.
3. Mudzulapo muṅwe na muṅwe u na pfanelo dza u dzhena, a dzula huṅwe na huṅwe kha Riphabuliki.
4. Mudzulapo muṅwe na muṅwe u na pfanelo dza u vha na liṅwalo la u tshimbila.

22. Mbofholowo ya zwa makwevho, mushumo na phrofesheni

Mudzulapo muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya u ḍinangela zwa makwevho, mushumo na phrofesheni o vhofoholowa. U ita zwa makwevho, mushumo kana phrofesheni zwi nga langulwa nga mulayo.

23. Vhushaka kha zwa mishumo

1. Muṅwe na muṅwe u na pfanelo ya u farwa zwavhudzi mushumoni.
2. Mushumi muṅwe na muṅwe u na pfanelo—
 - a. ya u vhumba kana u vha murado wa dzangano la vhashumi;
 - b. ya u dzenela mishumo na mbekanyamushumo zwa dzangano la vhashumi; na

- c. ya u gwalaba.
- 3. Mutholi muñwe na muñwe u na pfanelo—
 - a. ya u vhumba na u dzhenela dzangano la vhatholi; na
 - b. ya u dzhenela kha mishumo na dzimbekanyamushumo zwa dzangano la mutholi.
- 4. Dzangano liñwe na liñwe la vhashumi na dzangano liñwe na liñwe la vhatholi li na pfanelo—
 - a. ya u ta kulangulele, mbekanyamushumo na mishumo;
 - b. ya u dzudzanya; na
 - c. ya u vhumba na u dzhenela dzangano.
- 5. Dzangano liñwe na liñwe la vhashumi, dzangano la vhatholi na mutholi vha na pfanelo dza u dzhenelela kha thendelanogute. Mulayosiñwa wa lushaka u nga itiwa u itela u langula thendelanogute. Nga ndila ine uyo mulayosiñwa wa do ita mukano kha pfanelo ya ino ndima, mukano u fanelo u tevhedza khethekanyo ya 36(1).
- 6. Mulayosiñwa wa lushaka u nga dzhiela ntha nzudzanyo dza tsireledzo dza dzangano dzi re kha thendelanogute. Nga ndila ine mulayosiñwa wa ita mukano kha pfanelo ya ino Ndima, mukano u fanela u anana na khethekanyo ya 36 (1).

24. Vhupo

- 1. Muthu muñwe na muñwe u na pfanelo—
 - a. ya u vha kha vhupo vhune ha sa vhaise mutakalo wawe; na
 - b. ya u vha kha vhupo ho tsireledzeaho, u itela mirafho ya zwino na I daho, nga kha milayosiñwa na maga a pfadzaho ane—
 - i. a thivhela tshikafhadzo na u tshinya mupo wa matakani;
 - ii. a alusa zwa vhutsireledzamupo; na
 - iii. u tsireledza mvelaphanda ya zwa mataka na zwiko zwa mupo hu tshi khou aluswa mvelaphanda ya zwa ikononi na matshilisano zwi pfalaho.

25. Ndaka

- 1. A hu na muthu a ne a do thivhelwa u vha na ndaka nga nda ha musu zwi tshi ya nga mulayo une wa angaredza, nahone a hu na mulayo une wa do tendela u thivhelwa u vha na ndaka nga ndila I sa pfali.
- 2. Ndaka I nga dzhiwa fhedzi zwi tshi ya nga mulayo une wa shumiswa lwa u angaredza—
 - a. hu tshi itelwa ndivho dza tshitshavha kana dzangalelo la tshitshavha nahone
 - b. hu tshi do vha na ndiliso, mutengo wa hone na tshifhinga na ndila ya kubadelele zwi do tou tendelanwa na vha kwameaho kana zwo tshewa kana u tendelwa nga khothe.
- 3. Tshelede ya ndiliso na tshifhinga na ndila ya u badela zwi fanela u vha zwi tshi pfala nahone hu si vhe na tshiatalula, hu vhonele ndingano vhukati ha dzangalelo la tshitshavha na dzangalelo la vha kwameaho, ho dzhielwa ntha nyimele dzothe dzo teaho, hu tshi

katelwa—

- a. zwine ndaka ya khou shumiselwa zwone;
- b. divhazwakale ya kuwanele na kushumisele kwa ndaka;
- c. ndeme ya maraga wa ndaka;
- d. tshikalo tsha vhubindudzi ha muvhuso na thikhedzelo kha u wana na khwiniso ya mbuelo kha yeneyo ndaka; na
- e. ndivho dza u dzhia ndaka yeneyo .
- 4. U itela ndivho dza ino khethekanyo—
 - a. dzangalelo la tshitshavha hu katelwa vhubindudzi ha lushaka kha mbuedzedzo ya shango, na mbuedzedzo dzi disa u swikelela hu linganaho kha zwiko zwa mupo zwa Afrika Tshipembe; nahone
 - b. ndaka a si mavu fhedzi.
- 5. Muvhuso u fanela u dzhia maga a mulayosiñwa na manwe maga a pfalaho, kha zwiko zwine zwa vha hone, u itela hu vhe na nyimele dzi konisaho vhadzulapo u swikelela mavu nga ndila I linganaho.
- 6. Muthu kana tshitshavha tshine vhone hatsho ha mavu a ho ngo tsireledzwa lwa mulayo zwo itiswa nga milayo ya tshifhinga tsho fhelaho ya tshiatalula kana zwiito o fanelwa, nga ndila yo vhetshelwaho nga Mulayo wa Phalamennde, nga u wana vhone vhu re mulayoni kana thandululo I linganaho.
- 7. Muthu kana tshitshavha tsho dzhielwaho ndaka nga murahu ha la 19 Fulwi 1913 zwo itiswa nga milayo ya tshifhinga tsho fhelaho ya tshiatalula nga muvhala kana zwiito o fanelwa, nga ndila yo vhetshelwaho nga Mulayo wa phalamennde, nga u netshedzwa murahu ndaka yawe kana thandululo I linganaho.
- 8. A hu na mbetshelo kha ino khethekanyo ine ya nga thivhela muvhuso kha u dzhia maga a mulayo kana manwe maga zwi tshi itelwa u wana mavu, maqi na zwiñwe zwi yelanaho na mbuedzedzo, u itela u tandulula masiandaitwa a tshifhinga tsho fhelaho a tshiatalula, tenda u pambuwa kha mbetshelo dza ino khethekanyo dza vha dzi tshi ya nga mbetshelo ya khethekanyo ya 36(1).
- 9. Phalamennde I fanela u ita mulayosiñwa wo ambiwaho kha khethekanyo thukhu ya (6).

26. Vhudzulo

- 1. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u swikelela.
- 2. Muvhuso u fanela u dzhia maga a mulayo na manwe maga, kha zwiko zwawo zwi re hone, u itela u tevhedza pfanelo ino.
- 3. A hu na ane a nga pandelwa e hayani hawe, kana u kwashelwa haya hawe, hu si na ndaela ya khothe yo itwaho nga murahu ha musu ho sedzwa nyimele dzothe. A hu na mulayo une wa do tendela u pandelwa hu sa pfali.

27. Ndondolamutakalo, zwiliwa, maqi na tsireledzo ya vhatu

- 1. Muñwe na muñwe u na pfanelo ya u swikelela—
 - a. tshumelo dza ndondolamutakalo, hu tshi katelwa ndondolamutakalo ya mbebo;

- b. maḍi na zwiliwa zwo linganaho; na
 - c. tsireledzo ya vathu, hu tshi katelwa, arali vha sa koni u ḍilondola na vhaundiwa vhavho, thuso yo teaho ya u tshila.
2. Muvhuso u fanela u dzhia maga a mulayo na maiwe maga, kha zwiko zwawo zwine wa vha nazwo, u itela u swikelela pfanelo hedzi dzoṭhe.
 3. A hu na ane a ḍo hanelwa dzilafho ḷa zwa mushonga ḷa shishi.

28. Vhana

1. Nwana muṇwe na muṇwe u na pfanelo—
 - a. ya dzina na u vha muraḍo wa lushaka a tshi tou bebwa;
 - b. ya ndondolo muṭani kana ndondolo ya mubebi wawe, kana inwe ndondolo yo teaho arali o bviswa kha muṭa we a bebwa khawo;
 - c. ya zwiliwa zwa pfushi, vhudzulo, ndondolo ya mutakalo ya ndeme na tshumelo dza vathu;
 - d. ya u tsireledzwa kha u sa farwa zwavhuḍi, u litshedzelwa, u tambudzwa kana u nyadziswa;
 - e. ya u tsireledzwa kha u shuma mishumo ya u vha tambudza;
 - f. ya uri vha sa ṭodee kana vha sa tendelwe u shuma mishumo kana u ṇetshedza tshumelo—
 - i. dzi songo teaho muthu wa vhukale ha ṇwana onoyo; kana
 - ii. dzine dza vhea vhutshilo, pfunzo, muvhili kana muhumbulo wa mutakalo kana muyani, fulufhelo kana mvelaphanda ya vhutshilo mulingoni;
 - g. ya u sa fariwa nga nṇdani ha musi u mu fara hu ḷone ḷiga ḷa u fhedza, hune, nga nṭha ha pfanelo dzine vhana vha ḍiphiṇa ngadzo nga fhasi ha khethekanyo dza 12 na 35, ṇwana a nga farwa fhedzi lwa tshifhinga tsho pfufhifhalesaho, nahone u na pfanelo ya—
 - i. u dzudzwa thungo ha vathu vho farwaho vha nṭha ha miṇwaha ya 18; na
 - ii. u farwa nga nḍila, nahone kha nyimele, ine ya dzhiela nṭha vhukale ha ṇwana;
 - h. ya u vha na ramilayo o tholwaho nga muvhuso, hu tshi khou badela wone muvhuso, kha kutshimbilele kwa khothe dzi kwamaho ṇwana, u itela arali hu tshi nga vha na vhulamukanyi vhu si havhuḍi; na
 - i. ya u sa shumiswa kha khuḍano dza muthu o ḍitamaho, nahone ya u tsireledzwa musi hu na khuḍano ya vathu vho ḍitamaho.
2. Nwana madzangalelo awe ndi one a ndemesa kha mafhungo maiwe na maiwe a kwamaho ṇwana.
3. Kha khethekanyo ino “ṇwana” zwi amba muthu a re na miṇwaha ya fhasi ha 18.

29. Pfunzo

1. Muṇwe na muṇwe u na pfanelo—
 - a. ya pfunzo ya ndeme, hu tshi katelwa pfunzo ya ndeme ya vhaaluwa; na

- b. ya u isa pfunzo phanda, ine muvhuso, nga kha maga a pfadzaho, u fanela u ita uri I vhe hone nahone I swikelelee.
2. Muṇwe na muṇwe u na pfanelo ya u wana pfunzo nga luambo lwa tshiofisi kana nyambo dzine muthu ene muṇe a tou ḍinangela kha zwiimiswa zwa pfuzo zwa muvhuso hune yeneyo pfunzo ya nga konadzea zwi pfalaho. U itela u vhona uri hu na u swikelelea nahone mulayo u khou shumiswa ino pfanelo, muvhuso u fanela u dzhiela nṭha nḍila dzoṭhe dzi pfalaho dza zwa pfunzo, hu tshi katelwa zwiimiswa zwa luambo luthihi, hu tshi dzhielwa nṭha—
 - a. ndinganyiso;
 - b. u konadzea; na
 - c. ṭhodea ya u tandulula mvelelo dza milayo na maitele a tshiṭalula tsha muvhala kha tshifhinga tsho fhelaho.
 3. Muṇwe na muṇwe u na pfanelo ya u thoma zwiimiswa zwa pfunzo a tshi khou shumisa tshelede yawe kha u zwi londola, zwine zwiimiswa zwenezwo—
 - a. zwa sa ṭalule muthu zwo sedza muraḍo;
 - b. zwo ḍinwalisa kha muvhuso; nahone
 - c. zwi fare maimo ane a sa vhe fhasi ha zwiimo zwa zwiimiswa zwa pfunzo zwa muvhuso.
 4. Khethekanyo ṭhukhu ya (3) a I thivheli muvhuso kha u lambedza zwiimiswa zwa pfunzo zwo ḍiimisaho.

30. Luambo na mvelele

Muṇwe na muṇwe u na pfanelo ya u shumisa na u dzhenela Vhutshilo ha mvelele ine ene muṇe a tou nanga, fhedzi a hu tendelwi muthu u tevhedza pfanelo hedzi nga nḍila I sa ananiho na mbetshelo ya Mulayotibe wa Pfanelo.

31. Zwitshavha zwa mvelele, vhurereli na luambo

1. Vhathu vhane vha wela kha zwitshivha zwa mvelele, vhurereli kana kana luambo vha nga si thivhelwe u shumisa ino pfanelo, hu ḍi nga na vhaiwe-vho vhane vha vha miraḍo ya tshitshavha—
 - a. kha u ḍiphiṇa nga mvelele yavho, u ita zwa vhurereli havho na u shumisa luambo lwavho; na
 - b. u vhumba, u dzhenela na u khwaṭhisa zwa mvelele, vhurereli na zwa luambo na zwiṇwe zwiimiswa kha tshitshavha.
2. Pfanelo dzi re kha khethekanyo ṭhukhu ya (1) a dzi faneli u tevhedzwa nga nḍila I sa ananiho na mbetshelo ya Mulayotibe wa Pfanelo.

32. U swikelela mafhungo

1. Muṇwe na muṇwe u na pfanelo ya u kona u swikelela—
 - a. mafhungo maiwe na maiwe a muvhuso; na
 - b. mafhungo maiwe na maiwe a re na muṇwe muthu ane a ṭodea kha u tevhedza na u tsireledza pfanelo dziṇwe na dziṇwe.

2. Mulayosiŋwa wa Lushaka u fanela u itiwa u itela uri pfanelo ino I kone u shuma zwavhuḍi, nahone I vhe na mbetshelo ya maga a pfalaho a u fhelisa muhwalo wa ndaulo na masheleni.

33. Maitele a ndaulo kwayo

1. Muŋwe na muŋwe u na pfanelo ya u dzhia ḽiga ḽi re mulayoni kha zwa ndaulo, nga ṇḽila I pfalaho nahone o tevhedza kuitele ku pfalaho.
2. Muŋwe na muŋwe ane pfanelo dzawe dzo pfukiwa nga ndaulo u na pfanelo ya uri a fhiwe mbuno dzo itisaho nahone dzo tou ṇwaliwa.
3. Mulayo wa Lushaka u fanela u itwa uri pfanelo dzino dzi shume zwavhuḍi, nahone u fanela u—
 - a. vhea ḽa uri kuitele kwa ndaulo ku ṭolwe nga khothe kana, hune zwa vha zwo tea, zwi ṭolwe nga komiti I sa dzhiho sia kana muthu o ḽiimisaho;
 - b. vhea mushumo kha muvhuso uri u ite uri pfanelo dzi re kha khethekanyo ṭhukhu dza (1) na (2) dzi shume zwavhuḍi; nahone
 - c. u ṭuṭuwedze ndaulo yavhuḍi.

34. U swikelela khothe

Muŋwe na muŋwe u na pfanelo ya uri a hanedze nahone zwi tshi ḽo kona u tou tandululwa hutshi khou shumiswa mulayo tsho ya dzhiwa nga ṇḽila I sa dzhiho sia khothe kana, arali zwo tea, zwa itwa nga komiti I sa dzhiho sia kana iŋwe foramu kana muthu o tou ḽiimisaho nga eṭhe.

35. Vhathu vho fariwaho, vho valelwaho na vhane vha khou pomokwa

1. Muŋwe na muŋwe o farwaho a tshi khou humbulelwa u vha o ita vhukhakhi u na pfanelo—
 - a. ya u fhumula;
 - b. ya u vhudzwa nga u ṭavhanya —
 - i. nga ha pfanelo ya u ḽifhumulela; na
 - ii. nga ha masiandaitwa a u sa fhumula;
 - c. ya u sa kombetshedzwa u ḽibula kana u tenda hune ha ḽo shumiswa sa vhuṭanzi ha u vhona mulandu muthu onoyo;
 - d. ya u iswa khothe nga u ṭavhanya nga ṇḽila I konadzeaho nahone I pfalaho, fhedzi hu si nga murahu ha—
 - i. iri dza 48 musi o farwa; kana
 - ii. mafhelo a ḽuvha ḽa u thoma ḽa khothe nga murahu ha iri dza 48, arali iri dza 48 dzi tshi fhela nga ṇḽa ha khothe kana nga ḽuvha ḽine a si ḽa khothe yo ḽowealeaho;
 - e. ya uri kha ḽuvha ḽa u ya khothe ḽa u thoma nga murahu ha musi o farwa, a hweswe mulandu kana a vhudzwe mbuno malugana na u bvela phanda na u valelwa, kana u vulwa; na
 - f. ya u vulwa arali dzangalelo ḽa vhulamukanyi ḽi tshi mu tendala, zwi tshi ḽo bva na kha nyimele dzi pfalaho.
2. Muŋwe na muŋwe o farwaho, hu tshi katelwa mufariwa o gvevhiwaho, u na pfanelo—

- a. ya u vhudzwa nga u ṭavhanya uri ndi ngani o fariwa;
 - b. ya u nanga, na u vhone na, ramulayo, na uri a vhudziwe nga ha pfanelo ino nga u ṭavhanya;
 - c. ya u vha na ramulayo o tholwaho nga muvhuso hu tshi khou shuma tshede ya wone muvhuso, u itela u vhona arali hu tshi nga vha na u sa tshimbila zwavhuḍi ha zwa vhulamukanyi, nahone a vhudzwe nga u ṭavhanya;
 - d. u hanedza lu re mulayoni malugana na u farwa hawe nahone zwi tshi khou iwa khothe, arali u farwa hu siho mulayoni, a vhoḽhololwe;
 - e. kha nyimele dza u valelwa dzine dza anana na tshirunzi tsha muthu, hu tshi katelwa u shumisa na mbetshelo, hu tshi khou badela muvhuso, vhudzulo vhu fushaho, zwiḽiwa, matheriala a u vha na dzilafho ḽa mushonga; na
 - f. ya vhudavhidzani, na u dalelwa nga—
 - i. mufarisi wawe;
 - ii. shaka;
 - iii. mueletshedzi wa zwa vhurerele we a tou nanga; na
 - iv. dokotela we a tou nanga.
3. Muhwelelwa muŋwe na muŋwe u na pfanelo ya tsengo kwayo, ine ya katela pfanelo ya—
 - a. u vhudzwa mulandu nga vhuḽalo uri a kone u fhindula;
 - b. u wana tshifhinga tsho lingana na u wana tshomedzo dzo lingana uri a kone u ḽimelela;
 - c. ya tsengo kha khothe yo ḽowealeaho;
 - d. ya uri tsengo I thome nahone I fhele I songo lengiswa nga ṇḽila I sa pfali;
 - e. ya u vha hone tsengoni;
 - f. ya u nanga, na u imeleliwa nga, ramulayo, nahone a vhudziwe nga ha ino pfanelo nga u ṭavhanya;
 - g. ya u vha na ramulayo o tholwaho nga muvhuso nahone hu tshi khou badela muvhuso, u itela arali hu nga vha na u sa tshimbila zwavhuḍi ha vhulamukanyi, nahone a vhudziwe nga ha ino pfanelo nga u ṭavhanya;
 - h. ya u dzhiwa a si na mulandu, ya u ḽifhumulela, na ya u sa ṇe vhuṭanzi tsengoni;
 - i. ya u ṭanziela na u hanedza vhuṭanzi;
 - j. ya u sa kombetshedzwa u fha vhuṭanzi ha u ḽiwanisa mulandu;
 - k. ya u sengiswa nga luambo lune ene muhwelelwa a lu pfesesa kana, arali izwo zwi sa konadzei, a tou ḽologelwa kha luambo lonolo lune a lu kona;
 - l. ya u sa vhone mulandu wa zwiito kana u khakha nga fhasi ha mulayo kana mulayo wa lushaka kana dzitshaka kha vhukhakhi ho iteaho mulayo u saathu u vha hone;
 - m. ya u sa sengiselwa nyito kana vhukhakhi he a vhuya a baḽekwanywa naho kana he a vhuya a wanwa mulandu khaho;
 - n. ya u wana tshigwevho tshi sa vhaiesiho arali tshigwevho tsho randelwaho tsha mulandu wawe tsho shandukiswa vhukati ha tshifhinga tsha musi a tshi khakha na tshifhinga tsha musi a tshi gvevhiwa; na

- o. u wana aphili, kana u sedzuluswa nga, khothe khulwane.
- 4. Musi ino khethekanyo I tshi tōda uri muthu a fhiwe mafhungo, mafhungo eneo a fanela u vha e kha luambo lune a lu pfesesa.
- 5. Vhuxanzi ho wanwaho nga ndila ine ya pfukekanya pfanelo inwe na inwe ya Mulayotibe wa Pfanelo vhu tea u sa shumiswa arali vhu tshi do ita uri hu si vhe na tsengo kwayo kana arali vhu tshi do ita uri vhulamukanyi vhu sa tshimbile zwavhudi.

36. Mikano ya pfanelo

- 1. Pfanelo kha Mulayotibe wa Pfanelo dzi kanukanywa zwi tshi ya nga mulayo u shumiswaho lwa u angaredza nga ndila ine u kanulwa honoho ha vha hu pfadzaho nahone hu tshi tangedzea zwi khagala na kha tshitshavha tsha demokirasi yo disendekaho kha tshirunzi tsha muthu, ndinganelo na mbofholowo, hu tshi dzhielwa ntha zwithu zwizhi zwo teaho, hu tshi katelwa—
 - a. lushaka lwa pfanelo;
 - b. ndeme ya ndivho ya mukano;
 - c. lushaka na vhuhulwane ha mukano;
 - d. vhushaka vhukati ha mukano na ndivho; na
 - e. ndila dzi sa thivhelesiho u swikelela ndivho.
- 2. Nga nnda ha musu hu na mbetshelo kha khethekanyo thukhu ya (1) kana kha mbetshelo inwe na inwe ya Ndayotewa, a hu na mulayo une wa kanula pfanelo inwe na inwe I re kha Mulayotibe wa Pfanelo.

37. Tshiimo tsha shishi

- 1. Tshiimo tsha shishi tshi divhadzwa fhedzi zwi tshi ya nga Mulayo wa Phalamennde, nahone fhedzi, musu—
 - a. vhutshilo ha lushaka vhu kha u shushedzwa nga nndwa, u govhelwa, u dzhiwa ha muvhuso nga linwe shango, mufhirifhiri, zwiwo zwa mupo kana zwinwe zwiimo zwa shishi kha tshitshavha; na
 - b. u divhadzwa hohu hu na ndeme u itela u vhuedzedza mulalo na vhudziki.
- 2. U divhadzwa ha tshiimo tsha shishi, na mulayo muñwe na muñwe une wa nga itwa kana nyito ine ya nga dzhiwa zwi tshi itiswa nga honoho u divhadzwa, hu thoma u shuma fhedzi—
 - a. tshifhinga tshi daho; na
 - b. lwa maduvha a sa fhiri 21 u bva duvha la u divhadzwa, nga nndani ha musu Buthano la Lushaka lo ri hu bvelwe phanda. Buthano la lushaka li nga engedza tshiimo tsha shishi lwa minwedzi I sa fhiriho miraru. U engedzwa ha u thoma ha tshiimo tsha shishi hu fanela u vha nga tsheo yo dzhiwaho nga vouthu nnzhi dza u tikedza dza mirado ya Buthano. U engedza tshiimo tsha shishi huiwe na huiwe hu fanela u itwa nga tsheo yo dzhiwaho ine ya vha na vouthu dza 60 dza mirado ya Buthano. Tsheo zwi tshi ya nga ino phara I dzhiwa fhedzi hu tshi tevhelwa nyambadzano ya Buthano.
- 3. Khothe inwe na inwe I re na vhukoni I nga dzhia tsheo

malugana na u tea ha—

- a. u divhadzwa ha tshiimo tsha shishi;
- b. u engedzwa ha tshiimo tsha shishi; kana
- c. mulayo muñwe na muñwe wo phasiswaho, kana liga lo dzhiwaho, zwi tshi itiswa nga u divhadzwa ha tshiimo tsha shishi.
- 4. Mulayo muñwe na muñwe wo phasiswaho zwi tshi itiswa nga u divhadzwa ha tshiimo tsha shishi u nga bviswa kha Mulayotibe wa Pfanelo fhedzi nga ndila ine—
 - a. u bviswa hu tōdea fhedzi nga tshiimo tsha shishi; na
 - b. mulayo—
 - i. u tshi tevhedza vhudifhinduleli ha Riphabuliki nga fhasi ha mulayo wa dzitshaka u shumaho kha zwiimo zwa shishi;
 - ii. u tshi tevhedza khethekanyo thukhu ya (5); na
 - iii. u andadzwa kha Gazete ya Muvhuso nga u tsvhanya arali zwi tshi konadzea nga murahu ha musu u tshi
- 5. A hu na Mulayo wa Phalamennde une wa tendela u divhadzwa ha tshiimo tsha shishi, nahone a hu na mulayosikwa wo itwaho kana linwe liga lo dzhiwaho zwi tshi itiswa nga u vhewa, line la tendela—
 - a. u tsireledza muvhuso, kana muthu muñwe na muñwe, malugana na nyito inwe na inwe I re nnda ha mulayo;
 - b. u bviswa hufhio na hufhio kha ino khethekanyo; kana
 - c. u bviswa hufhio na hufhio kha khethekanyo yo bulwaho kha khoḽomu ya 1 ya Thebuḽu ya Pfanelo dzi sa Bvisiwi, nga ndila yo sumbedzwaho nga thungo ha khethekanyo kha khoḽomu ya 3 ya Thebuḽu.

Thebuḽu ya Pfanelo dzi sa Bviseiho

Nomboro ya khethekanyo	Thoho ya khethekanyo	Uri pfanelo yo tsireledzwa u swika ngafhi
9	Ndinganyiso	Malugana na tshitalula tshi songo daho tshi itiswaho nga murafho, muvhala, lushaka kana vhubvo ha vthathu, mbeu, vhurerele kana luambo.
10	Tshirunzi tsha muthu	Tshoṭhe
11	Vhutshilo	Tshoṭhe
12	Mbofholowo na tsireledzo ya muthu	Malugana na khethekanyo thukhu dza (1)(d) na (e) na (2)(c).
13	Vhupuli, u shuma nga u kombetshedzwa na	Malugana na vhupuli na vhushumeli

Nomboro ya khethekanyo	Thoho ya khethekanyo	Uri pfanelo yo tsireledzwa u swika ngafhi
28	Vhana	Malugana na: - Khethekanyo thukhu ya (1)(d) na (e); - Pfanelo dzi re kha phara thukhu dza i. na (ii) dza khethekanyo thukhu ya (1)(g); na - Khethekanyo thukhu ya 1(i) malugana na vhana vha miñwaha ya 15 na vhaṭuku
35	Vhatho vho farwaho, vho valelwaho na vho hwelelwaho	Malugana na: - Khethekanyo thukhu ya (1)(a), (b) na (c) na (2)(d); - Pfanelo dza dzi re kha pharagirafu dza a. u swika kha (o) dza khethekanyo thukhu ya (3), hu sa katelwi pharagirafu ya (d); - Khethekanyo thukhu ya (4); na - Khethekanyo thukhu ya (5) malugana na u sia nṅṅa vhuṭanzi arali vhuṭanzi u ṭanganedza uvho vhuṭanzi zwi tshi ḑo khakhisa u tshimbila zwavhuḑi ha tsengo.

6. Musi muthu o fariwa ha sa vhe na tsengo zwo itiswa nga u bviswa ha pfanelo zwi itiswaho nga u vhewa ha tshiimo tsha shishi, maitele a tevhelaho a fanela u tevhedzwa—
 - a. Mualuwa ane a vha muraḑo wa muṭa kana khonani ya mufariwa u fanela u kwamiwa nga u ṭavhanya, nahone a vhudziwe uri mukene o fariwa.
 - b. Nḑivhadzo I fanela u anḑadzwa kha Gazete ya Muvhuso wa Lushaka hu saathu u fhela maḑuvha maṭanu muthu uyo o farwa, hu bulwe dzina ḑa mufariwa na fhethu he a valelwa hone, hu bulwe ḑa shishi zwi tshi ya nga zwe muthu uyo a farelwa.
 - c. Mufariwa u fanela u tendelwa u nanga, na u dalelwa nga tshifhinga tshi pfalaho nga, dokotela wa dzilafho.
 - d. Mufariwa u fanela u tendelwa a nanga, na u daleliwa nga tshifhinga tshiñwe na tshiñwe tshi pfalaho nga, ramulayo
 - e. Khothe I fanela u sedzulusa u farwa ha muthu nga u ṭavhanya nga hune zwa konadzea ngaho arali zwi tshi konadzea, fhedzi hu si nga murahu ha maḑuvha a 10 nga murahu ha datumu ye muthu a farwa ngayo, nahone khothe I fanela u vula mufariwa nga nṅṅani ha musu zwi tshi ṭodea uri u farwa uho hu ḑi ya phanda u itela uri hu vhe na mulalo na vhudziki.
 - f. Mufariwa a songo vulwaho zwi tshi ya nga tsedzuluso ya fhasi ha pharagirafu ya (e), kana a songo vulwaho zwi tshi ya nga tsedzuluso ya fhasi ha ino pharagirafu, a nga humbela khothe uri I dovhe I sedzuluse hafhu u farwa nga tshifhinga

tshiñwe na tshiñwe nga murahu ha maḑuvha a u bva kha a tsedzuluso yo no itwaho, nahone khothe I fanela u bvisa mufariwa nga nṅṅani ha musu zwi tshi kha ḑi ṭodea uri hu bvelwa phanda na u farwa hu tshi itelwa mulalo na vhudziki.

- g. Mufariwa u fanela u tendelwa u ya kha khothe iñwe na iñwe ene muṅe hu tshi dzhielwa nṅṅa u farwa hawe, hune ha ḑo to imelwa nga ramulayo kha khothe yeneyo, khathihi na u sumbedza uri u farwa hoho hu songo tsha ya phanda.
- h. Muvhuso u fanela u ṅetschedza mbuno dzo nṅwalwaho kha khothe u sumbedza uri u farwa ha muthu uyo hu fanela u ya phanda, nahone u fhe mufariwa khophi I re na mbuno phanda ha maḑuvha mavhili a musu khothe I tshi sedzulusa uho u farwa.
7. Arali khothe ya vula mufariwa, muthu uyo ha nga fariwi hafhu a tshi farelwa wonoyo mulandu nga nṅṅani ha musu muvhuso wo thoma wa sumbedza khothe zwivhuya zwa uri muthu uyo a farwe hafhu.
8. Khethekanyo thukhu dza (6) na (7) a dzi shumiswi kha vhatu vthane vha sa vhe vhadzulapo vha Afrika Tshipembe nahone vho farwaho zwo itiswa nga khuḑano ya mashango a dzitshaka. Vhuimoni ha zwenezwo, muvhuso u fanela u tevhedza zwiṭandadi zwi vhoḑfaho Riphabuḑiki nga fhasi ha mulayo wa dzitshaka wa zwa vhuthu malugana na u farwa ha onoyo muthu.

38. U shumiswa ha pfanelo

1. Muñwe na muñwe o bulwaho kha ino khethekanyo u na pfanelo dza u kwama khothe I re na vhukoni, a sumbedza uri Mulayotibe wa Pfanelo wo pfukiwa kana u khomboni, nahone khothe I nga mu thusa nga nḑila yo teaho, hu tshi katelwa na u bulwa ha dzenedzo pfanelo. Vhatu vthane vha nga ya khothe ndi havha—
 - a. muñwe na muñwe ane a khou itela dzangalelo ḑawe ene muṅe;
 - b. muñwe na muñwe ane a khou zwi ita o imela muñwe muthu ane ha koni u ḑiitela;
 - c. muñwe na muñwe ane a khou zwi ita e muraḑo wa, kana dzangalelo ḑa, tshigwada kana ḑilasi ya vhatu;
 - d. muñwe na muñwe ane a khou itela dzangalelo ḑa tshitshavha; na
 - e. dzangano ḑine ḑa khou ita ḑo imela miraḑo yaḑo.

39. Ṭalutshedzo

1. Musi hu tshi ṭalutshedzwa Mulayotibe wa Pfanelo, khothe, komiti kana foramu—
 - a. I fanela u ṭuṭuwedza ndeme dzi tikedzaho tshitshavha tsha demokirasi nahone zwi khagala lwo ḑitikaho nga ndeme ya vhuthu, ndinganelo na mbofholowo;
 - b. I fanela u dzhiela nṅṅa mulayo wa dzitshaka; na
 - c. I nga dzhiela nṅṅa mulayo wa nṅṅa/iñwe shango.
2. Musi hu tshi ṭalutshedzwa mulayosiñwa, na musu hu

tshi bveledzwa mulayo wo dowealeho kana mulayo wa sialala, khothe inwe na inwe , komiti kana foramu I fanela u tshuwedza muya, u sumbedza ndivho ya Mulayotibe wa Pfanelo.

3. Mulayotibe wa Pfanelo a u haneli u vha hone ha

dziinwe pfanelo kana mbofholowo dzine dza dzhielwa ntha kana dzi tshedzwaho nga mulayo wo dowealeho, mulayo wa sialala kana mulayosiinwa, nga ndila ine dza anana na Mulayotibe.

Ndima ya 3: Muvhuso wa Tshumisano (40-41)

40. Muvhuso wa Riphabuliki

1. Kha Riphabuliki, muvhuso wo vhumbwa nga muvhuso wa lushaka, mavundu na muvhuso wapo ine mivhuso heyi yo fhambana, I a shumisana nahone I na vhushaka.
2. Masia othe a muvhuso a fanela u tevhedza milayo ya ino Ndima na u shuma mishumo yayo I tshi tevhedza thodea dza ino Ndima.

41. Milayo ya muvhuso wa tshumisano na vhushaka vhukati ha mivhuso

1. Masia othe a muvhuso na zwiimiswa zwothe zwa muvhuso kha sia liiwe na liiwe zwi fanela u—
 - a. vhulunga mulalo, vhuthihi ha lushaka na u sa fhandekanya Riphabuliki;
 - b. tsireledza vhatu vha Riphabuliki;
 - c. netshedza muvhuso wavhuḏi, u re khagala, u re na vhuḏifhinduleli nahone u pfeseseaho kha Riphabuliki;
 - d. vha na vhuluvha/ u fhulufhedzea kha Ndayotewa, Riphabuliki na vhatu vha hone;
 - e. thonifha tshiimo tsha ndayotewa, zwiimiswa, maanda na mishumo ya muvhuso kha maḥwe masia;
 - f. sa shumisa maanda afhio na afhio kana u sa shuma nga nndani ha hayo e zwa fhiwa zwi tshi ya nga Ndayotewa;
- g. shumisa maanda azwo na u shuma nga ndila ine ya sa dzhenelele vhufhethu, kushumele na u fhulufhedzea ha zwiimiswa zwa muvhuso kha maḥwe masia; na
- h. shumisana kha u thembana na u fhulufhedzea nga—
 - i. u tuṭuwedza vhushaka havhuḏi;
 - ii. u thusana na u tikedzana;
 - iii. u divhadzana, na u kwamana kha mafhungo ane madzangalelo a hone a fana;
 - iv. u konanya nyito dzao na vhusimamilayo
 - v. u tevhedza maitele o tendelanwaho; na
 - vi. u thivhela zwa u hwelelana kha zwa mulayo.
2. Mulayo wa Phalamennde u fanela u—
 - a. thoma na u ita uri hu vhe na zwiimiswa zwa u tuṭuwedza na u tshimbidza zwa vhushaka ha muvhuso; na
 - b. u ita uri hu vhe na ndila na maitele a u tshimbidza kana u leludza zwa u tandulula khuḏano kha muvhuso/mihasho.
3. Tshiimiswa tsha muvhuso tshi kwameaho kha phambano ya muvhuso tshi fanela u ita ndingedzo dzi pfalaho uri hu fheliswe phambano nga ndila na maitele o itelwaho u fhelisa heyo phambano, nahone ndila dzothe dzi fanela u shumiswa phanda ha musi hu tshi yiwa khothe u tandulula phambano hone.
4. Arali khothe I sa fushei uri thodea dza khethekanyo thukhu ya (3) yo fushwa, I nga humisela phambano murahu kha zwiimiswa zwi kwameaho.

Ndima ya 4: Phalamennde (42-82)

42. Kuvhumbelwe kwa phalamennde

1. Phalamende yo vhumbeba nga—
 - a. Buthano la lushaka; na
 - b. Khoro ya Lushaka ya Mavundu.
2. Buthano la Lushaka na Khoro ya Lushaka ya Mavundu zwi a dzhenela u sikwa ha mulayo nga ndila yo sumbedzwaho kha Ndayotewa.
3. Buthano la Lushaka li khethelwa u imela vhatu na u vhona uri hu vhe na muvhuso wa vhatu nga fhasi ha Ndayotewa. Li ita hezwi nga u nanga Phresidennde, nga u ita uri hu vhe na foramu ya lushaka u itela u sedzulusa zwi kwamaho tshitshavha, nga u phasisa mulayo na u sengulusa na u vhona mashumele.
4. Khoro ya Lushaka ya Mavundu I imela mavundu u itela uri madzangalelo a vundu a dzhielwe ntha nga muvhuso wa lushaka. Li ita hezwi nga u dzhenela kha maitele a mulayo wa lushaka na nga u ita uri hu vhe na foramu ya lushaka ya mafhungo a kwamaho mavundu.
5. Phresidennde u vhidza Phalamennde kha mutangano u si wa nga misi nga tshifhinga tshinwe na tshinwe u itela u shuma mushumo wa tshipentshela.
6. Dzulo la Phalamennde li farwa Cape Town, fhedzi Mulayo wa Phalamennde wo itwaho zwi tshi ya nga khethekanyo ya 76(1) na (5) u nga ita uri dzulo la Phalamennde li farwe hunwe na hunwe.
 - iii. u nea maanda a vhusimamilayo, nga ndani ha maanda a u shandukisa Ndayotewa, a tshi fhiwa tshinwe tshiimiswa kha lunwe lufhafha lwa muvhuso; na
 - b. u fha maanda Khoro ya lushaka ya Mavundu a u—
 - i. dzhenela kha u khwinisa Ndayotewa zwi tshi ya nga khethekanyo ya 74;
 - ii. u phasisa mulayo, zwi tshi ya nga khethekanyo ya 76, mulayo malugana na mafhungo manwe na manwe ane a wela kha a ndeme o itwaho mutevhe kha Shedulu ya 4 na manwe mafhungo a todwaho nga Ndayotewa ine ya do phasiswa zwi tshi ya nga khethekanyo ya 76; na
 - iii. u dzhiela ntha, zwi tshi ya nga khethekanyo ya 75, mulayo munwe na munwe u phasiswaho nga Buthano la Lushaka.
2. Phalamennde I nga dzhenela, nga u tou phasisa mulayo zwi tshi ya nga khethekanyo ya 76(1), malugana na mafhungo a welaho kha a ndeme o itwaho mutevhe kha Shedulu ya 5, musi hu na thodea—
 - a. uri hu khwathiswe tsireledzo ya lushaka;
 - b. uri hu khwathiswe vthuthi ha ikonomi;
 - c. uri hu khwathiswe zwiwandadi zwa lushaka zwa ndeme;
 - d. uri hu thomiwe zwiwandadi zwiukusa zwi todeaho kha u ntschedza tshumelo; kana
 - e. uri hu thivhelwe nyito I sa pfali I dzhiwaho nga vundu ine ya ita luvhengela kha madzangalelo a linwe vundu kana shango lothe.
3. Mulayo malugana na mafhungo ane a pfala a tshi tode kha, kana a si a ndeme, u shumisa maanda malugana na mafhungo o tevhokanywaho kha Shedulu ya 4 ndi a, ndivho dzothe, mulayo malugana na mafhungo o tevhokanywaho kha Shedulu ya 4.
4. Musi hu tshi shumiswa maandalanga a mulayo, Phalamennde I vhothiwa nga Ndayotewa fhedzi, nahone I fanela u shuma zwi tshi ya nga yone Ndayotewa, nahone I kha mikano ya yone Ndayotewa fhedzi.

43. Maandalanga a Vhusimamilayo ha Riphabuliki

1. Kha Riphabuliki, maandalanga a vhusimamilayo—
 - a. ha lushaka kha muvhuso a na Phalamennde, sa zwe zwa sumbedzwa kha khethekanyo ya 44;
 - b. ha vundu kha muvhuso a na vhusimamilayo ha vundu, sa zwe zwa sumbedzwa kha khethekanyo ya 104; na
 - c. ha muvhuso wapo a na Khoro ya Masipala, sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha khethekanyo ya 156.

44. Maandalanga a Vhusimamilayo ha Lushaka

1. Maandalanga a vhusimamilayo ha lushaka sa musi a na Phalamennde—
 - a. a hweswa Buthano la Lushaka, maanda a Buthano la Lushaka—
 - i. a u khwinisa Ndayotewa;
 - ii. a u phasisa mulayo malugana na mafhungo manwe na manwe, hu tshi katelwa mafhungo a ndeme o tevhokanywaho kha Shedulu ya 4, fhedzi hu sa katelwi, zwine zwa itiswa nga khethekanyo thukhu ya (2), ane a vha mafhungo a ndeme o tevhokanywaho kha Shedulu ya 5; na

45. Milayo na ndaela zwo tanganelanaho na komiti dzo tanganelanaho

1. Buthano la Lushaka na Khoro ya Lushaka ya Mavundu zwi fanela u thoma komiti ya milayo zwo tanganelanaho u itela u vhumbeba milayo na ndaela malugana na mafhungo o tanganelanaho a Buthano la Lushaka na Khoro, zwi tshi katela milayo na ndaela zwa—
 - a. u ta maitele a u tshimbidza kuitele kwa vhusimamilayo, hu tshi katelwa u vhea tshifhinga tsha u fhedza tshipida tshinwe na tshinwe tsha maitele;

- b. u thoma komiti yo t̃anganelaho yo vhubwaho nga vhaimele vha bvaho kha Buthano na Khoru uri vha lavhelese na u vhiga malugana na Mulayotibe wo lavhelelwaho kha khethekanyo dza 74 na 75 dzine dzo ambiwa kha komiti;
 - c. u thoma komiti yo t̃anganelaho ya u lavhelesa Ndayotewa nga nwaha; na
 - d. u laula mushumo wa—
 - i. komiti yo t̃anganelaho;
 - ii. Komiti ya Vhulamukanyi;
 - iii. komiti ya u lavhelesa ndayotewa; na
 - iv. komiti inwe na inwe yo t̃anganelanaho yo thomiwaho zwi tshi ya nga pharagirafu ya (b).
2. Miraḁo ya khabinete, miraḁo ya Buthano la Lushaka na vhurumelwa kha Khoru ya Lushaka ya Mavunḁu vha na vhuḁalu na nyiledzo zwi fanaho phanḁa ha komiti yo t̃anganelaho ya Buthano na Khoru sa zwine dza vha nazwo phanḁa ha Buthano na Khoru.

Buthano la lushaka

46. Kuvhumbelwe na khetho

1. Buthano la Lushaka lo vhumbiwa nga Miraḁo I re vhubwaho ha 350 na 400 ya vhafumakadzi na vhanza vho khethwaho sa miraḁo zwi tshi ya nga sisiteme ya vkhethi—
 - a. yo randelwaho nga mulayo wa lushaka;
 - b. yo thewaho kha mutevhe muthiwa vkhethi wa lushaka;
 - c. u tendela minwaha ya fhasisa ya u voutha ya 18; na
 - d. ine ya bveledza nga u angaredza, vhuimeli ho linganaho.
2. Mulayo wa Phalamennde u fanela u netshedza nḁila ya u ta tshivhalo tsha miraḁo ya Buthano la Lushaka.

[Khethekanyo t̃hukhu ya. (1) yo khwiniswa nga khethekanyo ya . 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhubwaho ya Ndayotewa wa 2005 na nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhubwaho ya Ndayotewa wa 2008.]

47. Vhubwaho

1. Mudzulapo muḁwe na muḁwe ane a vha na thendelo ya u khethela Buthano la Lushaka o tea u vha muraḁo wa Buthano nga nḁa ha—
 - a. muthu muḁwe na muḁwe o tholiwaho kana ane a khou shumela muvhuso na u hola malugana na u tholiwa honoho kana tshumelo kha muvhuso, hu sa katelwi—
 - i. Phresidennde, Muthusa-Phresidennde, Dziminista na Vhathusa-Dziminista; khatihhi na
 - ii. vhafaraofisi vane mishumo yavho ya yelana na mishumo ya muraḁo wa Buthano la Lushaka, nahone iyo mishumo I tshi nga vha yo sumbedzwa nga mulayo wa lushaka uri I a yelana na iyo mishumo;
 - b. vharumiwa vha tshoṱhe kha Khoru ya Lushaka ya

- Mavunḁu kana miraḁo ya vhusimamilayo ha vunḁu kana Khoru ya Masipala;
 - c. vhatu vha re na zwikolodo zwihulwane zwine vha kundelwa u zwi badela;
 - d. muthu muḁwe na muḁwe o divhadzwaho kana u khwaṱhisedzwa nga khothe ya Riphabuliki uri muhumbulo wawe a u shumi zwavhuḁi, kana
 - e. muthu muḁwe na muḁwe ane, nga murahu ha musi heyi khethekanyo yo no thoma u shuma, a vha o wanala e na mulandu a gwevhiwa minwedzi ya 12 a songo tendelwa u badela ndatiso, nga ngomu kha Riphabuliki, kana nḁa ha Riphabuliki arali nyito yo ḁisaho vhubwaho yo vha I tshi ḁo dzhiwa sa vhubwaho nga ngomu kha Riphabuliki, fhedzi a hu na muthu ane a ḁo dzhiwa uri o gwevhiwa u swikela khat̃hululo kha u wanwa mulandu kana u gwevhiwa yo no fhedziwa nga hayo, kana u swika musi tshifhinga tsha khat̃hululo tsho no fhela. U sa tendelwa nga fhasi ha ino phara zwi fhela nga murahu ha musi muthu o no fhedza minwaha mitanu nga murahu ha musi a tshi fhedza tshigwevho tshawe.
2. Muthu a songo teaho u vha muraḁo wa Buthano la Lushaka u ya nga khethekanyo t̃hukhu ya (1) (a) kana (b) a nga vha nkheteni wa Buthano hu tshi tevhedzwa mikano ifhio kana ifhio kana t̃hoḁea dza mulayo wa lushaka.
 3. Muthu a nga fhelelwa nga u vha muraḁo wa Buthano la Lushaka arali uyo muthu—
 - a. a tshi swika hune a vha a songo tsha tea; kana
 - b. a sa vhe hone Buthanoni musi a songo wana thendelo kha nyimele dzine milayo na ndaela dza Buthano zwa amba nga ha u fhelelwa nga u vha muraḁo; kana
 - c. a imiswa u vha muraḁo wa dzangano lo taho muthu onoyo kha Buthano.

[Khethekanyo t̃hukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya . 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhubwaho ya Ndayotewa wa 2003 na nga khethekanyo ya . 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhubwaho ya Ndayotewa wa 2008.]

4. Zwikhala kha Buthano la Lushaka zwi fanela u ḁadzwa hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka.

48. Miano kana u khwaṱhisedza

Phanḁa ha musi Miraḁo ya Buthano la Lushaka i tshi thoma u shuma mishumo yayo kha Buthano, vha tea u ana kana vha khwaṱhisedza u fulufhedzea kha Riphabuliki na u tevhelela Ndayotewa, u ya nga ha Shedulu ya 2.

49. Tshifhinga tshine buthano la Lushaka la ḁo tshi fhedza

1. Buthano la Lushaka li khethiwa lwa tshifhinga tsha minwaha mitanu.
2. Arali Buthano la Lushaka la fhaladzwa u ya nga

khethekanyo ya 50 kana musi tshifhinga tsha lo tsha fhela, Phresidennde, nga mulevho, u tea u dzudzanya khetho na u vhea kuvha la u fariwa ha khetho, dzine dza tea u fariwa hu saathu u fhela maduvha a 90 u bva musi Buthano lo fhaladzwa, kana tshifhinga tsha lo tsho fhela. Hu nga itwa ndivhadzo ya u dzudzanya kana u vhea datumu dza khetho phanda kana nga murahu ha musi tshifhinga tsha Buthano la Lushaka tshi tshi fhela.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso wa Vhutani ya Ndayotewa wa 1999.]

3. Arali mvelelo dza khetho dza Buthano la Lushaka dza sa divhadzwe nga tshifhinga tsho bulwaho u ya nga khethekanyo ya 190, kana arali khetho dzo imiswa nga kotho, Phresidennde, nga ndivhadzo kana mulevho, u fanela u dzudzanya na u vhea datumu dza dzinwe khetho, dzine dza fanela u farwa hu saathu u fhela maduvha a 90 u bva tshe tshifhinga tsha fhela kana u bva tshe khetho dza imiswa.
4. Buthano la Lushaka li tendelwa u shuma u bva nga kuvha le la fhaladzwa kana le tshifhinga tsha lo tsha fhela u swika kha kuvha line la tevhelwa nga line ha thoma u iwa khethoni dza Buthano li tevhelaho.

50. U fhaladzwa ha buthano la Lushaka phanda ha musi tshifhinga tsha lo tsha u shuma tshi tshi fhela

1. Phresidennde u fanela u fhaladza Buthano la Lushaka arali—
 - a. Buthano lo dzhia tsheo ya uri li fhaladzwe zwi tshi khou tikedzwa nga vouthu dza vhunzhi ha mirado ya lo; nahone
 - b. ho fhela minwaha miraru tshe Buthano la khethwa.
2. Mufarela-Phresidennde a nga fhaladza Buthano la Lushaka arali—
 - a. hu na tshikhala ofisini ya Phresidennde; na
 - b. Buthano li tshi khou kundelwa u khetha Phresidennde muswa hu saathu u fhela maduvha a 30 musi ho vha na tshikhala.

51. Zwifhinga zwa madzulo na zwa u awela

1. Nga murahu ha khetho, dzulo la u thoma la Buthano la Lushaka li tea u farwa nga tshifhinga na kuvha zwo tiwaho nga Phresidennde wa Kotho ya Ndayotewa, fhedzi hu saathu u fhela maduvha a 14 u bva nga kuvha le mvelelo dza khetho dza divhadzwa ngalo. Buthano la Lushaka li nga ta lone line tshifhinga na madzulo alo manwe khathihi na zwifhinga zwa lo zwa u awela.

[Khethekanyo thukhu ya. (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa vhu 34 wa 2001.]

2. Phresidennde a nga vhidza dzulo la Buthano la Lushaka li songo dweleaho tshifhinga tshiwe na tshiwe u itela u shuma mishumo ya tshiha du
3. Madzulo a Buthano la Lushaka o tendelwa u vha huiwe na huiwe nga ngda ha Phalamendeni zwi tshi khou itelwa tshitshavha, tsiredzo kana ndeludzo nahone arali zwo tendelwa kha milayo na ndaela dza Buthano.

52. Mulangadzulo na muthusa-mulangadzulo

1. Kha mutangano kana dzulo lawo la u thoma nga murahu ha musi lo khethiwa, kana musi zwi tshi todea uri hu dadiwe tshikhala tshi si na muthu, Buthano la Lushaka li tea u khetha Mulangadzulo na Muthusa-Mulangadzulo u bva kha mirado ya lo.
2. Phresidennde wa Kotho ya Ndayotewa u tea u ranga phanda khetho dza mulangadzulo, kana a rumela muwe Muhatuli uri a ite ngauralo. Mulangadzulo u do ranga phanda khetho dza Muthusa-Mulangadzulo.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso wa Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

3. Maitele o bulwaho kha Tshipida tsha A tsha Shedu lu 3 a shuma kha khetho dza Mulangadzulo na Muthusa-Mulangadzulo.
4. Buthano la Lushaka li nga bvisa Mulangadzulo kana Muthusa- Mulangadzulo kha ofisi nga likumedzwa. Vhonzhi ha mirado ya Buthano I fanela u vha hone musi likumedzwa li tshi tangedzwa.
5. Buthano la Lushaka, u ya nga milayo na ndaela dza lo, li nga nanga kha minwe mirado vha we vharangaphanda vha u tshimbidza vha ne vha do thusa Mulangadzulo na Muthusa- Mulangadzulo.

53. Tsheo

1. Nga ngda ha afho hune Ndayotewa ya nga vha yo sumbedza nga inwe ndila—
 - a. vhonzhi ha Mirado ya Buthano I tea u vha I hone musi hu tshi vha na vouthu kha Mulayotibe kana u khwiniswa ha Mulayotibe;
 - b. tshivhalo tshi lingana ho nathi tshararu tsha mirado tshi tea u vha tshi hone musi hu tshi vha na vouthu kha mafhungo manwe na manwe kha Buthano; na
 - c. mafhungo othe ane a vha kha Buthano la Lushaka a tea u tshewa nga vhonzhi ha dzivouthu dzo itwaho.
2. Mura do wa Buthano la Lushaka a no khou ranga phanda nga tshifhinga tsha u voutha ha nga tendelwa u voutha na vha we, fhedzi—
 - a. o fanela u voutha fhedzi arali hu na thai kha tshivhalo tsha dzivouthu dza masia othe ane a khou voutha kha li we fhungo; nahone
 - b. a nga ita vouthu ya u tshea musi fhungo li tshi tea u tshewa nga tshivhalo tshi si fhasi ha mbili tshararu tsha mirado ya Buthano.

54. Pfanelo dza minwe mirado na Vhathusa-minista kha buthano la Lushaka

Phresidennde na muraḁo ufho na ufho wa Khabinethe kana Muthusa-Minista ufho kana ufho ane a si vhe muraḁo wa Buthano la Lushaka, u ya nga milayo na ndaela dza Buthano, a nga ḁi dzhenela na u amba kha Buthano la Lushaka, fhedzi, a nga si vouthe.

[Khethekanyo ya. 54 yo imelwa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

55. Maanda a buthano la Lushaka

- Musi li tshi shumisa maanda alo a mulayosiḁwa, Buthano la Lushaka li nga—
 - dzhiela nṯha, phasisa, khwinisa na u hana mulayo ufho na ufho u re phanda ha Buthano; na
 - u thoma kana u lugisela mulayo, nga nṁda ha Milayotibe ya zwa mashelenei.
- Buthano la Lushaka li ḁo tea na u netshedza ndila—
 - dza u vhona uri mirado yotḁe ya khorotshitumbe ya muvhuso I re kha sia la muvhuso la lushaka I na vhuḁifhinduleli khalo; na
 - u khwaṯhisa vhusedzi kwaho ha—
 - u shumiswa ha maandalanga a khorotshitumbe ya lushaka, zwi tshi katela na u shumiswa ha milayo; na
 - muraḁo ufho na ufho wa muvhuso.

56. Vhuṯanzi kana mafhungo a re phanda ha buthano la Lushaka

- Buthano la Lushaka kana inwe ya dzikomite dzaḁo I nga—
 - vhidza muthu ufho na ufho u ḁa phanda halo u nea vhuṯanzi o thoma a ana kana a khwaṯhisedza na u bvisa maḁwalo;
 - ṯoḁa uri muthu ufho na ufho kana tshiimiswa a/ tshi nee muvhigo khalo;
 - u kombetshedza, hu tshi tevhelwa mulayosiḁwa wa lushaka kana milayo na ndaela, muthu muḁwe na muḁwe kana tshiimiswa uri tshi tevhedze samanisi kana ṯoḁea u ya nga phara ya (a) kana (b); na
 - u ṯanganedza phethishini, vhuimeleli kana mihumbulo yo ḁiswaho nga muthu muḁwe na muḁwe kana zwiimiswa zwi re na dzangalelo.

57. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele a buthano la Lushaka

- Buthano la Lushaka li nga—
 - ta na u laula nzudzanyo dzaḁo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele; na
 - ita milayo na ndaela malugana na mafhungo alo, hu tshi dzhielwa nṯha demokirasi ya vhuimeleli na u dzhenela, vhuḁifhinduleli, u vha khagala na u dzhenela ha muḁwe na muḁwe.
- Milayo na ndaela dza Buthano la Lushaka zwi tea u ita

uri hu vhe na—

- u thomiwa, kuvhumbelwe, maanda, mishumo, maitele na tshifhinga tshi no dzhiwa nga komiti dzaḁo; na
- u dzhenela matshimbidzele a Buthano la Lushaka na komiti dzaḁo dza madzangano maṯuku oṯhe a politiki o imelelwaho kha Buthano, nga nḁila I ananaho na demokirasi;
- thuso ya tshelede na ndaulo kha lihora liḁwe na liḁwe la politiki lo imelelwaho kha Buthano zwi tshi vhambedzwa na vhuimeleli halo u itela uri lihora liḁwe na liḁwe li ite mushumo waḁo kha Buthano zwavhuḁi; na
- u dzhiela nṯha murangaphanda wa lihora lihanedzi lihulwane kha Buthano sa Murangaphanda wa lihora

58. Vhuṯalu

- Mirado ya Khabinethe, Vhathusa-Minista na mirado ya Buthano la Lushaka—
 - vha na mbofholowo ya u amba kha Buthano na kha komiti dzaḁo tenda ya tevhedza milayo na ndaela; na
 - mirado ya Buthano la Lushaka a I nga iswi kotho malugana na zwa vhuḁhakhi, u farwa, u valelwa dzhele kana u pfi vha na vhuḁifhinduleli kha zwo tshinyadzwaho nga nṯhani ha—
 - zwiḁwe na zwiḁwe zwe vha zwi amba, u zwi bvisa kana u zwi nea Buthano kana inwe na inwe ya komiti dzaḁo; kana
 - zwiḁwe na zwiḁwe zwo dzumbululwaho nga nṯhani ha zwe vha zwi amba, u zwi bvisa kana u zwi nekedza kha Buthano kana inwe ya komiti dzaḁo.
- Vhuḁwe vhuṯalu na u tsireledzea ha Buthano la Lushaka, mirado ya Khabinethe zwi nga vhewa nga mulayosiḁwa wa lushaka.
- Miholo, magavhelo na mbuelo zwi fhiwaho mirado ya Buthano la Lushaka zwi badelwa zwi tshi bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka.

[Khethekanyo ya. 58 yo khwiniswa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwin- iso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

59. U kona u swikelela na u dzhenelela kha buthano la Lushaka nga nnyi na nnyi

- Buthano la Lushaka li tea—
 - u ṯuṯuwedza u dzhenelela ha nnyi na nnyi kha zwa vhusimamilayo na maḁwe maitele a zwa Buthano na komiti dzaḁo; na
 - u shuma mafhungo alo hu si na tshidzumbe, na u farela madzulo alo na a dzikomite, zwi tshi itea khagala, fhedzi hu nga kha ḁi dzhiwa vhuḁando ho teaho—
 - u langula u swikelela ha nnyi na nnyi, zwi tshi katela na u swikelela ha vhoramafhungo, kha Buthano na komiti dzaḁo; na

- ii. u ita uri muthu ufho na ufho a setshiwe, u hanelwa u dzeha kana u bviswa, arali zwo tea.
- 2. Buthano la Lushaka li nga si sie vhathu nnda, zwi tshi katela vhoramafungo, kha u vha hone kha dzulo nga nndani ha musi zwi tshi pfesesea na u kona u tikedza u ita zwenezwo kha tshitshavha kha demokirasi I re khagala.

Khoro ya mavundu ya Lushaka

60. Kuvhumbelwe kwa khoro ya Lushaka

1. Khoro ya Mavundu ya Lushaka yo vhumbeha nga vhurumiwa vhuthihi vhune ha bva kha Vundu liniwe na liniwe vhu re na vharumiwa vha fumi.
2. Vharumiwa vha fumi ndi—
 - a. vharumiwa vha tshipentshela vha—
 - i. Mulangavundu wa Vundu kana, arali Mulangavundu a siho, murafo muwe na muwe wa vhusimamulayo ha vundu o rumiwaho nga Mulangavundu nga u angaredza kana lwa mushumo wo tiwaho phanda ha Khoro ya Mavundu ya Lushaka; na
 - ii. vhaive vharumiwa vhararu vho khetheaho; na
 - b. vharumiwa vha rathi vha tshothe vho nangwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 61(2).
3. Mulangavundu wa vundu, kana arali Mulangavundu a siho, murafo wa vhurumiwa o khetwaho nga Mulangavundu u ranga phanda vhurumiwa.

61. U kovhiwa ha Vharumiwa

1. Mahoro a re na vhaimeleli kha vhusimamulayo ha vundu a tea u vha na vharumiwa kha vhurumiwa ha vundu hu tshi tevhelwa ndila yo bulwaho kha tshipida tsha B tsha Shedu ya 3.
2.
 - a. Hu saathu u fhela maduvha a 30 ho divhadzwa mvelelo dza khethe dza vhusimamulayo ha vundu, vhusimamulayo vhu tea u—
 - i. ta nga u ya nga mulayo wa lushaka uri naa kha mahoro nga lithihi, ndi vharumiwa vhangana vhane vha do vha vha tshipentshela na uri ndi vhangana vhane vha do vha vha tshothe; na
 - ii. u nanga vharumelwa ha tshothe u ya nga u tiwa ha mahoro.
 - b.

[Phara ya (b) yo bviswa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhuminiya ya Ndayotewa wa 2008.]

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhutahe ya Ndayotewa wa 2002 na nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhuminiya ya Ndayotewa wa 2008.]

3. Mulayo wa lushaka wo lavhelelwaho kha

khethekanyo thukhu ya (2)(a) u tea u vhona uri hu vhe na u dzehenelela ha mahoro matuku kha vhurumelwa ha tshothe na ha tshipentshela nga ndila I ananaho na demokirasi.

4. Vhusimamulayo hu na thendelano na Mulangavundu na vharangaphanda vha mahoro vhane vha vha na pfanelo dza u vha na vharumelwa ha tshipentshela kha vhurumelwa ha vundu, vhu fanela u nanga vhurumelwa ha tshipentshela, sa zwi todeaho tshifhinga tshiwe na tshiwe, u bva kha mirado ya vhusimamulayo.

62. Vharumelwa ha tshothe

1. Muthu o tiwaho sa murumiwa wa tshothe u fanela u vha o tea u vha murafo wa vhusimamulayo ha vundu.
2. Arali murafo wa vhusimamulayo ha vundu a vheva sa murumiwa wa tshothe, uyo muthu u do ima u vha murafo wa vhusimamulayo.
3. Vhurumelwa ha tshothe vha vheva Iwa tshifhinga tshine tsha do fhela—
 - a. nga u tavhanya phanda ha dzulo la u tou thoma la vhusimamulayo ha vundu nga murahu ha khethe dzi tevhelaho; kana
 - b.

[Phara ya (b) yo bviswa nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Mulayo wa Khwiniso ya vhuminiya ya Ndayotewa wa 2008.]

[Khethekanyo thukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhutahe ya Ndayotewa wa 2002 na nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhuminiya ya Ndayotewa wa 2008.]

4. Muthu u ima u vha murumiwa wa tshothe arali uyo muthu—
 - a. a tshi ima u vha murafo wo teaho wa vhusimamulayo ha vundu nga zwiitisi zwine zwi sa tshimbilelani na u vheva hawe sa murumiwa wa tshothe;
 - b. a tshi vha murafo wa Khabinethe;
 - c. a si tshi na fulufhelo kha vhusimamulayo ha vundu nahone o bviswa nga lihoro le la mu rumela;
 - d. a tshi ima u vha murafo wa lihoro le la mu nanga nahone o bviswa nga lihoro le la mu rumela; kana
 - e. a tshi kundelwa u vha hone kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka a si na thendelo kha nyimele dzine milayo na ndaela dza Khoro dza ri muthu u tea u sa tsha vha murafo wa ofisi sa murumelwa wa tshothe.
5. zwickhala zwa vhurumiwa ha tshothe zwi fanela u valwa hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka.
6. Phanda ha musi vharumiwa vha tshothe vha tshi shuma mishumo yavho kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka, vha fanela u ana kana u khwatshisedza u fulufhedzea kha Riphabuliki na u tevhedza Ndayotewa, u ya nga Shedu ya 2.

63. Madzulo a khoro ya Lushaka

1. Khoro ya Mavundu ya Lushaka I nga ta zwifhinga zwa madzulo ayo na u awela hayo.
2. Phresidennde a nga vhidza Khoro ya Lushaka ya Mavundu tshifhinga tshiinwe na tshiinwe dzuloni li songo dowealeho u itela u shuma mafhungo a tshipentshela.
3. Madzulo a Khoro ya Lushaka ya Mavundu a tendelwa huiwe fhethu nga nnda Phalamenndeni fhedzi hu tshi dzhielwa ntha dzangalelo la vhathu, tsireledzo, u swikelelea, kana arali zwo bulwa kha milayo na ndaulo ya Khoro.

64. Mudzulatshidulo na muthusa-mudzulatshidulo

1. Kha vharumiwa vhayo, Khoro ya Lushaka ya Mavundu I fanela u khetha Mudzulatshidulo na Vhathusa-Mudzulatshidulo vhavhili.
2. Mudzulatshidulo na Muthusa-Mudzulatshidulo muthihi vha khethiwa kha vhaiwe vharumiwa vha tshothe vhane vha do shuma minwaha mitanu, nga nndani ha musi tshifhinga tshavho tsha u vha vharumiwa tsho tavhanya u fhela.
3. Muinwe Muthusa-Mudzulatshidulo u khethelwa u shuma tshifhinga riwaha muthihi, nahone u tea u tevhelwa nga murumiwa a bvaho kha vundu liinwe, u itela uri vundu liinwe na liinwe li sale lo imelelwa.
4. Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa u tea u ranga phanda khethoni dza Mudzulatshidulo kana a nga ruma muhatuli muinwe uri a ite ngauralo. Mudzulatshidulo u ranga phanda khethoni dza Vhathusa-Vhadzulatshidulo.

[Khethekanyo thukhu ya. (4) yo imelwa nga khethekanyo ya. 5 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

5. Maitele o bulwaho kha Tshipida tsha A tsha Shedulu ya 3 a shuma kha khetho dza Mudzulatshidulo na Vhathusa- Vhadzulatshidulo.
6. Khoro ya Lushaka ya Mavundu I nga bvisa Mudzulatshidulo na Muthusa-Mudzulatshidulo ofisini yawe.
7. U ya nga milayo yayo na ndaela, Khoro ya Lushaka ya Mavundu I nga nanga vhaofisiri vha u tshimbidza kana u ranga phanda vha tshi bva kha vharumiwa uri vha thuse Mudzulatshidulo na Vhathusa-Vhadzulatshidulo.

65. Dzitsheo

1. Nga nnda ha hune Ndayotewa Ya bula nga inwe ndila—
 - a. vundu liinwe na liinwe li na vouthu nthehi ine ya vouthwa hu tshi itelwa vundu nga thoho ya vhurumiwa hayo; na
 - b. mafhungo othe a re phanda ha Khoro ya Lushaka ya Mavundu a tendelanwaho nao musi mavundu a

si fhasi ha matanu a tshi vouthela u tnganedza mafhungo ayo.

2. Mulayo wa Phalamennde, wo phasiswaho hu tshi tevhelwa maitele o thomiwaho nga khethekanyo thukhu ya (1) kana (2) dza khethekanyo ya 76, u tea u ita uri hu vhe na maitele a fanaho ane ngao mavundu a nea vhurumiwa hao maandlanga a u a vouthela.

66. U dzhenela nga mirado ya khorotshitumbe ya Lushaka

1. Mirado ya Khabinethe, na Vhathusa Dziminsta vha nga dzhenelwa na u amba kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu fhedzi vha nga si vouthela
2. Khoro ya Lushaka ya Mavundu I nga toda murado wa Khabinethe, Muthusa-Minista, kana muofisiri a re kha Khorotshitumbe ya Lushaka kana khorotshitumbe ya vundu uri a dzhenela mutangano wa Khoro kana komiti ya Khoro.

67. U dzhenela nga vhaimelileli vha muvhuso wapo

Vhaimeli vha tshifhinganyana vha sa fhiri fumi vho rumelwaho nga muvhuso wapo wo dzudzanyeaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 163 u imela zwigwada zwo fhambanaho zwa mimasipala, vha nga dzhenela arali zwo tea, kha maitele a zwa Khoro ya Lushaka ya Mavundu, fhedzi a vha nga vouthi.

68. Maanda a khoro ya Lushaka

1. Musi I tshi shumisa maanda ayo a vhusimamilayo, Khoro ya Mavundu ya Lushaka I nga—
 - a. lavhelesa, phasisa, khwinisa, dzinginya khwiniso kha, kana u hana mulayo muinwe na muinwe u re phanda ha Khoro hu tshi tevhedzwa Ndimu ino; na u
 - b. thoma kana u lugisela mulayo u welaho fhasi ha sia la mishumo yo bulwaho kha Shedulu ya 4 kana mulayo muinwe wo bulwaho kha khethekanyo ya 76 (3), fhedzi u nga si thome kana u lugisela Milayotibe ya tselede.

69. Vhutanzi kana mafhungo a re phanda ha khoro ya Lushaka

1. Khoro ya Lushaka ya Mavundu kana komiti inwe na inwe yayo I nga—
 - a. vhidza muthu muinwe na muinwe u da phanda hayo u nea vhutanzi o thoma a ana kana a khwahtisedza na u bvisa manwalo;
 - b. toda uri muthu muinwe na muinwe kana tshiimiswa a (tshi) nee muvhigo khayoy;
 - c. u kombetshedzwa, hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka kana milayo na ndaela, muthu muinwe na muinwe kana tshiimiswa uri tshi tevhedze samanisi kana thodea hu tshi tevhedzwa phara ya (a) kana (b); na
 - d. u tnganedza phethishini, vhuimeleli kana

mihumbulo yo diswaho nga vhathu vhaŋwe na vhaŋwe vha re na dzangalelo kana zwiimiswa zwi re na dzangalelo.

70. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele a khoro ya Lushaka

1. Khoro ya Mavundu ya Lushaka I nga—
 - a. ta na u laula nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele; na
 - b. u ita milayo na ndaela malugana na mafhungo adzo, hu tshi dzhielwa ntha demokirasi ya vhuimeleli na u dzhenela, vhuḏifhinduleli, u vha khagala na u dzhenela ha nnyi na nnyi.
2. Milayo na ndaela dza Khoro ya Lushaka ya Mavundu zwi tea u ita uri hu vhe na—
 - a. u thomiwa, kuvhumbelwe, maanda, mishumo, matshimbidzele na tshifhinga tshi no dzhiwa nga komiti dzayo; na
 - b. u dzhenela ha mavundu othe kha maitele ayo nga ndila ine zwa tshimbilelana na demokirasi; na
 - c. u dzhenela kha maitele a Khoro na komiti dzayo dza mahoro matuku o imelwaho kha Khoro nga ndila ine zwa anana na demokirasi, tshifhinga tshothe musu mafhungo a tshi tea u tshewa hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 75.

71. Vhuṭalu

1. Vhurumiwa kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu, na vhathu vho bulwaho kha khethekanyo ya 66 na 67—
 - a. vha na mbofholowo ya u amba na u hanedzana kha Khoro na kha komiti yayo, hu tshi tevhedzwa milayo na ndaela dzayo; na uri
 - b. vha nga si iswe khothe malugana na zwa vhukhaki, u fariwa, u vaelwa dzhele kana u sa vha na vhuḏifhinduleli kha zwo tshinyadzawo nga nthani ha—
 - i. zwiŋwe na zwiŋwe zwe vha zwi amba, u zwi bvisa kana u zwi ŋea Khoro kana iŋwe na iŋwe ya komiti dzayo; kana
 - ii. zwiŋwe na zwiŋwe zwo dzumbuluwaho nga nthani ha zwe vha zwi amba, u zwi bvisa kana u zwi ŋea Khoro kana iŋwe ya dzikomiti.
2. Vhuŋwe vhuṭalu kana u tsireledzea ha Khoro ya Mavundu ya Lushaka, vhurumiwa ha Khoro na vhathu vho bulwaho kha khethekanyo ya 66 na 67, zwi nga vheva kana u randelwa nga mulayo wa lushaka.
3. Miholo, magavhelo na mbuelo zwi fhiwaho mirado ya tshothe ya Khoro ya Lushaka ya Mavundu zwi bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka.

72. U kona u swikelela na u dzhenela kha khoro ya Lushaka nga nnyi na nnyi

1. Khoro ya Lushaka ya Mavundu I tea—
 - a. u tshimbidza u dzhenela ha nnyi na nnyi kha zwa vhusimamilayo na maŋwe maitele a Khoro na komiti dzayo; na

- b. u shuma mafhungo ayo hu si na tshidzumbe, na u farela madzulo ayo na a dzikomiti, zwi tshi itea zwi khagala, fhedzi, hu tea u dzhiwa vhukando ho teaho—
 - i. u laula u dzhenela kana tswikelelo ya vhathu, zwi tshi katela vha nyanḏadzamafhungo, kha Khoro na kha komiti; na
 - ii. u ŋea thendelo ya u setsha muthu muŋwe na muŋwe na, hune zwa vha zwo tea, u hanela u dzhenela kha, kana u bvisa muthu muŋwe na muŋwe.
2. Khoro ya Lushaka ya Mavundu I nga si thivhele vhathu, hu tshi katelwa vha nyanḏadzamafhungo, uri vha nga vha hone kha dzulo la komiti nga nḏani ha musu zwo fanela na u pfesesea uri vha vhe hone kha tshitshavha tshi re khagala na u vha na demokirasi.

Maitele a Vhusimamilayo ha Lushaka

73. Milayotibe yothe

1. Mulayotibe muŋwe na muŋwe u nga divhadzwa kha Buthano la Lushaka.
2. Ndi muraḏo wa Khabinethe kana Muthusa-Minista, kana muraḏo kana komiti ya Buthano la Lushaka fhedzi vhane vha nga divhadza Mulayotibe kha Buthano, fhedzi muraḏo wa Khabinethe ane a vha na vhuḏifhinduleli ha zwa gwama la lushaka, a nga divhadza Milayotibe I tevhelaho kha Buthano:
 - a. Mulayotibe wa zwa masheleni; kana
 - b. Mulayotibe une wa tendela mulayo wo bulwaho kha khethekanyo ya 214.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

3. Mulayotibe wo bulwaho kha khethekanyo ya 76(3), nga nḏa ha Mulayotibe wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (2) (a) kana (b) ya ino khethekanyo, u nga divhadzwa kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu.

[Khethekanyo thukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

4. Mulayotibe u nga divhadzwa fhedzi kha Khoro nga muraḏo kana komiti ya Khoro ya Lushaka ya Mavundu.
5. Mulayotibe wo phasiswaho nga Buthano la Lushaka u fanela u rumelwa kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu arali wo fanela u sedzuluswa nga Khoro. Mulayotibe wo phasiswaho nga Khoro u tea u rumelwa kha Buthano.

74. Milayotibe ine ya khwinisa Ndayotewa

1. Khethekanyo ya 1 na ino khethekanyo thukhu zwi nga khwiniswa nga Mulayotibe wo phasiswaho nga—

- a. Buthano la Lushaka li tshi tikedzwa nga vouthu dzi si fhasi ha phesenthe dza 75 dza mirado yalo; na
- b. Khoro ya Lushaka ya Mavundu I tshi tikedzwa nga vouthu dza vundu dzi si fhasi ha rathi.
2. Ndimba ya 2 I nga khwiniswa nga Mulayotibe wo phasiswaho nga—
 - a. Buthano la Lushaka li tshi tikedzwa nga vouthu dzi si fhasi ha mbili tshararu tsha Mirado yalo; na
 - b. Khoro ya Lushaka ya Mavundu I tshi tikedzwa nga vouthu dza vundu dzi si fhasi ha rathi.
3. Dziñwe mbetshelo dza Ndayotewa dzi nga khwiniswa nga Mulayotibe wo phasiswaho nga—
 - a. Buthano la Lushaka, li tshi tikedzwa nga vouthu dzi si fhasi ha mbili tshararu tsha mirado yalo; na
 - b. nga Khoro ya Lushaka ya Mavundu, I tshi tikedzwa nga vouthu dza vundu dzi si fhasi ha rathi, arali khwiniso I—
 - i. tshi elana na mafhungo a kwamaho Khoro;
 - ii. tshi shandukisa mikano ya vundu, maanda, mishumo kana zwiimiswa; kana
 - iii. tshi khwinisa mbetshelo dzine dza shumana na mafhungo a vundu.
4. Mulayotibe u khwinisaho Ndayotewa u nga si angaredze mbetshelo dziñwe nga nnda ha dza khwiniso ya ndayotewa na mañwe mafhungo a tshimbilelanaho na khwiniso.
5. Kha mañuvha a si fhasi ha 30 musi Mulayotibe u khwinisaho Ndayotewa wo ñivhadzwa u ya nga khethekanyo ya 73(2), muthu kana komiti I toñdaho u ñivhadza Mulayotibe I tea u—
 - a. anñadza kha Gurannya ya Muvhuso ya lushaka, nahone zwi tshi elana na milayo na ndaela dza Buthano la Lushaka, zwidodombedzwa izwo zwa khwiniso ine ya khou toñdou itiwa uri vthathu vha ñee mahumbulwa avho; na u
 - b. ñekedza, zwi tshi elana na milayo na ndaela dza Buthano, zwidodombedzwa izwo kha vhusimamilayo ha vundu uri vhu ñee mihumbulo yaho; na u
 - c. ñekedza, zwi tshi elana na milayo na ndaela dza Khoro ya Lushaka ya Mavundu, zwidodombedzwa izwo kha Khoro uri hu vhe na nyambedzano ya nnyi na nnyi nga hazwo, arali khwiniso idzo dzo dzinginywaho dzi songo tea u phasiswa nga Khoro.
6. Musi Mulayotibe u khwinisaho Ndayotewa u tshi ñivhadzwa, muthu kana komiti I ñivhadzaho Mulayotibe I tea u ñekedza mahumbulwa mañwe na mañwe o tou ñwaliwaho a bvaho kha vthathu na kha vhusimamilayo ha vundu—
 - a. kha Mulangadzulo uri a vhwewe ñafulani kha Buthano la Lushaka; na
 - b. malugana na khwiniso dzo ambiwaho nga hadzo kha khethekanyo ñhukhu ya (1), (2) kana (3)(b), kha Mudzulatshidulo wa Khoro ya Lushaka ya Mavundu uri a ambiwe kha Khoro.
7. Mulayotibe u khwinisaho Ndayotewa u nga si itelwe vouthu kha Buthano la Lushaka kha mañuvha a 30 a—
 - a. u ñivhadzwa hawo, arali Buthano hu musi lo dzula Ndayotewa I tshi ñivhadzwa; kana

- b. u ñivhadzwa hawo kha Buthano, hu tshi itea musi Buthano li kha tshifhinga tsha vhuawelo.
8. Arali Mulayotibe wo ambiwaho nga hawo kha khethekanyo ñhukhu ya (3)(b), kana kha tshiñwe tshipiña tsha Mulayotibe, u tshi kwama fhedzi liñwe vundu kana mavundu, Khoro ya Lushaka ya Mavundu I nga si phasisa Mulayotibe kana tshipiña tshenetsho nga nnda ha musi zwo tendelwa nga vhusimamilayo kana vhusimamilayo ha vundu ñeneño.
9. Mulayotibe u khwinisaho Ndayotewa we wa phasiswa nga Buthano la Lushaka, nahone hune zwa konadzea, nga Khoro ya Lushaka ya Mavundu, u tea u fhiriselwa kha Phresidennde uri u wane thendelo.

75. Milayotibe zwayo i sa kwami mavundu

1. Musi Buthano la Lushaka li tshi phasisa Mulayotibe nga nnda ha Mulayotibe une maitele o bulwaho kha Khethekanyo ya 74 kana 76 a u kwama, Mulayotibe u fanela u fhiriselwa kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu wa shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitele a tevhelaho:
 - a. Khoro I fanela u—
 - i. phasisa Mulayotibe;
 - ii. phasisa Mulayotibe fhedzi ho sedzwa khwiniso yo dzinginywaho; kana
 - iii. landula Mulayotibe.
 - b. Arali Khoro ya Lushaka I tshi landula Mulayotibe I songo gaganya kana u dzinginya khwiniso, Mulayotibe u fanela u ñetshedzwa phresidennde u itela thendelo.
 - c. Arali Khoro ya landula Mulayotibe kana u u phasisa, fhedzi ho sedzwa khwiniso, Buthano li nga sedzulusa Mulayotibe, li tshi dzhiela ñtha khwiniso iñwe na iñwe yo dzinginywaho nga Khoro, nahone I nga—
 - i. phasisa Mulayotibe hafhu, u na kana u si na khwiniso; kana ya
 - ii. tshea u sa bvela phanda na Mulayotibe.
 - d. Mulayotibe wo phasiswaho nga Buthano hu tshi tevhedzwa phara ya (c) u fanela u ñewa Phresidennde u itela thendelo.
2. Musi Khoro ya Lushaka ya Mavundu I tshi voutha kha mafhungo hu tshi tevhedzwa khethekanyo ino, khethekanyo ya 65 a I nga shumi; vhudzuloni hazwo—
 - a. murumiwa muñwe na muñwe kha vhurumiwa ha vundu u na vouthu nthihi;
 - b. mbili tshararu tsha vhurumiwa tshi fanela u vha hone phanda ha musi vouthu I tshi nga dzhiwa kha mafhungo ayo; na
 - c. mafhungo ayo a tshi do tshewa nga vthunzhi ha vouthu dzo dzhiwaho, fhedzi arali hu na thai kha masia othe a mafhungo, murumiwa a re murangaphanda u tea u ita vouthu ya tsheo.

76. Milayotibe zwayo i kwamaho mavundu

1. Musi Buthano la Lushaka li tshi phasisa Mulayotibe wo bulwaho kha khethekanyo ñhukhu ya (3), (4) kana (5), Mulayotibe u tea u fhiriselwa kha Khoro ya

Lushaka ya Mavundu nahone wa shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitele a tevhelaho:

- a. Khoru I fanela u—
 - i. phasisa Mulayotibe;
 - ii. phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho; kana ya
 - iii. landula Mulayotibe.
- b. Arali Khoru I tshi nga phasisa Mulayotibe hu si na khwiniso, Mulayotibe u tea u newa Phresidennde u itela thendelo.
- c. Arali Khoru ya phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho, Mulayotibe wo khwiniswaho u fanela u fhiriselwa kha Buthano, nahone arali Buthano li tshi nga phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho, Mulayotibe u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
- d. Arali Khoru ya landula Mulayotibe kana arali Buthano la hana u phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho wo fhiriselwaho khalo hu tshi tevhedzwa phara ya (c), ya Mulayotibe, hune zwa konadzea, hafhu Mulayotibe wo khwiniswaho, u fanela u fhiriselwa kha komiti ya Vhukonanyi ine ya nga tenda kha—
 - i. Mulayotibe sa zwe wa phasiswa zwone nga Buthano;
 - ii. Mulayotibe wo khwiniswaho sa zwe wa phasiswa zwone nga Khoru; kana
 - iii. inwe thaluso ya Mulayotibe.
- e. Arali Komiti ya Vhukonanyi I tshi kundelwa u tenda hu saathu fhela maduvha a 30 a musi Mulayotibe wo fhiriselwa khayo, Mulayotibe u do fhela nga wothhe nga ndani ha musi Buthano li tshi nga phasisa uyo Mulayotibe hafhu, fhedzi wo tikedzwa nga vouthu dzi si fhasi ha mbilitsharu tsha mirado yalo.
- f. Arali Komiti ya Vhukonanyi ya tendelana na Mulayotibe sa zwe wa phasiswa zwone nga Buthano, Mulayotibe u fanela u fhiriselwa kha Khoru, nahone arali Khoru ya phasisa Mulayotibe, Mulayotibe u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
- g. Arali Komiti ya Vhukonanyi I tshi nga tendelana kha Mulayotibe wo khwiniswaho sa zwe wa phasiswa zwone nga Khoru, Mulayotibe u fanela u fhiriselwa kha Buthano, nahone arali wo phasiswa nga Buthano, u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
- h. Arali Komiti ya Vhukonanyi ya tendelana kha thaluso inwe ya Mulayotibe, thaluso yeneyo ya Mulayotibe I fanela u fhiriselwa kha Buthano na kha Khoru, nahone arali yo phasiswa nga Buthano na nga Khoru, yo fanela u netshedzwa Phresidennde u itela thendelo
- i. Arali Mulayotibe wo fhiriselwaho kha Khoru hu tshi tevhedzwa phara ya (f) kana ya (h) u songo phasiswa nga Khoru, Mulayotibe uyu u a fhela nga wothhe nga nda ha musi Buthano li tshi nga phasisa Mulayotibe wo tikedzwaho nga vouthu dza mbili tsharu tsha mirado yalo.
- j. Arali Mulayotibe wo fhiriselwaho kha Buthano hu tshi tevhedzwa phara ya (f) kana ya (h) u sa

phasiwe nga Buthano, Mulayotibe uyu u a fhela nga wothhe, fhedzi Mulayotibe sa zwe wa vha wo phasiswa nga Buthano u thomani, u nga dovha hafhu wa phasiswa nga Buthano, fhedzi u tshi khou tikedzwa nga vouthu dza mbili tsharu tsha Mirado yalo.

- k. Mulayotibe wo phasiswaho nga Buthano hu tshi tevhedzwa phara ya (e) (i) kana ya (j) u tea u netshedzwa Phresidennde u itela thendelo.
2. Musi Khoru ya Lushaka ya Mavundu I tshi phasisa Mulayotibe wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (3), Mulayotibe u tea u fhiriselwa kha Buthano la Lushaka nahone wa shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitele a tevhelaho:
 - a. Buthano li fanela u—
 - i. phasisa Mulayotibe;
 - ii. phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho; kana ya
 - iii. landula Mulayotibe.
 - b. Mulayotibe wo phasiswaho nga Buthano u ya nga phara ya (a)(i) u tea u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - c. Arali Buthano la phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho, Mulayotibe wo khwiniswaho u fanela u fhiriselwa kha Khoru, nahone arali Khoru I tshi nga phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho, Mulayotibe u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - d. Arali Buthano la landula u phasisa Mulayotibe kana arali Khoru ya hana u phasisa Mulayotibe wo khwiniswaho wo fhiriselwaho khayo hu tshi tevhedzwa phara ya (c), Mulayotibe, arali zwi tshi konadzea, kana Mulayotibe wo khwiniswaho, u fanela u fhiriselwa kha Komiti ya Vhukonanyi ine ya nga tenda kha—
 - i. Mulayotibe sa zwe wa phasiswa zwone nga Khoru;
 - ii. Mulayotibe wo khwiniswaho sa zwe wa phasiswa zwone nga Buthano; kana
 - iii. inwe thaluso ya Mulayotibe.
 - e. Arali Komiti ya Vhukonanyi, I tshi kundelwa u tenda hu saathu fhela maduvha a 30 a musi Mulayotibe wo fhiriselwa khayo, Mulayotibe u do fhela nga wothhe.
 - f. Arali Komiti ya Vhukonanyi ya tendelana na Mulayotibe sa zwe wa phasiswa nga Khoru, Mulayotibe u fanela u fhiriselwa kha Buthano, nahone arali Buthano la phasisa uyo Mulayotibe, Mulayotibe u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - g. Arali Komiti ya Vhukonanyi I tshi nga tendelana kha Mulayotibe wo khwiniswaho sa zwe wa phasiswa zwone nga Buthano, Mulayotibe u do fhiriselwa kha Khoru, nahone arali wo phasiswa nga Khoru, u fanela u newa Phresidennde u itela thendelo.
 - h. Arali Komiti ya Vhukonanyi ya tendelana kha inwe thaluso ya Mulayotibe, thaluso yeneyo I fanela u fhiriselwa kha Buthano na kha Khoru, nahone arali wo phasiswa nga Khoru na nga Buthano, u fanela u netshedzwa Phresidennde u itela

thendelo.

- i. Arali Mulayotibe wo fhiriselwaho kha Buthano hu tshi tevhedzwa phara ya (f) kana ya (h) u sa phasiswe nga Khoro, Mulayotibe uyu u a fhela nga wothe.
3. Mulayotibe u fanela u shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitele o bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) kana khethekanyo thukhu ya (2) arali u tshi wela fhasi ha sia la mushumo lo bulwaho kha Shedulu ya 4 kana u tshi ita uri hu vhe na mulayo wo lavhelelwaho kha inwe ya khethekanyo dzi tevhelaho:
 - a. Khethekanyo ya 65 (2);
 - b. khethekanyo ya 163;
 - c. khethekanyo ya 182;
 - d. khethekanyo ya 195 (3) na (4);
 - e. khethekanyo ya 196; na
 - f. khethekanyo ya 197.
4. Mulayotibe u fanela u shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitele o bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) arali u tshi ita uri hu vhe na mulayo—
 - a. wo lavhelelwaho kha khethekanyo ya 44(2) kana ya 220(3), kana
 - b. wo lavhelelwaho hunwe fhethu kha Ndimba ya 13 nahone zwi tshi kwama lutamo Iwa tshede Iwa sia la muvhuso wa vundu.

[Phara ya (b) yo imelwa nga khethekanyo ya . 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufuminthihi ya Ndayotewa wa 2003.]

5. Mulayotibe wo lavhelelwaho kha khethekanyo ya 42(6) u tea u shumaniwa nawo hu tshi tevhedzwa maitele o newaho kha khethekanyo thukhu ya (1), nga nnda ha uri—
 - a. musi Buthano la Lushaka li tshi vouthela Mulayotibe, mbetshelo dza khethekanyo ya 53(1) a dzi shumi, vhudzuloni hazwo, Mulayotibe u nga phasiswa fhedzi arali vhunzhi ha mirado ya Buthano vha tshi vouthela u phasiswa ha mulayo uyo, na
 - b. Musi Mulayotibe wo fhiriselwa kha Komiti ya Vhukonanyi, milayo I tevhelaho I a shuma—
 - i. Arali Buthano la Lushaka li tshi dzhiela ntha Mulayotibe wo lavhelelwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) (g) kana (h), Mulayotibe hoyo u nga phasiswa fhedzi arali vhunzhi ha mirado ya Buthano vha tshi vouthela u phasiswa ha Mulayotibe uyo.
 - ii. Arali Buthano la Lushaka li tshi nga dzhiela ntha kana u dovha hafu u dzhiela ntha Mulayotibe sa zwe wa lavhelelwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) (e), (i) kana (j), Mulayotibe hoyo u nga phasiswa fhedzi arali mbili tshararu tsha mirado ya Buthano I tshi vouthela u phasiswa ha Mulayotibe uyo.
6. Khethekanyo ino a I shumi kha Milayotibe ya zwa masheleni.

77 Milayotibe ya zwa masheleni

1. Mulayotibe wa zwa masheleni ndi mulayotibe wa masheleni arali u tshi—
 - a. langa masheleni;
 - b. kombetshedza mithelo ya lushaka; mithelo miñwe-vho kana muingathelo
 - c. iledza kana u fhungudza, kana u vhofoholola kha, mithelo ya lushaka, mithelo miñwe-vho kana muingathelo kana
 - d. u tendela u tshadzha thwii kha Tshikwama tsha Muthelo wa Mbuelo tsha Lushaka, nga nnda ha Mulayotibe wo sumbedzwaho kha khethekanyo ya 214 u tshi khou nea maanda a u tshadzha thwii.
2. Mulayotibe wa zwa masheleni u nga si ambe nga ha mañwe mafhungo nga nnda ha—
 - a. mafhungo matuku ane a yelana na u sa langa u shumiswa zwavhudi ha tshede;
 - b. u vhewa, iledzwa kana u fhungudzwa ha mithelo ya lushaka, miñwe mithelo vho, muingathelo; kana;
 - c. u vhofohololwa kha mithelo ya lushaka, miñwe mithelo-vho, muingathelo; kana
 - d. u tendelwa ha tshadzi thwii dza Tshikwama tsha Muthelo wa Mbuelo wa Lushaka.
3. Milayotibe yothe ya zwa Masheleni I fanela u dzhielwa ntha hu tshi tevhedzwa maitele o thomiwaho nga khethekanyo ya 75. Mulayo wa Phalamennde u tea u nea nmaitele a u khwinisa Milayotibe ya zwa Masheleni phanda ha Phalamennde.

[Khethekanyo ya. 77 yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

78. Komiti ya Vhukonanyi

1. Komiti ya Vhukonanyi yo vhumbiwa nga—
 - a. mirado ya tahe ya Buthano la Lushaka yo khethwaho nga Buthano hu tshi tevhedzwa maitele o tiwaho nga milayo na ndaela zwa Buthano nahone I tshi bveledza vhuimeleli ha mahoro nga nomboro kana tshivhalo tshi fanaho tsha vhuimeleli vhu re kha Buthano; na
 - b. murumiwa muthihi a bvaho kha vhurumiwa ha vundu linwe na linwe kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu, o nangiwo nga vhurumiwa.
2. Komiti ya vhukonanyi yo tendelana na inwe thaluso ya Mulayotibe kana u ita tsheo kha mafhungo, musi thaluso iyo, kana tshipida tshinwe tsha ayo mafhungo, tsho tikedzwa nga—
 - a. vhaimeleli vha re kha Buthano la Lushaka vha tshivhalo tshi siho fhasi ha vhañanu; na
 - b. vhaimeleli vha re kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu vane tshivhalo tshavho tshi si vhe fhasi ha vhañanu.

79. U ŋea thendelo kha milayotibe

1. Phresidennde u tea u ŋea thendelo na u saina Mulayotibe wo phasiswaho hu tshi tevhedzwa ino Ndimana kana, arali Phresidennde a sa khou tou zwi pfesesa zwavhuḍi uri uyo Mulayotibe wo tea naa u ita ngauralo malugana na Ndayotewa, u ḍo u rumela murahu kha Buthano ʔa Lushaka uri u sedzuluswe hafhu.
2. Milayo yo ʔanganelanaho na ndaela zwi tea u ŋea maitele a u sedzuluswa hafhu ha Mulayotibe nga Buthano ʔa Lushaka na u dzhenelela ha Khoroya Lushaka ya Mavunḍu kha maitele eneo.
3. Khoroya Lushaka ya Mavunḍu I tea u dzhenela kha u sedzuluswa hafhu ha Mulayotibe we Phresidennde a u humisela murahu kha Buthano ʔa Lushaka—
 - a. arali u sa fushea ha Phresidennde malugana na u anana ha Mulayotibe na Ndayotewa zwi tshi yelana na maḥwe mafhungo a kwamaho Khoroya kana
 - b. khethekanyo ya 74(1), (2) kana (3)(b) kana 76 yo vha I tshi shuma kha u phasisa Mulayotibe.
4. Arali nga murahu ha u sedzuluswa hafhu, Mulayotibe wa wanala u tshi fusha ʔhoḍea dza Phresidennde, Phresidennde u fanela u tendela na u saina Mulayotibe, zwa sa ralo Phresidennde a nga—
 - a. tendela na u saina Mulayotibe; kana
 - b. u fhirisela kha Khothe ya Ndayotewa uri hu dzhiwe tsho nga ha u anana hawo na Ndayotewa.
5. Arali Khothe ya Ndayotewa I tshi nga tsho uri Mulayotibe u a anana na Ndayotewa, Phresidennde u tea u ŋea thendelo kha Mulayotibe a u saina.

80. Khumbelo nga miraḍo ya buthano ʔa Lushaka kha khothe ya zwa Ndayotewa

1. Miraḍo ya Buthano ʔa Lushaka I nga ita khumbelo kha Khothe ya zwa Ndayotewa uri hu itwe ndaela ya u

divhadza uri tshipiḍa tsha Mulayo wa Phalamennde kana Mulayo woḥe a u anani na Ndayotewa.

2. Khumbelo—
 - a. i fanela u tikedzwa nga tshivhalo tshi linganaho thihi tshararu tsha miraḍo ya Buthano ʔa Lushaka; na uri
 - b. i tea u itwa hu saathu u fhela maḍuvha a 30 u bva musi Phresidennde o no tendela na u saina Mulayo.
3. Khothe ya Ndayotewa I nga ŋea ndaela ya uri Mulayo kana tshipiḍa tsha Mulayo tshine tsha vha tshipiḍa tsha khumbelo u ya nga khethekanyo ʔhukhu ya (1) a tshi shumi u swikela Khothe I tshi tsho uri tshi shumiswe arali—
 - a. madzangalelo a vhulamukanyi a tshi ʔoḍa uri hu itwe zwenezwo; na
 - b. khumbelo I na khonadzeo khulwane ya u bvelela.
4. Arali khumbelo I songo konadzea, nahone hu songo vha na khonadzeo khulwane dza uri I bvelele, Khothe ya Ndayotewa I nga ŋea ndaela ya uri vhahumbeli vha badele mbadelo.

81. Nyandadzo ya milayo

Mulayotibe wo tendelwaho na u sainiwa nga Phresidennde, u vha Mulayo wa Phalamennde, u tea u andadzwa nga u ʔavhanya nahone u thome u shuma musi wo andadzwa kana nga ḍuvha ʔine ʔa ḍo tiwa hu tshi tevhedzwa Mulayo.

82. U vhulungwa ha milayo ya phalamennde nga ndila yo tsireledzeaho

Khophi yo sainiwaho ya Mulayo wa Phalamennde I dzhiwa sa vhuḥanzi ho fhelelaho ha mbetshelo dza Mulayo nahone nga murahu ha u andadzwa, I tea u vhulungwa nga ndila yo tsireledzeaho nga Khothe ya Ndayotewa.

Ndima ya 5: Phresidennde na Khorotshitumbe ya Lushaka (83-102)

83. Phresidennde

1. Phresidennde—
 - a. ndi Thoho ya Muvhuso na thoho ya Khorotshitumbe ya lushaka;
 - b. u tea u tevhela, u tsireledza na u thonifha Ndayotewa sa wone mulayo muhulwane wa Riphabuliki; na
 - c. u do tufuwedza vhuthihi ha lushaka na zwothe zwine zwa bveledzisa Riphabuliki phanda.

84. Maanda na mishumo ya phresidennde

1. Phresidennde u na maanda o hweswaho nga Ndayotewa na mulayo, hu tshi katelwa iyo ine ya todea u ita mishumo ya Thoho ya Muvhuso na ya thoho ya khorotshitumbe ya lushaka.
2. Phresidennde u na vhudifhinduleli ha—
 - a. u nea thendelo na u saina Milayotibe;
 - b. u humisela Mulayotibe murahu kha Buthano la Lushaka uri u sedzuluswe hafhu malugana na u anana hawo na Ndayotewa;
 - c. u fhirisela Mulayotibe kha Khothe ya Ndayotewa u itela tsheo yawo malugana na u anana ha Mulayotibe na Ndayotewa;
 - d. u vhidza mutangano u songo dowealeho wa Buthano la Lushaka, Khorotshitumbe ya Lushaka ya Mavundu, kana wa Phalamennde u itela u shumana na mafhungo o khetheaho kana a tshipentshela;
 - e. u ita mbetshelo dzine Ndayotewa kana mulayo zwa toda uri zwi itwe nga Phresidennde, fhedzi a sa zwi iti sa thoho ya Khorotshitumbe ya Lushaka;
 - f. u vhea kana u thola khomishini dza thodisiso,
 - g. u vhidza referandamu dza lushaka hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde;
 - h. u tangedza vhaimeleli vha zwa vhudipulomati na vhaimeleli vha Khontsula vha mashango a nnda;
 - i. u vhea vhaambasada, Vhaambasada vhahulwane, vhaimeleli vha zwa vhudipulomati na Khontsula;
 - j. u hangwela vho tshinyaho na u fhungudza ndatiso dziwe na dziwe, zwigwevho kana u dzhielwa zwo itiswa nga vhukhakhi, na
 - k. u nea vhathu zwiimo zwa khuliso.

[Zwine zwa tea u dzhielwa ntha nga u angaredza: thomphe dza vhahulisei dzo dzeniswaho kha Gazete ya Muvhuso 24155 ya la 6 Nyendavhusiku, 2002 na Gazete ya Muvhuso ya 25213 ya la Fulwana 2003.]

85. Maandalanga a khorotshitumbe ya Riphabuliki

1. Maandalanga a Khorotshitumbe ya Riphabuliki o vheva kha Phresidennde.
2. Phresidennde khathihi na miwe Mirafo ya Khabinethe vha shumisa maandalanga a khorotshitumbe nga—
 - a. u shumisa mulayo wa lushaka, nga nnda ha musi Ndayotewa kana Mulayo wa Phalamennde u tshi bula zwiwe-vho;
 - b. u bveledza na u shumisa mbekanyamaitele ya lushaka;
 - c. u tshimbidza mishumo ya mihasho ya muvhuso na ndaulo;
 - d. u lugisela na u thoma mulayo; na
 - e. u shuma mishumo miwe na miwe ya khorotshitumbe yo ntschedzwaho kha Ndayotewa kana mulayo wa lushaka.

86. U khethiwa ha phresidennde

1. Kha mutangano walo wa u thoma musi li tshi khethiwa, na tshifhinga tshothe musi zwi tshi todea uri hu dadziwe tshikhala, Buthano la Lushaka li tea u khetha mufumakadzi kana munna u bva kha mirafo yalo uri a vhe Phresidennde.
2. Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa u tea u ranga phanda khetho dza Phresidennde, kana a rumela miwe Muhatuli uri a ite uyo mushumo. Maitele o bulwaho kha Tshipidza tsha A tsha Shedu lu ya 3 a do shuma kha u khethiwa ha Phresidennde.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa wa 2001.]

3. Khetho dza u dadza tshikhala ofisini ya Phresidennde dzi tea u farwa nga tshifhinga na duvha lo tiwaho nga Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa, fhedzi hu saathu u fhela maduvha a 30 u bva nga duvha le tshikhala itsho tsha tutselwa.

[Khethekanyo thukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

87. U thomiwa ha mushumo nga phresidennde

Musi muthu o khethiwa sa Phresidennde, u do guma u vha murafo wa Buthano la Lushaka, nahone hu saathu u fhela maduvha matanu, u tea u thoma mushumo nga u

ana kana u khwaṭhisedza u fulufhedzea kha Riphabuḽiki na u tevhela Ndayotewa, u ya nga ha Sheduḽu ya 2.

88. Tshifhinga tsha phresidennde tsha u shuma ofisini

1. Tshifhinga tsha Phresidennde tsha u shuma ofisini tshi thoma musi a tshi thoma u shuma, tsha fhela musi a tshi ṭutshela tshikhala kana musi muṇwe muthu o khethiwaho sa Phresidennde a tevhelaho a tshi thoma u shuma.
2. A hu na muthu ane a ḑo shuma sa Phresidennde zwifhinga zwi fhiraho zwivhili, fhedzi, musi muthu a tshi khethiwa uri a ḑadze tshikhala tshi si na muthu ofisini ya Phresidennde, tshifhinga tsha vhukati ha u khethiwa uho u ya kha khetho dzi tevhelaho a tshi dzhiiwi sa tshifhinga tsha ofisi.

89. U bviswa ha phresidennde

1. Buthano ḽa Lushaka, nga ḽikumedzwa ḽa tshivhalo tshi linganaho kana u fhira mbili tshararu tsha miraḑo yaḽo, ḽi nga bvisa Phresidennde ofisini yawe nga nṭhani ha—
 - a. u thithiswa zwihulwane ha Ndayotewa kana mulayo;
 - b. u sa ḑifara zwavhuḑi ho kalulaho; kana
 - c. u sa kona u ita mishumo ya ofisi yawe.
2. Muthu muṇwe na muṇwe o bvisiwaho ofisini ya Phresidennde malugana na khethekanyo ṭhukhu ya (1) (a) kana (b) a nga si wane mbuelo iṇwe na iṇwe ya yeneyo ofisi, nahone a nga si shume kha poso ya muvhuso.

90. Mufarela-phresidennde

1. Musi Phresidennde a nṇḑa ha Riphabuḽiki kana a sa koni u ita mishumo ya ofisi ya Phresidennde, kana musi ofisi ya Phresidennde i si na muthu, mufari wa ofisi u ya nga mutevhe u re afho fhasi u ḑo imela Phresidennde—
 - a. Muthusa-Phresidennde;
 - b. Minisṭa o nangiwo nga Phresidennde.
 - c. Minisṭa o nangiwo nga miṇwe miraḑo ya Khabinethe.
 - d. Mulangadzulo, u swikela Buthano ḽa Lushaka ḽi tshi nanga muṇwe wa miraḑo yaḽo.
2. Mufarela-Phresidennde u na vhuḑifhinduleli, maanḑa na mishumo ya Phresidennde.
3. Musi a saathu u dzhia vhuḑifhinduleli, maanḑa na mishumo ya Phresidennde, Mufarela-Phresidennde u tea u ana kana u khwaṭhisedza u fulufhedzea hawe kha Riphabuḽiki na u tevhela Ndayotewa, u ya nga ha Sheduḽu ya 2.
4. Muthu ane musi a tshi khou shuma sa Mufarela-Phresidennde a vha o no ana kana u khwaṭhisedza u fhulufhedzea kha Riphabuḽiki ha ngo fanela u dovha a ana na u khwaṭhisedza musi a tshi khou dovha u shuma sa Mufarela-Muphresidennde lwa tshifhinga tshine tsha ḑo fhela musi muthu ane a khou khethiwa

saPhresidennde a tshi thoma u shuma.

[Khethekanyo ṭhukhu ya. (4) yo engedzwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya u Thoma ya Ndayotewa wa 1997.]

91. Khabinethe

1. Khabinethe yo vhumbiwa nga Phresidennde, sa ṭhoho ya Khabinethe, Muthusa-Phresidennde na Dziminiṣṭa.
2. Phresidennde u thola Muthusa-Phresidennde na Dziminiṣṭa, u vha fha maanḑa na mishumo nahone a nga kha ḑi vha pandela.
3. Phresidennde u thola—
 - a. Muthusa-Phresidennde u bva kha miraḑo ya Buthano ḽa Lushaka;
 - b. a nga nanga tshivhalo tshiṇwe na tshiṇwe tsha Dziminiṣṭa u bva kha miraḑo ya Buthano ḽa Lushaka; na
 - c. a nga si kone u nanga Dziminiṣṭa dzi fhiraho mbili u bva nṇḑa ha Buthano.
4. Phresidennde u fanela u thola muraḑo wa Khabinethe uri a vhe murangaphanḑa wa mishumo ya muvhuso kha Buthano ḽa Lushaka.
5. Muthusa-Phresidennde u fanela u thusa Phresidennde kha u ita mishumo ya muvhuso.

92. Vhuḑifhinduleli

1. Vhathusa-Phresidennde na Dziminiṣṭa vha na vhuḑifhinduleli kha maanḑa na mishumo ya khorotshitumbe ye vha ṇewa nga Phresidennde.
2. Miraḑo ya Khabinethe vho ṭangana kana nga muthihi nga muthihi vha na vhuḑifhinduleli kha Phalamennde kha u shumisa maanḑa na u ita mishumo yavho.
3. Miraḑo ya Khabinethe I tea—
 - a. u shuma I tshi tevhedza Ndayotewa; na
 - b. u ṇea Phalamennde mivhigo yo fhelelaho nahone ya misi malugana na mafhungo a re fhasi ha ndaulo yayo.

93. Vhathusa-Dziminiṣṭa

1. Phresidennde a nga—
 - a. thola tshivhalo tshiṇwe na tshiṇwe tsha Vhathusa-Dziminiṣṭa u bva kha miraḑo ya Buthano ḽa Lushaka; na
 - b. si thole Vhathusa-Dziminiṣṭa vhane vha fhira vhavhili vhane vha sa bve kha Buthano, uri vha thuse miraḑo ya Khabinethe, nahone a nga kha ḑi vha pandela.
2. Vhathusa-Dziminiṣṭa vho tholiwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ṭhukhu ya (1) (b) vha na vhuḑifhinduleli kha Phalamennde kha u ita mishumo yavho na u shumisa maanḑa avho.

[Khethekanyo ya. 93 yo imelwa nga khethekanyo ya. 7 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

94. U bvela phanda ha khabinethe nga murahu ha khetho

Musi khetho dza Buthano la Lushaka dzi tshi fariwa, Khabinethe, Muthusa-Phresidennde, Dziminiṣṭa na Vhathusa-Dziminiṣṭa vhaṅwe na vhaṅwe vha ḑo ita mushumo u swikela musu muthu o khethiwaho sa Phresidennde nga Buthano li tevheleaho a tshi thoma u shuma ofisini yawe.

95. Muano kana khwaṭhisedzo

Phanda ha musu Dziminiṣṭa na Vhathusa-Dziminiṣṭa vha saathu u thoma u ita mishumo yavho, vha tea u ana kana u khwaṭhisedza u fulufhedzea kha Riphabuliki na u ḑo tevhele Ndayotewa, u ya nga ha Sheduḽu ya 2.

96. Vhuḑifari ha mirado ya khabinethe na Vhathusa-Dziminiṣṭa

1. Mirado ya Khabinethe na Vhathusa-Dziminiṣṭa vha tea u shuma u ya nga ha maitele a Vhuḑifari o tiwaho nga mulayo wa lushaka.
2. Mirado ya Khabinethe na Vhathusa-Dziminiṣṭa a vho tendelwa u—
 - a. ita miṅwe mishumo I badelaho;
 - b. shuma nga ndila iṅwe na iṅwe ine ya si yelane na mushumo wa ofisini dzavho, khathihi na u ḑidzhenisa kha nyimele iṅwe na iṅwe ine ya nga vha dzhenisa khomboni ya phambano vhukati ha mishumo yavho ya tshiofisi na madzangalelo avho vhone vhaṅe; kana
 - c. shumisa tshiimo tshavho kana mafhungo maṅwe na maṅwe e vha newa kha u ḑipfumisa kana u vhuedza muṅwe muthu zwi si ho mulayoni.

97. U fhiriswa ha mishumo

1. Phresidennde, nga mulevho, a nga fhirisela kha muraḑo wa Khabinethe—
 - a. ndaulo ya mulayo muṅwe na muṅwe zwo newaho muṅwe muraḑo; kana
 - b. maanda kana mushumo wo newaho nga mulayo kha muṅwe muraḑo.

98. U newa ha maanda na mishumo zwa tshifhingananyana

Phresidennde a nga newa maanda kana mushumo wa muṅwe muraḑo a siho ofisini yawe kana a sa koni u shumisa maanda eneo kana u ita mushumo wonoyo, kha muṅwe muraḑo wa Khabinethe.

99. U kumedzwa mishumo

1. Muraḑo wa Khabinethe a nga newa maanda maṅwe na maṅwe ane a tea u shumiswa kana mushumo muṅwe na muṅwe une wa tea u itwa hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde kha muraḑo wa Khorotshitumbe ya vundu kana khoru ya Masipala.

Mushumo—

- a. u tea u itwa hu tshi tevhedzwa thendelano vhukati ha muraḑo wa Khabinethe na wa Khorotshitumbe kana Khoru ya Masipala;
- b. u tea u yelana na Mulayo wa Phalamennde une ngawo mishumo iyo ya tea u itwa na maanda a tea u shumiswa; na u
- c. thoma u itwa musu ho ḑivhadzwa kana u itwa mulevho nga Phresidennde.

100. U lavheleswa ha ndaulo ya vundu nga muvhuso wa lushaka

[Thoho yo khwiniswa nga khethekanyo ya. 2(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa ya Vhufuminthihi wa 2003.]

1. Musu vundu li sa koni kana li tshi kundelwa u ita mishumo yalo ya khorotshitumbe, hu tshi tevhedzwa mulayo kana Ndayotewa, Khorotshitumbe ya Lushaka I nga dzhenelela nga u dzhia vhukando ho teaho u vhone uri mishumo I shumiwe, zwi tshi katela—
 - a. u bvisa ndaela kha Khorotshitumbe ya Vundu I ṭalutshedzaho uri u kundelwa ho vha hu ngafhani malugana na u sa kona u ita mishumo iyo, na u bula vhukando vhufhio kana vhufhio vhu teaho u dzhiwa uri hu kone u itwa mushumo; na
 - b. u thoma u vha na vhuḑifhinduleli kha zwi livhanaho na mushumo uyo kha ilo vundu u swika hune zwa vha zwo tea—
 - i. u itela uri hu vhe na maimo a lushaka o teaho kana u swikelela maimo a fhasi a u netshedza tshumelo;
 - ii. u itela uri hu vhe na vhuṭhihi ha zwa ikonomi;
 - iii. u itela uri hu vhe na tsireledzo ya lushaka; kana
 - iv. u thivhela ilo vundu kha u dzhia liga li songo teaho line la nga vhaisa madzangalelo a liṅwe vundu kana shango loṭhe.

[Khethekanyo thukhu ya. (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 (b) ya Mulayo wa Khwiniso wa Vhufuminthihi wa Ndayotewa wa 2003.]

2. Arali khorotshitumbe ya lushaka ya dzhenelela kha vundu hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (1)(b)—
 - a. I tea u netshedza ndivhadzo yo tou riwaliwaho ya u dzhenelela kha Khoru ya lushaka ya Mavundu hu saathu fhela maḑuvha a 14 u bva musu u dzhenelela ho thoma;
 - b. u dzhenelela hu tea u fheliswa arali Khoru I sa ṭanganedzi u dzhenelela hu saathu fhela maḑuvha a 180 nga murahu ha u dzhenelela kana mafheloni a tshifhinga tsha tshenetsho ya vha I songo ṭanganedza u dzhenelela; na uri
 - c. Khoru I tea u sedzulusa u dzhenelela misi yoṭhe musu u dzhenelela hu tshi khou bvela phanda na u ita themendelo dzo teaho kha khorotshitumbe ya lushaka.

[Khethekanyo ʒhukhu ya (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 (c) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufuminthihi ya Ndayotewa wa 2003.]

3. Mulayo wa lushaka u nga laula maitele o thomiwaho kha ino khethekanyo.

[Khethekanyo ya. 100 yo khwiniswa nga khethekanyo ya. 2 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa wa Vhufuminthihi wa 2003.]

101. Tsheo dza khorotshitumbe

1. Tsheo ya Phresidennde I tea u vha yo tou ʒwaliwa arali—
 - a. yo dzhiwa hu tshi tevhedzwa mulayo; kana
 - b. i na mvelelo dza mulayo.
2. Tsheo yo tou ʒwalwaho ya Phresidennde I tea u sainiwa hafhu nga muʒwe muraḁo wa Khabinethe arali tsheo iyo I tshi kwama mushumo wo ʒewaho uyo

muraḁo wa Khabinethe.

3. Milevho, milayo na zwiʒwe zwishumiswa zwi welaho fhasi ha mulayo zwi fanela u swikelelea nga vhathu.
4. Mulayo wa Lushaka u nga sumbedzisa ʒdila ine, nahone u swika hune, zwishumiswa zwo bulwaho kha khethekanyo ʒhukhu ya (3) zwa tea u—
 - a. ambiwa ngazwo Phalamenndeni; na u
 - b. ʒangedzwa nga Phalamennde.

102. Madzinginywa a u sa vha na fhulufhelo

1. Arali Buthano ʒa Lushaka, nga vouthu ya vhunzhi ha miraḁo yaʒo I tshi ʒea ʒidzinginywa ʒa u sa vha na fulufhelo kha Khabinethe, zwi sa kateli Phresidennde, Phresidennde u tea u dzudzanyulula Khabinethe.
2. Arali Buthano ʒa Lushaka, nga vouthu ya vhunzhi ha miraḁo yalo, I tshi ʒea ʒidzinginywa ʒa u sa vha na fhulufhelo kha Phresidennde, Phresidennde na miʒwe miraḁo ya Khabinethe na Vhathusa-Dziminisʒa vhaʒwe na vhaʒwe vha tea u ʒirula mushumo.

Ndimba ya 6: Mavundu (103-150)

103. Mavundu

1. Riphabuḽiki I na Mavundu a tevhelaho—

- Kapa Vhubvaḽuvha;
- Fureisiṽaṽa;
- Gauteng;
- KwaZulu-Natala;
- Mpumalanga;
- Kapa Devhula;
- Limpopo;
- Devhula Vhukovhela;
- Kapa Vhukovhela.

[Khethekanyo ṽhukhu ya (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa wa 2003 na u imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

2. Masia a vhupo a mavundu a vhumba masia a vhupo o sumbedzwaho kha mimapa yo fhambanaho yo bulwaho kha Nḽivhadzo yo sumbedzwaho kha Sheduḽu ya 1A.

[Khethekanyo ṽhukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya.1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

- 3.
- Musi vhupo ha vundu vhu tshi vhewa nga vhuswa nga khwiniso kha Ndayotewa, Mulayo wa Phalamennde u nga ita uri hu vhe na maga a u laula, nga tshifhinga tshi pfeseseaho, mvelelo dza mulayo, dzine dza konadzea na dziṽwe dza u vhewa hafhu.
 - Mulayo wa Phalamennde wo lavhelelwaho kha phara ya (a) u nga phasiswa wa shumiswa phanda ha musu hu tshi vha na u khwiniswa ha Ndayotewa, fhedzi mishumo ifhio kana ifhio ya vundu, ndaka, pfanelo, vhuḽifhinduleli na mishumo zwi nga fhiriswa fhedzi u ya nga Mulayo nga murahu ha musu hu tshi vha na khwiniso ya Ndayotewa.

[Khethekanyo ya.103 yo imelwa nga khethekanyo ya.1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

Vhusimamilayo ha mavundu

104. Maandalanga a vhusimamilayo ha mavundu

1. Maandalanga a zwa vhusimamilayo ha vundu a zwanḽani zwa vhusimamilayo ha vundu nahone a ṽea vhusimamilayo ha vundu maanda a—

- u phasisa ndayotewa ya vundu ḽeneḽo kana u khwinisa ndayotewa ṽwe na ṽwe yo phasiswaho ngaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 142 na 143;
- u phasisa mulayo kha, kana wa vundu malugana na—
 - mafhungo maṽwe na maṽwe a welaho kha sia ḽa mishumo ḽo bulwaho kha Sheduḽu ya 4;
 - mafhungo maṽwe na maṽwe a welaho kha sia ḽa mishumo ḽa Sheduḽu ya 5, na
 - mafhungo maṽwe na maṽwe a welaho nnda ha masia a mishumo ayo, na o tou ṽewaho vundu zwo tou buletshedzwa nga mulayo wa lushaka; na
 - mafhungo maṽwe na maṽwe ane mbetshelo ya Ndayotewa ya vhona uri hu vhe na u phasiswa ha mulayo wa vundu; na
- u ṽewa maanda maṽwe na maṽwe a vhusimamilayo hayo kha khoro ya Masipala kha vundu ḽeneḽo.

2. Vhusimamilayo ha vundu nga ḽikumedzwa ḽo ṽanganedzwaho hu na thikhedzo ya mbili tshararu tsha miraḽo yaho, vhu nga humbela Phalamennde uri i shandukise dzina ḽa ḽo vundu.
3. Vhusimamilayo ha vundu hu vhoḽhiwa fhedzi nga Ndayotewa, na uri arali ho phasisa Ndayotewa ya vundu ḽaho, nga yeneyo Ndayotewa, na uri vhu fanela u shuma vhu tshi tevhedza, nahone vhu ngomu ha mikano ya Ndayotewa a na Ndayotewa yeneyo ya vundu.
4. Mulayo wa Lushaka malugana na mafhungo ane a vha a ndeme kha, kana maṽuku kha , u shumiswa zwavhuḽi ha maanda malugana na mafhungo maṽwe na maṽwe o dodombedzwaho kha Sheduḽu ya 4, ndi a mulayo wa ndivho dzoṽhe malugana na mafhungo o dodombedzwaho kha Sheduḽu ya 4.
5. Vhusimamilayo ha vundu vhu nga themendela kha Buthano ḽa Lushaka, mulayo u kwamaho mafhungo maṽwe na maṽwe a welaho nnda ha maandalanga a vhusimamilayo honoho, kana malugana na ane Mulayo wa Phalamennde wa ḽo langa wa vundu.

105. Kuvhumbelwe na khetho dza vhusimamilayo ha vundu

1. Vhusimamilayo ha Vundu ho vhumbiwa nga vhaḽumakadzi na vanna vho khethiwaho hu tshi tevhedzwa sisiteme ya vkhethi ine ya—
- vha yo randelwa nga mulayo wa lushaka;
 - vha yo tewaho kha mutevhe wa vhaḽouthi wa lushaka kha tshipiḽa tsha mutevhe wa ḽeneḽo vundu;
 - ta miṽwaha ya 18 sa miṽwaha ya fhasisa kha muvouthi; na
 - nga bveledza nga u angaredza, vhuimeleli vhu

linganaho.

[Khethekanyo thukhu ya. (1) yo khwiniswa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumi ya Ndayotewa wa 2003 na nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumi na Ndayotewa wa 2008.]

2. Vhusimamilayo ha vundu ho vumbwa nga mirado i re vhukati ha 30 na 80. Tshivhalo tsha mirado, tshine tsha nga fhambana u ya nga mavundu tshi fanela u tiwa hu tshi tevhelwa ndila yo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

106. Vhurado

1. Mudzulapo muñwe na muñwe ane a vha o tea u voutha kha Buthano la Lushaka u a tea vha murado wa vhusimamilayo ha vundu, nga nda ha—
 - a. muthu muñwe na muñwe o tholiwaho nga kana a no khou shumela muvhuso na u hola kha muvhuso, nga nda ha—
 - i. Mulangavundu na minwe mirado ya Khorotshitumbe ya Vundu; na
 - ii. Vhanwe vhafari vha ofisi vhane mishumo yavho ya yelana na ya murado wa vhusimamilayo ha vundu nahone ya vha I tshi tshimbilelana na mishumo ya mulayo wa lushaka;
 - b. mirado ya Buthano la Lushaka, vharumiwa vha tshothe kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu kana mirado ya Khoro ya Masipala;
 - c. vathu vhe kotho ya divhadza uri vha a kundelwa u badela milandu;
 - d. muthu muñwe na muñwe o divhadzwaho nga kotho ya Riphabuliki uri muhumbulo wawe a u shumi zwavhudi; kana
 - e. muthu muñwe na muñwe ane, nga murahu ha musi iyi khethekanyo I tshi thoma u shuma, a vha o wanala e na mulandu wa vhukhaki he a gwevhiwa minwedzi I fhiraho 12 hu si na ndatiso, hu nga vha ngomu ha Riphabuliki, kana nda ha Riphabuliki arali nyito yo disaho vhukhaki yo vha I tshi do dhiwa sa vhukhaki nga ngomu kha Riphabuliki; fhedzi a hu na muthu ane a do dzhiwa uri o gwevhiwa u swikela musi khatululo yawe kha u wanwa mulandu wa vhukhaki kana u newa tshigwevho I tshi tiwa, kana u swika musi tshifhinga tsha khatululo tsho no fhela. U sa tendelwa nga fhasi ha iyi khethekanyo zwi fhela nga murahu ha musi muthu o no fhedza minwaha mitanu u bva musi a tshi fhedza tshigwevho tshawe.
2. Muthu a songo teaho u vha murado wa vhusimamilayo ha vundu hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (1) (a) kana (b) a nga vha nkhetheeni wa vhusimamilayo hu tshi tevhedzwa mikano kana nyimele dzo thomiwaho nga mulayo wa lushaka.
3. Muthu a nga fhelelwa nga u vha murado wa

vhusimamilayo ha vundu arali uyo muthu—

- a. a tshi swika hune a vha a songo tsha tea;
- b. a sa vha hone kha vhusimamilayo musi a songo wana thendelo kha nyimele dzine milayo na ndaela dza vhusimamilayo zwa amba nga ha u fhelelwa nga u vha murado; kana.
- c. a ima u vha murado wa lihora lo taho muthu onoyo sa murado wa vhusimamilayo.

[Khethekanyo thukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumi ya Ndayotewa wa 2003 na nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumi na Ndayotewa wa 2008.]

4. U dadzwa ha zwikhala kha vhusimamilayo ha vundu zwi tea u itwa hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka.

107. Muano kana khwaṭhisedzo

Phanda ha musi mirado ya vhusimamilayo ha vundu I tshi thoma u shuma mishumo yayo kha vhusimamilayo, vha tea u ana kana vha khwaṭhisedza u fhulufhedzea kha Riphabuliki na u tevhedzela Ndayotewa, u ya nga ha Shedu lu ya 2.

108. Tshifhinga tshine Vhusimamilayo ha Vundu ha do tshi fhedza

1. Vhusimamilayo ha vundu ho khethiwa lwa u shuma minwaha mitanu.
2. Arali vhusimamilayo ha vundu vhu tshi nga fhaladzwa u ya nga ha khethekanyo ya 109, kana musi tshifhinga tshaho tshi tshi fhela, Mulangavundu wa vundu, nga mulevho, u tea u vhidza na u dzudzanya quvha la khetho, dzine dza tea u fariwa hu saathu u fhela maquvha a 90 u bva nga quvha le vhusimamilayo ha fhaladzwa ngalo, kana u bva nga quvha le tshifhinga tshaho tsha fhela. Mulevho wa u vhidza na u dzudzanya quvha la khetho u nga nekedzwa phanda kana murahu ha musi tshifhinga tsha vhusimamilayo ha vundu tshi tshi fhela.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhu na ya Ndayotewa wa 1999.]

3. Arali mvelelo dza khetho dza vhusimamilayo ha vundu dzi saathu u divhadzwa kha tshifhinga tsho bulwaho kha khethekanyo ya 190 kana arali khetho dzo vhetshelwa thungo nga kotho, Phresidennde, nga mulevho, u tea u vhidza kana u dzudzanya maquvha manwe a khetho dzine dza tea u fariwa hu saathu u fhela maquvha a 90 u bva nga quvha la u fhela ha itsho tshifhinga kana u bva nga quvha le khetho dza vhetshelwa dubo.
4. Vhusimamilayo ha vundu vhu a tendelwa u shuma u bva nga quvha le ha fhaladzwa kana le tshifhinga tshaho tsha fhela u swika quvha line la do tevheliwa nga line ha do thoma u farwa khetho dza u vumba

vhuñwe vhusimamilayo ha vundu.

109. U fhaladzwa ha vhusimamilayo ha vundu tshifhinga tshaho tshi saathu fhela

- Mulangavundu wa vundu u fanela u fhaladza vhusimamilayo ha vundu arali—
 - vhusimamilayo ho dzhia tsheo ya uri vhu fhaladzwe nga thikhedzo ya vouthu dza vhunzhi ha mirado yaho; na
 - musi ho no fhela minwaha miraru u bva tshe vhusimamilayo ha khethiwa.
- Mufarela-Mulangavundu u tea u fhaladza vhusimamilayo ha vundu arali—
 - hu na tshikhala ofisini ya Mulangavundu; na
 - vhusimamilayo vhu tshi kundelwa u khetha Mulangavundu hu saathu fhela maduvha a 30 u bva musi hu tshi vha na tshikhala.

110. Madzulo na tshifhinga tsha u awela

- Nga murahu ha khetho, dzulo la u thoma la vhusimamilayo ha vundu li tea u fariwa nga tshifhinga na duvha lo tiwaho nga muhatuli o nangiwo nga Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa, fhedzi li do fariwa hu saathu u fhela maduvha a 14 u bva nga duvha le mvelelo dza khetho dza divhadzwa nga lo. Vhusimamilayo ha vundu vhu nga ta nga hone hune, tshifhinga tsha madzulo na tshifhinga tshine a do tshi fhedza khathihi na zwifhinga zwao zwa u awela.

[Khethekanyo thukhu ya. (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 8 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

- Mulangavundu wa vundu a nga vhidza dzulo la vhusimamilayo ha vundu li songo dowealeho tshifhinga tshinwe na tshinwe u itela u shumana na mafhungo o khetheaho.
- Vhusimamilayo ha vundu vhu nga ta fhethu hune vhu nga vha hone na madzulo aho tshifhinga tshothe.

111. Vhalangadzulo na Vhathusa-Vhalangadzulo

- Kha dzulo laho la u thoma nga murahu ha u khethiwa, kana musi zwo tea uri hu qadziwe tshikhala, vhusimamilayo ha vundu vhu tea u khetha Mulangadzulo na Muthusa- Mulangadzulo u bva kha mirado yaho.
- Muhatuli o nangiwo nga Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa u tea u ranga phanda khetho dza Mulangadzulo. Mulangadzulo u do ranga phanda khetho dza Muthusa- Mulangadzulo.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 9 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

- Maitete o buliwaho kha Tshipida tsha A tsha Shedulu ya 3 a shuma kha khetho dza Vhalangadzulo na Vhathusa- Vhalangadzulo.
- Vhusimamilayo ha vundu vhu nga bvisa Mulangadzulo kana Muthusa-Mulangadzulo tshiduloni tshawe nga likumedzwa. Vhunzhi ha mirado ya vhusimamilayo vhu tea u vha vhu hone musi hu tshi dzhiwa likumedzwa.
- U ya nga milayo na ndaela, vhusimamilayo ha vundu vhu nga nanga muñwe murangaphanda ane a do thusa Mulangadzulo na Muthusa-Mulangadzulo.

112. Tsheo

- Nga nda ha musi Ndayotewa I tshi bula nga inwe ndila—
 - vhunzhi ha mirado ya vhusimamilayo ha vundu vha fanela u vha vha honei phanda ha musi hu tshi vouthelwa Mulayotibe kana musi hu tshi khwiniswa Mulayotibe;
 - tshivhalo tshi lingano nathi tshararu tsha mirado tshi tea u vha tshi hone phanda ha musi hu tshi vha na vouthu kha mafhungo manwe na manwe phanda ha vhusimamilayo;
 - mafhungo othe ane a vha kha vhusimamilayo ha vundu a tea u tshewa nga vhunzhi ha dzivouthu dzo itwaho.
- Murado ane a khou ranga phanda nga tshifhinga tsha u voutha, ha nga tendelwi u voutha na vhañwe, fhedzi—
 - a nga ita vouthu ya tsheo fhedzi arali hu na thai kha tshivhalo tsha dzivouthu dza masia othe ane a khou voutha kha linwe fhungo; na
 - a nga voutha na vhañwe kana a ita vouthu ya tsheo musi fhungo li tshi tea u tshewa nga tshivhalo tshi si fhasi ha mbili tshararu tsha mirado ya vhusimamilayo.

113. Pfanelo dza vharumiwa vha tshothe kha vhusimamilayo ha vundu

Vharumiwa vha tshothe kha vundu kha Khoru ya Lushaka ya Mavundu vha nga dzhenela na u amba kha vhusimamilayo ha vundu na komiti dzaho, fhedzi a vha nga vouthi. Vhusimamilayo vhu nga toda murumiwa wa tshothe a tshi dzhenela na u amba kha vhusimamilayo na kha komiti dzaho.

114. Maanda a Vhusimamilayo ha Vundu

- Musi vhu tshi shumisa maanda aho, Vhusimamilayo vhu nga—
 - dzhiela ntha, phasisa, khwinisa na u sa tangedza Mulayotibe muñwe na muñwe u re phanda ha Vhusimamilayo; na
 - u thoma kana u lugisela mulayo, nga nda ha Milayotibe ya zwa masheleni.
- Vhusimamilayo ha Vundu vhu tea u netshedza ndila dza—
 - u vha uri mirado yotha ya muvhuso ya

khrotshitumbe ya vundu I na vhuḍifhinduleli khaho; na

b. u vhea iḱo kha—

- i. u shumiswa ha maandlanga a khrotshitumbe ya vundu, zwi tshi katela u shumiswa ha milayo; na
- ii. muraḱo muḱwe na muḱwe wa vundu wa muvhuso.

115. Vhuṭanzi kana mafhungo o livhanaho na Vhusimamilayo ha vundu

1. Vhusimamilayo ha vundu kana komiti inḱwe na inḱwe yaho I nga—
 - a. vhidza muthu muḱwe na muḱwe u ḱa phanda hawo u ṅea vhuṭanzi o thoma a ana kana u khwaṭhisedza kana u bvisa maḱwalo;
 - b. ṱoḱa uri muthu muḱwe na muḱwe kana tshiimiswa tsha vundu a (tshi) ṅee muvhigo;
 - c. u kombetshedza, hu tshi tevhelwa mulayo wa vundu kana milayo na ndaela, muthu muḱwe na muḱwe kana tshiimiswa uri tshi tevhedze ṱoḱea dza dzisamanisi kana ṱoḱea hu tshi tevhedzwa phara ya (a) kana (b); na
 - d. u ṱanganedza phethishini, vhuimeleli kana mihumbulo yo ḱiswaho nga vhathu vhaḱwe na vhaḱwe kana zwiimiswa zwi re na dzangalelo.

116. Nzudzanyo dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele a zwa Vundu

1. Vhusimamilayo ha vundu vhu nga—
 - a. ta na u laula nzudzanyo dzaho dza nga ngomu, maitele na matshimbidzele; na
 - b. u ita milayo na ndaela malugana na mafhungo adzo, hu tshi dzhielwa ḱṱha demokirasi ya vhuimeleli na u dzhenela, vhuḍifhinduleli, u vha khagala na u dzhenela ha nnyi na nnyi.
2. Milayo na ndaela dza vhusimamilayo ha vundu zwi tea u ita uri hu vhe na—
 - a. u thomiwa, kuvhumbelwe, maanda, mishumo, maitele na tshifhinga tshi no dzhiwa nga komiti dzaḱo;
 - b. u dzhenela kha matshimbidzele a vhusimamilayo na komiti dzaho dza madzangano maṱuku oṱhe a politiki o imelelwaho kha vhusimamilayo nga ḱḱila I yelanaho na demokirasi;
 - c. thuso ya tshedele na ya ndaulo kha lihora liḱwe na liḱwe lo imelelwaho kha vhusimamilayo, zwi tshi yelana na vhuimeleli hao, uri lihora liḱwe na liḱwe na murangaphanda walo li kone u shuma mishumo yaḱo kha vhusimamilayo zwavhuḱi; na
 - d. u dzhielwa ḱṱha ha murangaphanda wa lihora lihanedzi lihulwanesa kha vhusimamila uri a vhe ene Murangaphanda wa Lihanedzi.

117. Vhuṭalu

1. Miraḱo ya khrotshitumbe ya vundu, na vharumiwa vha vundu vha tshoṱhe kha Khoro ya Mavundu ya

Lushaka—

- a. vha na mbofholowo ya u amba kha vhusimamilayo na kha komiti dzayo, hu tshi tevhedzwa milayo na ndaela dzayo; na uri
- b. a I nga iswi kotho ya vhumukanyi malugana na zwa vhuḱakhi, u fariwa, u hoḱelwa dzhele kana u pfi vha na vhuḍifhinduleli kha zwa tshinyalelo dza—
 - i. zwiḱwe na zwiḱwe zwe vha zwi amba, u zwi bvisa phanda kana u zwi ṅea vhusimamilayo ha vundu kana inḱwe na inḱwe ya komiti dzayo; kana
 - ii. zwiḱwe na zwiḱwe zwo dzumbululwaho nga ḱṱhani ha zwe vha zwi amba, u zwi bvisa kana u zwi ṅea vhusimamilayo kana inḱwe na inḱwe ya komiti dzayo.
2. Vhuḱwe vhuṭalu na u sa kwamea nga zwoṱhe nga vhusimamilayo ha vundu na miraḱo yaḱo zwi nga randelwa nga mulayo.
3. Miholo na magavhelo na mbuelo zwi fhiwaho miraḱo ya vhusimamilayo ha vundu zwi badelwa zwi tshi bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vundu.

118. U kona u swikelela ha nnyi na nnyi na u dzhenelelea kha vhusimamilayo ha vundu

1. Vhusimamilayo ha vundu vhu tea u—
 - a. tshimbidza u dzhenela ha nnyi na nnyi kha zwa vhusimamilayo na maḱwe maitele a zwa vhusimamilayo na komiti dzaho; na
 - b. u shuma na mafhungo aho hu si na tshidzumbi, na u farela madzulo aho na a dzikomiti, zwi tshi itea khagala, fhedzi hu tea u dzhiwa vhuḱando ho teaho ha—
 - i. u langula u swikelela ha nnyi na nnyi zwi tshi katela na u swikelela ha vhoramafhungo, kha vhusimamilayo na komiti dzaho; na
 - ii. na u ita uri muthu muḱwe na muḱwe a setshiwe, nahone arali zwo tea, u hanela muthu a tshi dzhenela kana u bviswa ha muthu muḱwe na muḱwe.
2. Ndayotewa ya vundu I nga si thivhele vhathu, hu tshi katelwa na vhoramafhungo kha dzulo la komiti nga ḱḱa ha musi zwo fanela nahone zwi tshi pfesesea u zwi ita kha tshitshavha tshi re khagala tsha demokirasi.

119. U divhadzwa ha milayotibe

Mulayotibe u nga divhadzwa kha Vhusimamilayo fhedzi nga Miraḱo ya khrotshitumbe ya vundu kana komiti kana muraḱo wa vhusimamilayo ha vundu, fhedzi Mulayotibe wa zwa masheleni u tea u divhadzwa nga Muraḱo wa khrotshitumbe a re na vhuḍifhinduleli kha zwa masheleni a vundu.

120. Milayotibe ya zwa masheleni

1. Mulayotibe ndi Mulayotibe wa zwa masheleni arali u tshi—

- a. kovha masheleni;
 - b. u vhila mithelo ya vunḑu, mithelo miṅwe-vho, kana muingathengo;
 - c. u fhelisa kana u fhungudza, kana u tendelwa u sa badela mithelo ya vunḑu, miṅwe mithelo-vho, na muingathengo muṅwe na muṅwe wa mavunḑu; kana
 - d. u ṅea thendelo ya mbadelo dzo livhanaho dza Tshikwama tsha Muthelo wa Mbuelo tsha Vunḑu.
2. Mulayotibe wa zwa Masheleni u nga si kone u shuma na maṅwe mafhungo nga nḑa ha—
 - a. mafhungo maṅuku ane a tshimbilelana na kukovhekanyele kwa masheleni;
 - b. u kombetshedza, u fheliswa kana u fhungudza ha mithelo ya vunḑu, muṅwe muthelo-vho kana muingathengo;
 - c. u ṅea thendelo ya u sa badela kana u thela mithelo ya vunḑu, miṅwe mithelo-vho, muingathengo wa vunḑu; kana
 - d. u ṅea thendelo ya mbadelo dzo livhanaho dza Tshikwama tsha Muthelo wa Mbuelo tsha Vunḑu.
 3. Mulayo wa Vunḑu u tea u ṅetshedza matshimbidzele ane ngao vhusimamilayo ha vunḑu ha ḑo khwinisa ngaho Milayotibe ya zwa masheleni.

[Khethekanyo ya. 120 yo imelwa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

121. U ṅea thendelo kha milayotibe

1. ThMulangavunḑu u tea u ṅea thendelo na u saina Mulayotibe wo phasiswaho nga vhusimamilayo ha vunḑu u ya nga ino Ndimba kana, arali Mulangavunḑu a sa khou tou zwi pfesesa zwavhuḑi uri uyo Mulayotibe wo tea na u ita ngauralo malugana na Ndayotewa, u ḑo u rumela murahu kha vhusimamilayo uri u sedzulusiwe hafhu.
2. Arali, nga murahu ha tsedzuluso, zwa wanala uri Mulangavunḑu u pfesesa nga vhuḑalo Mulayotibe, Mulangavunḑu u tea u ṅea thendelo na u saina Mulayotibe uyo, arali zwi songo ralo Mulangavunḑu u fanela u—
 - a. ṅea thendelo na u saina Mulayotibe; kana
 - b. u fhirisela kha Khothe ya Ndayotewa uri I ṅee tsheo yayo kha u tea hawo siani ḑa Ndayotewa.
3. Arali Khothe ya Ndayotewa ya sumbedza uri Mulayotibe uyo u anana na Ndayotewa, Mulangavunḑu u tea u ṅea thendelo na u saina.

122. Khumbelo nga miraḑo kha khothe ya zwa Ndayotewa

1. Miraḑo ya vhusimamilayo ha vunḑu I nga ita khumbelo kha khothe ya zwa Ndayotewa uri hu itwe ndaela ya u ḑivhadza uri mulayo kana tshipiḑa tsha Mulayo wa vunḑu a tshi anani na Ndayotewa.
2. Khumbelo—
 - a. i fanela u tikedzwa nga tshivhalo tshi si ho fhasi ha phesenthe dza 20 dza miraḑo ya vhusimamilayo;

- na
 - b. i fanela u itwa hu saathu u fhela maḑuvha a 30 u bva musi Mulangavunḑu o saina Mulayo.
3. Musi khumbelo I tshi itiwa, Khothe ya Ndayotewa I nga ṅea ndaela ya uri Mulayo kana tshipiḑa tsha Mulayo tshine tsha tea u itelwa khumbelo u ya nga khethekanyo ṭhukhu ya (1) a tshi shumi u swikela Khothe I tshi tshea kha khumbelo arali—
 - a. dzangalelo ḑa zwa vhulamukanyi ḑi tshi ṭoḑa uri hu itiwe ngauralo;-na
 - b. khumbelo I na khonadzeo khulwane ya u bvelela.
 4. Arali khumbelo I songo bvelela, nahone I songo sumbedza u vha na khonadzeo ya u bvela phanḑa, Khothe ya Ndayotewa I nga ṅea ndaela ya uri vhahumbeli vha badele tshinyalelo yoṭhe.

123. Nyandadzo ya milayo ya vunḑu

Mulayotibe wo tendelwaho nga Mulangavunḑu na u sainwa ngae u vha Mulayo wa vunḑu u tea u aḑadzwa nga u ṭavhanya na u thoma u shuma musi wo no aḑadzwa kana nga ḑuvha ḑo tiwaho u ya nga Mulayo.

124. U vhulungwa ha milayo ya Vunḑu nga nḑila yo tsireledzeaho

Khophi yo sainiwaho ya Mulayo wa Vunḑu I dzhiwa sa vhuṭanzi ho fhelelaho ha mbetshelo dza Mulayo nahone nga murahu ha u aḑadziwa, I tea u vhewa nga nḑila yo tsireledzeaho nga Khothe ya Ndayotewa.

Khorotshitumbe dza vunḑu

125. Maandḑalanga a khorotshitumbe dza vunḑu

1. Maandḑalanga a khorotshitumbe a Vunḑu o vhewa kha Mulangavunḑu wa Vunḑu ḑeneḑo.
2. Mulangavunḑu khathihi na miṅwe miraḑo ya Khoro ya Khorotshitumbe vha shumisa maanḑa a khorotshitumbe nga—
 - a. u shumisa mulayo wa vunḑu kha vunḑu;
 - b. u thoma u shumiswa ha milayo yoṭhe ya lushaka kha masia a mushumo e a tetselwa one o sumbedzwaho kha Shedulu ya 4 kana ya 5 nga nḑa ha musi Ndayotewa kana Mulayo wa Phalamennde u tshi sumbedza nga iṅwe nḑila;
 - c. u langula milayo ya lushaka kha vunḑu I welaho nga nḑa ha masia a mishumo o ṅewaho kha Shedulu ya 4 na ya 5, ndangulo ya hone ine ya vha yo kumedzelwaho kha khorotshitumbe ya vunḑu hu tshi tevhelwa Mulayo wa Phalamennde;
 - d. u bveledza na u thoma u shumisa mbekanyamaitele ya vunḑu;
 - e. u konanya mishumo ya ndaulo ya vunḑu na mihasho yawo;
 - f. u lugisa na u thoma milayo ya vunḑu; na
 - g. u ita mishumo miṅwe na miṅwe yo ṅewaho hu tshi tevhelwa Ndayotewa kana Mulayo wa Phalamennde.

3. U ya nga khethekanyo thukhu ya (2) (b) vundu li na maandlanga a khorotshitumbe (b) fhedzi u swika afho hune maanda a ndaulo ya vundu a nga kona u vha na vhudifhinduleli. Muvhuso wa lushaka, nga milayo na nga manwe maga-vho, u fanela u thusa vundu u bveledza vhukoni ha ndaulo vhu todeaho kha u shumisa maanda alo na u ita mishumo nga vhukoni sa zwe zwa bulwa kha khethekanyo thukhu ya 2.
4. Phambano inwe na inwe I yelanaho na vhukoni ha ndaulo ya vundu zwi tshi kwama mishumo minwe na minwe zwi fanela u fhiriselwa kha Khoro ya lushaka ya Mavundu nga likumedzwa hu saathu u fhela maduvha a 30 yo fhiriselwa kha Khoro.
5. U ya nga ha Khethekanyo ya 100, u shumiswa ha mulayo wa lushaka kha vundu zwi wela fhasi ha maanda a khorotshitumbe ya vundu.
6. Khorotshitumbe ya Vundu I tea u shuma I tshi tevhedza—
 - a. Ndayotewa; na
 - b. Ndayotewa ya vundu, arali Ndayotewa yo phasiselwa vundu.

126. U netshedza mishumo

1. Murafo wa Khorotshitumbe ya vundu a nga netshedza maanda manwe na manwe ane a do shumiswa kana mushumo muinwe na muinwe une wa tea u itwa hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde kana Mulayo wa vundu kha Murafo kha Khoro ya Masipala. Mushumo u fanela—
 - a. u itwa hu tshi tevhedzwa thendelano vhukati ha Murafo wa khorotshitumbe kana Khoro ya Masipala yo teaho;
 - b. u tea u anana na Mulayo une ngawo mishumo iyo ya tea u itwa, na maanda a tea u shumiswa; na
 - c. u thoma u shuma musi wo divhadzwa nga Mulangavundu.

127. Maanda na mishumo ya Vhalangavundu

1. Mulangavundu wa vundu u na maanda na mishumo yo newaho ofisi yawe nga Ndayotewa na mulayo muinwe na muinwe.
2. Mulangavundu wa vundu u na vhudifhinduleli ha—
 - a. u nea thendelo na u saina Milayotibe;
 - b. u humisela Mulayotibe murahu kha vhusimamilayo ha vundu uri u sedzuluswe hafhu malugana na u anana hawo na Ndayotewa;
 - c. u fhirisela Mulayotibe kha Khothe ya Ndayotewa u itela tsheo yawo malugana na u anana ha Mulayotibe na Ndayotewa;
 - d. u vhidza vhusimamilayo mutanganoni u songo dloweleaho u itela mafhungo o khetheaho;
 - e. u nanga khomishini dza tsedzuluso, na
 - f. u divhadza (vhidza) dzireferandamu kha vundu a tshi tevhedza mulayo wa lushaka.

128. Khetho dza Vhalangavundu

1. Kha dzulo laho la u thoma nga murahu ha khetho, na

tshifhinga tshothe musi zwi tshi todea uri hu dadziwe tshikhala, Vhusimamilayo ha vundu vhu tea u khetha mufumakadzi kana munna u bva kha mirado yaho uri a vhe Mulangavundu.

2. Muhatuli o nangiwo nga Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa u tea u ranga phanda khetho dza Mulangavundu. Maitele o buliwaho kha Tshipida tsha A tsha Shedulu ya 3 a shuma kha u khethiwa ha Mulangavundu.

[Khethekanyo thukhu ya. (2) yo imelwa nga khethekanyo ya. 10 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

3. Khetho dza u dadza tshikhala ofisini ya Mulangavundu dzi tea u fariwa nga tshifhinga na divha lo tiwaho nga Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa, fhedzi hu saathu fhela maduvha a 30 u bva nga divha le tshikhala itsho tsha tutshelwa.

[Khethekanyo thukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 10 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

129. U thomiwa ha mushumo wa ofisini nga Vhalangavundu

Musi muthu o khethiwa sa Mulangavundu u tea u thoma u shuma hu saathu u fhela maduvha matanu o khethiwa nga u ana kana u khwathisedza kha u fulufhedzea kha Riphabuliki na u tevhezela Ndayotewa, u ya nga ha Shedulu ya 2.

130. Tshifhinga tsha mulangavundu tsha u vha ofisini na tsha u bviswa ofisini

1. Tshifhinga tsha ofisi tsha Mulangavundu tshi thoma musi a tshi dzhia tshidzulo tshawe na u fhela musi a tshi tutshela tshikhala kana musi muinwe muthu o khethiwaho sa Mulangavundu a tevhelaho a tshi dzhia tshidzulo tshawe.
2. A hu na muthu ane a do vha Mulangavundu zwifhinga zwi fhiraho zwivhili ofisini, fhedzi musi muthu a tshi khethiwa u ri a dadze tshikhala tshi si na muthu ofisini ya Mulangavundu, tshifhinga tsha u bva kha u khethiwa uho u ya kha khetho dzi tevhelaho a tshi dzhiwi sa tshifhinga tsha ofisi.
3. Vhusimamilayo ha vundu, nga likumedzwa le la tikedzwa nga vouthu ya u tikedza ya mbili tshararu ya mirado yaho, vhu nga bvisa Mulangavundu kha ofisi zwi tshi bva kha—
 - a. u pfuka huhulwane ha Ndayotewa kana mulayo;
 - b. mikhwa yo bvaho ndilani; kana
 - c. u balelwa u ita mishumo ya ofisi.
4. Muinwe na muinwe we a vhuya a bviswa ofisini ya Mulangavundu u ya nga khethekanyo thukhu ya (3)(a) kana (b) ha ngo fanela u wana mbuelo dza heyo ofisi, na uri a nga si kone u shuma kha ofisi ifhio na ifhio ya muvhuso.

131. Vhafarela-Vhalangavunḁu

1. Musi Mulangavunḁu a siho kana a sa koni u ita mishumo ya ofisi ya Mulangavunḁu, kana muso ofisi ya Mulangavunḁu I si na muthu, mufari wa ofisi u ya nga mutevhe u re afho fhasi, u ḁo imela Mulangavunḁu—
 - a. Muraḁo wa khorotshitumbe o nangiwaḁo nga Mulangavunḁu.
 - b. Muraḁo wa khorotshitumbe o nangiwaḁo nga miḁwe Miraḁo ya Khorotshitumbe.
 - c. Mulangadzulo, u swikela muso vhusimamilayo vhu tshi nanga miḁwe wa miraḁo yaho.
2. Mufarela-Mulangavunḁu u na vhuḁifhinduleli, maanḁa na mishumo ya Mulangavunḁu.
3. Musi a saathu u dzhia vhuḁifhinduleli, maanḁa na mishumo ya Mulangavunḁu, Mufarela-Mulangavunḁu u tea u ana kana u khwaḁhisedza u fhulufhedzea hawe kha Riphabuliki na kha u tevhedza Ndayotewa, u ya nga Shedulu ya 2.

132. Khorotshitumbe

1. Khorotshitumbe ya vunḁu yo vhumbiwa nga Mulangavunḁu, sa ḁhoho ya Khorotshitumbe I si fhasi ha miḁanu nahone I sa fhiri fumi vho vheiwaho nga Mulangavunḁu vha tshi bva kha miraḁo ya vhusimamilayo ha vunḁu.
2. Mulangavunḁu wa vunḁu u thola miraḁo ya Khorotshitumbe, a vha fha maanḁa na mishumo nahone a nga vha pandela.

133. Vhuḁifhinduleli

1. Miraḁo ya khorotshitumbe ya vunḁu vha na vhuḁifhinduleli kha mishumo ya khorotshitumbe ye vha I newa nga Mulangavunḁu.
2. Miraḁo ya Khorotshitumbe ya vunḁu nga tshavho, na nga muthiḁi nga muthiḁi vha na vhuḁifhinduleli kha vhusimamilayo muso vha tshi shumisa maanḁa na u ita mishumo yavho.
3. Miraḁo ya Khorotshitumbe ya vunḁu vha tea—
 - a. u shuma vha tshi tevhedza Ndayotewa, nahone arali ndayotewa ya vunḁu yo phasisiwa kha vunḁu, na yeneyo- vho ndayotewa; na
 - b. u newa muvhigo wo fhelelaho nahone wa nga misi kha vhusimamilayo malugana na mafhungo a re fhasi ha ndangulo yayo.

134. U bvela phanḁa na u shuma ha khorotshitumbe nga murahu ha khetho

Musi khetho dza vhusimamilayo ha vunḁu dzi tshi fariwa, Khorotshitumbe na miraḁo yayo vha ḁo ita mishumo u swikela muso muthu o khethiwaḁo sa Mulangavunḁu nga vhusimamilayo vhu tevhelelaho a tshi thoma u shuma ofisini yawe.

135. Muano kana khwaḁhisedzo

Phanḁa ha muso miraḁo ya Khorotshitumbe ya vunḁu vha saathu u thoma u ita mishumo yavho, vha tea u ana kana u khwaḁhisedza u fhulufhedzea kha Riphabuliki na u ḁo tevhezela Ndayotewa, u ya

136. Vhuḁifari ha miraḁo ya khorotshitumbe

1. Miraḁo ya Khorotshitumbe ya vunḁu vha tea u shuma u ya nga ha maitele a vhuḁifari o randelwaḁo nga mulayo wa lushaka.
2. Miraḁo ya Khorotshitumbe ya vunḁu a vho ngo tendelwa u—
 - a. shuma miḁwe mishumo I badelaho;
 - b. shuma nga nḁila iḁwe na iḁwe ine ya si anane na mushumo wa ofisini dzavho, khathiḁi na u ḁidzhenisa kha maitele maḁwe na maḁwe ane a nga vha dzhenisa khomboni ya phambano vhuḁi ha mishumo yavho ya tshiofisi na madzangalelo avho vhone vhaḁe; kana
 - c. u shumisa maimo avho kana mafhungo maḁwe na maḁwe e vha a newa kha u ḁipfumisa kana u vhuḁedza miḁwe muthu zwi songo tea.

137. U fhiriswa ha mishumo

1. Mulangavunḁu, nga mulevho, a nga fhirisela kha muraḁo wa Khorotshitumbe—
 - a. ndaulo ya mulayo miḁwe na miḁwe zwo newaho miḁwe muraḁo; kana
 - b. maanḁa maḁwe na maḁwe kana mushumo wo netshedzwaho miḁwe muraḁo nga mulayo.

138. U netshedzwa ha mishumo lwa tshifhinganyana

Mulangavunḁu wa vunḁu a nga newa maanḁa kana mishumo ya miḁwe muraḁo a siho ofisini yawe kana a sa koni u shumisa maanḁa eneo kana u ita mushumo wawe kha miḁwe muraḁo wa Khorotshitumbe.

139. U dzhenelela ha vunḁu kha zwa muvhuso wapo

1. Musi Masipala a sa koni kana a tshi balelwa u ita mishumo yawe ya khorotshitumbe u ya nga Ndayotewa kana mulayo, khorotshitumbe ya vunḁu yo teaho I nga dzhenelela nga u dzhia maga o teaho u vhona uri mishumo I shumiwe, zwi tshi katela—
 - a. u bvisa ndaela I yaho kha Khorotshitumbe ya Masipala, I ḁalutshedzaho he u balelwa u ita mishumo ha swika hone, na u bula maga o teaho u dzhiwa uri hu kone u itwa mushumo;
 - b. u thoma u vha na vhuḁifhinduleli malugana na mushumo wo teaho kha ilo vunḁu muso zwi zwa ndeme—
 - i. u itela uri hu vhe na maimo a lushaka a ndeme kana u swikelela maimo a fhasisa a nḁisedzo ya tshumelo;

- ii. u thivhela iyo Khoro ya Masipala kha u dzhia maga a songo daho ane a nga vhaisa madzangalelo a muñwe Masipala kana vunḁu lothe; kana
 - iii. u itela uri hu vhe na vhuthihi ha zwa ikonomi; kana
 - c. u fhaladzwa ha Khoro ya Masipala na u thola mulanguli u swikela Khoro yo Khethwaho ya Masipala ntswa I tshi divhadzwa uri yo khethiwa, arali nyimele dzi tshi swikisa heneffho.
 2. Arali khorotshitumbe ya vunḁu ya dzhenelela kha zwa masipala u ya nga khethekanyo thukhu ya (1)(b)—
 - a. i fanela u nekedza ndivhadzo yo tou nwalwaho ya u dzhenelela kha—
 - i. thmuraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha zwa mivhuso wapo; na
 - ii. vhusimamilayo ha vunḁu ho teaho na Khoro ya Mavunḁu ya Lushaka, hu saathu u fhela maḁuvha a 14 nga murahu ha u dzhenelela;
 - b. u dzhenelela hu fanela u fheliswa arali—
 - i. muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha zwa mivhuso yapo a hanedzana na u dzhenelela hu saathu u fhela maḁuvha a 28 u bva tshe u dzhenelela ha u thoma kana mafheleloni a tshenetsho tshifhinga a vha a saathu tendela u dzhenelela; na
 - ii. Khoro ya hanedzana na u dzhenelela hu saathu u fhela maḁuvha a 180 nga murahu ha musi u dzhenelela ho thoma kana mafheleloni a tshifhinga tsha u dzhenelela; na
 - c. Khoro I fanela uri, musi I tshi khou dzhenelela, I sedzuluse u dzhenelela tshifhinga tshothe, I ite themendelo dzo teaho kha khorotshitumbe ya vunḁu.
 3. Arali Khoro ya Masipala ya fhaladzwa u ya nga khethekanyo thukhu ya (1) (c)—
 - a. khorotshitumbe ya vunḁu I fanela u netshedza ndivhadzo yo tou nwalwaho ya u fhaladzwa nga u tsvhanya kha—
 - i. muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha zwa mivhuso yapo; na
 - ii. vhusimamilayo ha vunḁu ho teaho na khoro ya Mavunḁu ya Lushaka; nahone
 - b. u fhaladzwa hu thoma ho no fhela maḁuvha a 14 u bva ḁuvha line ndivhadzo ya tḁanganedzwa nga Khoro nga nḁa ha musi zwo vhetshelwa thungo nga onoyo muraḁo wa Khabinethe kana Khoro phanḁa ha ḁuvha la u guma la eneo maḁuvha a 14.
 4. Arali masipala a sa koni u fusha kana a sa fushi vhuḁifhinduleli vhu re kha Ndayotewa kana mulayo wa u tendela mugaganyagwama kana mañwe maga a u gonyisa mbuelo ane a vha a ndeme kha u ita uri mugaganyagwama u tevhedzwe, khorotshitumbe ya vunḁu yo teaho I fanela u dzhenelela nga u dzhia maga o teaho u vhona uri mugaganyagwama kana maga a u gonyisa mbuelo a a tendelwa, hu tshi katelwa na u fhaladzwa ha Khoro ya Masipala—
 - a. u thola mulanguli u swikela Khoro ya Masipala I tshi ambiwa uri yo khethiwa; na
 - b. u tendela mugaganyagwama wa tshifhinganyana kana maga a u gonyisa mbuelo u nekedza u itela u bvela phanḁa ha u shuma ha masipala.
 5. Arali masipala, nga mulandu wa thaidzo kha zwa masheleni, u tshi khou kundelwa u netshedza tshumelo dza mutheo kana u swikelela mboffho dzawo dza masheleni, khorotshitumbe ya vunḁu yo teaho I fanela u—
 - a. thoma maano a u wana vhukoni ha masipala ha u swikelela vhuḁifhinduleli hawo ha u netshedza tshumelo dza mutheo kana mboffho dza zwa masheleni, dzine dza vha—
 - i. u ḁilugisa hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka; na
 - ii. u vhoḁha masipala kha u shumisa maanḁa awo a mulayo na a khorotshitumbe, fhedzi u swika hune wa kona u tandulula thaidzo dza mafhungo adzo a masheleni; na
 - b. fhaladza Khoro ya Masipala, arali masipala u tshi kundelwa kana u sa koni u nea thendelo ya maga a vhusimamilayo, hu tshi katelwa na mugaganyagwama kana mañwe maga ane a gonyisa mbuelo, o teaho kha u ita uri maano a u vhuisa a shume, na—
 - i. u thola mulanguli u swikela Khoro ya Masipala yo khethiwaho yo no divhadzwa uri yo khethiwa; na
 - ii. u tendela mugaganyagwama wa tshifhinganyana kana mañwe maga a u gonyisa mbuelo kana mañwe maga ane a thusa maano a u vhuisa kha u tendela u bvela phanḁa ha u shuma ha masipala; kana
 - c. arali Khoro ya Masipala I songo fhaladzwa hu tshi tevhedzwa phara ya (b), ya thoma vhuḁifhinduleli hayo kha u shumiswa ha maano a u vhuisa u ya nga hune masipala wa sa ḁo kona kana u shumisa maano a u vhuisa nga inwe nḁila.
 6. Arali khorotshitumbe ya vunḁu ya dzhenelela kha masipala u ya nga khethekanyo thukhu ya (4) kana (5), I fanela u netshedza ndivhadzo ya u dzhenelela kha—
 - a. muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha mafhungo a mivhuso yapo; na
 - b. vhusimamilayo ha vunḁu ho teaho na Khoro ya Mavunḁu ya Lushaka, hu saathu u fhela maḁuvha a sumbe u dzhenelela ho thoma.
 7. Arali khorotshitumbe ya vunḁu I tshi kundelwa kana I sa shumisi maanḁa ayo kana I sa shumi mishumo yayo yo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (4) kana (5) nga nḁila yo teaho, khorotshitumbe ya lushaka I fanela u dzhenelela hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (4) kana (5) madzuloni a khorotshitumbe ya vunḁu yo teaho.
 8. Mulayo wa lushaka u nga langula u shumiswa ha ino khethekanyo, hu tshi katelwa na maitele o thomiwaho nga ino khethekanyo.
- [Khethekanyo ya. 139 yo imelwa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufuminthihi ya Ndayotewa wa 2003.]*

140. Tsheo dza khorotshitumbe

1. Tsheo ya Mulangavunḑu wa vunḑu I fanela u vha yo tou ṅwalwa arali yo—
 - a. dzhiwa hu tshi tevhelwa mulayo; kana
 - b. i tshi nga bveledza mvelelo dza mulayo.
2. Tsheo yo ṅwaliwaho ya Mulangavunḑu I tea u sainiwa hafhu nga muṅwe Muraḑo wa Khorotshitumbe arali tsheo iyo I tshi kwama mushumo wo ṅetshedzwaho uyo muṅwe muraḑo.
3. Milevho, ndaulo na zwiṅwe zwishumiswa zwa mulayo muṅuku wa vunḑu zwi tea u swikelelwa nga nnyi na nnyi.
4. Mulayo wa vunḑu u fanela u sumbedza maitele ane, na ṅdila ine zwishumiswa zwo bulwaho kha khethekanyo ṅhukhu ya (3) zwa tea—
 - a. u kumedzwa kha vhusimamilayo ha vunḑu; na
 - b. u tendiwa nga vhusimamilayo ha vunḑu.

141. Madzinginywa a u sa vha na fhulufhelo

1. Arali vhusimamilayo ha Vunḑu, nga vouthu ine ya tikedzwa nga vhunzhi ha miraḑo yaho vhu tshi phasisa ḽidzinginywa ḽa u sa vha na fhulufhelo kha Khorotshitumbe ya vunḑu zwi sa kateli Mulangavunḑu, Mulangavunḑu u tea u dzudzanyulula Khorotshitumbe.
2. Arali Vhusimamilayo ha vunḑu, nga vouthu ine ya tikedzwa nga vhunzhi ha miraḑo yaḽo, vhu tshi phasisa ḽidzinginywa ḽa u sa vha na fhulufhelo kha Mulangavunḑu, Mulangavunḑu na miṅwe miraḑo ya Khorotshitumbe vha tea u ḽirula mushumo.

Ndayotewa dza Vunḑu

142. U ṅanganedzwa ha ndayotewa dza vunḑu

Vhusimamilayo ha vunḑu vhu nga phasisa ndayotewa ya vunḑu kana, hune zwa vha zwo tea, wa khwinisa ndayotewa yaho, arali tshivhalo tshi si fhasi ha mbili tshararu tsha miraḑo yaho tsha vouthela Mulayotibe.

143. Zwi re ngomu ha ndayotewa dza vunḑu

1. Ndayotewa ya vunḑu, kana khwiniso ya ndayotewa, I tea u anana na Ndayotewa, fhedzi I nga ita uri hu vhe na—
 - a. zwivhumbeo zwa vhusimamilayo ha vunḑu kana khorotshitumbe na matshimbidzele ane a fhambana na o ṅetshedzwaho kha Ndimba ino; kana
 - b. tshiimiswa, mushumo, maṅḽalanga na tshiimo tsha zwa vuhosi ha sialala, hune zwa vha zwo tea.
2. Mbetshelo dzo katelwaho kha Ndayotewa ya vunḑu kana khwiniso ya ndayotewa hu tshi tevhedzwa phara ya (a) kana (b) ya khethekanyo ṅhukhu ya (1)—
 - a. dzi tea u tendelana na ndeme dzi re kha khethekanyo ya (1) na kha Ndimba ya 3; na
 - b. dzi nga si fhe vunḑu maṅḽa afhio na afhio kana

mushumo ufhio na u fhio u welaho—

- i. ṅḽa ha fhethu ha maṅḽa a vunḑu hu tshi tevhedzwa Shedulu ya 4 na ya 5 kana;
- ii. ṅḽa ha maṅḽa na mishumo yo ṅewaho vunḑu nga dziṅwe khethekanyo dza Ndayotewa.

144. U ṅanzielwa ha ndayotewa dza vunḑu

1. Arali vhusimamilayo ha vunḑu ho phasiswa kana u khwinisa ndayotewa, Mulangadzulo wa vhusimamilayo u tea u ṅetshedza ḽiṅwalo ḽa ndayotewa kana khwiniso ya ndayotewa kha Khothe ya zwa Ndayotewa u itela uri i ṅanzielwe.
2. A hu na ḽiṅwalo ḽa ndayotewa ya vunḑu kana khwiniso ḽine ḽa ḑo vha mulayo u swikela musi Khothe ya zwa Ndayotewa I tshi ṅanziela—
 - a. zwa uri ḽiṅwalo ḽo phasiswa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 142; na
 - b. zwa uri ḽiṅwalo ḽoṅhe ḽi tendelana na khethekanyo ya 143.

145. U sainiwa, u aṅḽadzwa na u vheva nga ṅdila ya tsireledzo ha ndayotewa ya vunḑu

1. Mulangavunḑu u tea u tendela na u saina ḽiṅwalo ḽa ndayotewa ya vunḑu kana khwiniso ya ndayotewa ḽe ḽa ṅanzielwa nga Khothe ya zwa Ndayotewa.
2. ḽiṅwalo ḽo tendelwaho na u sainiwa nga Mulangavunḑu ḽi tea u aṅḽadzwa kha Gazete ya lushaka ya Muvhuso nahone ḽi thome u shuma u bva ḑuvha ḽa nyanḽadzo kana ḽo tiwaho u ya nga ndayotewa kana khwiniso.
3. ḽiṅwalo ḽo sainiwaho ḽa ndayotewa kana khwiniso ya ndayotewa ndi vhuṅanzi ho fhelelaho ha mbetshelo dzaḽo na uri, nga murahu ha musi ḽo aṅḽadzwa, ḽi fanela u fhiwa Khothe ya zwa Ndayotewa uri I ḽi vhee nga ṅdila yo tsireledzeaho.

Milayo i fhambanaho

146. Phambano vhukati ha mulayo wa lushaka na wa vunḑu

1. Khethekanyo ini I shuma kha phambano vhukati ha mulayo wa lushaka na wa vunḑu I welaho fhasi ha sia ḽa mushumo ḽo bulwaho kha Shedulu ya 4.
2. Mulayo wa lushaka u shumaho nga ṅdila I fanaho malugana na shango ḽoṅhe u ḑo langa mulayo wa vunḑu arali ṅoḑea dzi tevhelaho dzi tshi ḑo fushwa—
 - a. Mulayo wa lushaka u shumana na mafhungo ane a si kone u langulwa zwavhuḑi nga mulayo wo phasiswaho nga mavunḑu eneo nga ḽithihi nga ḽithihi.
 - b. Mulayo wa lushaka u shumana na mafhungo ane, uri hu shumaniwe nao nga ṅdila yavhuḑi, zwi ṅoḑa uri mafhungo a shumaniwe nao nga ṅdila I fanaho vhukati ha lushaka, na uri mulayo wa lushaka u ite uri hu vhe na u fana nga u thoma—
 - i. milayo na zwiṅandadi;

- ii. mitheo; kana
- iii. mbekanyamaitele dza lushaka.
- c. Mulayo wa lushaka wo tea kha—
 - i. u ita uri hu vhe na tsireledzo ya lushaka;
 - ii. u ita uri hu vhe na vhuthihi kha ikonomi;
 - iii. u tsireledzwa ha maraga wa vhathu vhothe malugana na u tshimbidzwa ha thundu, tshumelo, lupfumo na mishumo;
 - iv. u tũtũwedza zwiito zwa ikonomi u mona na mikano ya vunḁu;
 - v. u tũtũwedza ndingano ya zwikhala kana ndingano ya u swikelela kha tshumelo dza muvhuso; kana
 - vi. Tsireledzo ya mupo.
- 3. Mulayo wa lushaka u ḁo langa mulayo wa vunḁu arali mulayo wa lushaka wa vha wo itelwa u thivhela nyito I songo teaho kha vunḁu ine—
 - a. ya tshinyadza madzangalelo kha zwa ikonomi, mutakalo kana tsireledzo zwa liiwe vunḁu kana shango nga u angaredza; kana
 - b. wa khakhisa u shumiswa ha mbekanyamaitele ya ikonomi ya lushaka.
- 4. Musi hu na phambano malugana na uri naa mulayo wa lushaka wo tea na kha ndivho yo sumbedzwaho kha khethekanyo tũukhu ya (2)(c) na zwauri phambano I ḁiswe khothe uri I tandululwe, nahone khothe I tea u dzhiela nṱha thendelo kana u haniwa ha mulayo nga Khoro ya Lushaka ya Mavunḁu.
- 5. Mulayo wa vunḁu u ḁo langa mulayo wa lushaka arali khethekanyo tũukhu ya (2) kana (3) ya sa shuma.
- 6. Mulayo wo itwaho hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde kana Mulayo wa vunḁu u nga shuma fhedzi arali uyo mulayo wo tendelwa nga Khoro ya Lushaka ya Mavunḁu.
- 7. Arali Khoro ya Mavunḁu ya lushaka ya sa kona u dzhia tshao hu saathu fhela maḁuvha a 30 a dzulo layo la u thoma u bva tshee mulayo wa fhiriselwa khayi, mulayo uyo u ḁo dzhiwa kha mishumo ya zwothe sa wo tendelwaho nga Khoro.
- 8. Arali Khoro ya Lushaka ya Mavunḁu I sa tendeli mulayo wo bulwaho kha khethekanyo tũukhu ya (6) I fanela uri hu saathu fhela maḁuvha a 30 yo dzhia tshao, I rumele zwiitisi zwa u sa konisa u tendela mulayo kha maandalanga o rumelaho uyo mulayo khayi.

147. Dziṇwe phambano

1. Arali hu na phambano vhukati ha mulayo wa lushaka na mbetshelo dza Ndayotewa ya vunḁu, malugana na—
 - a. mafhungo, ane ino Ndayotewa ya a ṱoḁa kana u lavhelela u phasiswa ha mulayo wa lushaka, mulayo wa lushaka u ḁo langa mbetshelo dzi kwameaho dza Ndayotewa ya vunḁu;
 - b. u dzhenelela ha vhusimamilayo ha lushaka, hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 44 (2), mulayo wa lushaka u ḁo langa mbetshelo dza ndayotewa ya vunḁu; kana
 - c. mafhungo a welaho fhasi ha sia la mushumo lo dodombedzwaho kha Shedulu ya 4, khethekanyo ya 146 I shuma sa zwine ha tou nga mbetshelo I kwameaho ya ndayotewa ya vunḁu yo vha I mulayo wa vunḁu wo bulwaho kha iyo khethekanyo.
2. Mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo ya 44 (2) u ḁo langa mulayo wa vunḁu malugana na mafhungo o bulwaho kha masia a mushumo a re ngomu ha Shedulu ya 5.

148. Phambano dzine dza si kone u tandululwa

Arali khudano malugana na phambano I sa nga koni u tandululwa nga khothe, mulayo wa lushaka u ḁo langa mulayo wa vunḁu kana ndayotewa ya vunḁu.

149. Tshiimo tsha mulayo une wa sa kone u langa

Tshao nga khothe ya uri mulayo u ḁo langa muṇwe mulayo a zwi nga iti uri uyo muṇwe mulayo u si shume, fhedzi uyo mulayo u ḁo ima u shuma u swikela phambano I tshi tandululwa.

150. Ṭhalutshedzo ya phambano

Musi hu tshi sedzuluswa zwithu zwi ngaho phambano vhukati ha mulayo wa vunḁu na wa lushaka, kana vhukati ha mulayo wa lushaka na ndayotewa ya vunḁu, khothe iṇwe na iṇwe I ḁo takalela ṱhalutshedzo yo teaho ya mulayo kana ndayotewa, ine ya ḁo ita uri hu si vhe na phambano kha ṱhalutshedzo ifhio na ifhio ine ya nga bveledzisa uri hu vhe na phambano.

Ndima ya 7: Muvhuso Wapo (151-164)

151. Vhuimo ha mimasipala

1. Muvhuso wapo u vhumbiwa nga mimasipala ine ya tea u thomiwa kha shango lothe la Riphabuliki.
2. Maandalanga a khorotshitumbe na vhusimamilayo ha masipala o hweswa Khoro ya Masipala
3. Masipala u na pfanelo ya u vhusa, nga u vhona hawe, mafhungo othe a muvhuso wapo wa tshitshavha tshenetsho, hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka na wa vunḑu sa zwe ya newa kha Ndayotewa.
4. Muvhuso wa lushaka kana wa vunḑu u nga si pfuke kana u ima phanda vhukoni kana pfanelo ya u shumisa maanda awo kana u ita mishumo yawo.

152. Ndivho dza muvhuso wapo

1. Ndivho dza muvhuso wapo ndi—
 - a. u bveledza muvhuso wa demokirasi u na vhuḑifhinduleli kha vhadzulapo;
 - b. u vhona uri hu vhe na tshumelo kha zwitshavha nga ndila I sa khauwiho;
 - c. u tuṭuwedza mveledziso siani la zwa matshilisano na ikonomi;
 - d. u tuṭuwedza vhupo ho tsireledzeaho na mutakalo wavhuḑi;
 - e. u tuṭuwedza u dzhenelela ha zwitshavha na madzangano a zwitshavha kha mafhungo a muvhuso wapo.
2. Masipala u fanela u lwisa u swikelela ndivho dzo sumbedzwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) zwi tshi ya nga gwama na ndaulo zwine a vha nazwo.

153. Developmental duties of municipalities

1. Masipala u fanela u—
 - a. dzudzanya na u langa ndaulo, mugaganyagwama na u dzudzanya dziṱwe mbekanyo u dzhiela nṱha thoḑea dza tshitshavha khulwane na u tuṭuwedza mveledziso ya matshilisano na ikonomi zwa tshitshavha; na
 - b. shela mulenzhe kha mbekanyamushumo dza mveledziso dza lushaka na dza vunḑu.

154. Masipala kha muvhuso wa tshumisano

1. Muvhuso wa lushaka na wa vunḑu nga u shumisa mulayo na maṱwe maga u fanela u tikedza na u khwaṱisedza vhukoni ha masipala kha u langa mafhungo avho, u shumisa maanda na u ita mishumo yavho.
2. Mulayo wa lushaka kana wa vunḑu wa mvetamveto une wa kwama vhuimo, zwiimiswa, maanda kana mishumo ya muvhuso wapo I fanela u anḑadziwa uri vhatu vha nee mihumbulo yavho I saathu u isiwa Phalamenndeni kana kha Vhusimamilayo ha Vunḑu

nga ndila ine ya tendela muvhuso wapo wo dzudzanywaho, masipala na vhaṱwe vhatu vha re na dzangalelo tshifhinga tsha uri vha nee vhuṭfiwa havho nga ha mvetamveto ya mulayosiṱwa.

155. U vhumbiwa ha mimasipala

1. Hu na zwigwada zwi tevhelaho zwa masipala—
 - a. Khethekanyo ya A: Masipala a re na maanda a u vhusa na vhusimamilayo kha vhupo hawe.
 - b. Khethekanyo ya B: Masipala ane a ṱanganela maanda a u vhusa na a vhusimamilayo kha vhupo hawe na wa khethekanyo ya C ya masipala kha vhupo vhune a wela khaho.
 - c. Khethekanyo ya C: Masipala ane a vha na maanda a u vhusa na a vhusimamilayo kha vhupo vhune ha katela vhomasipala vha no fhira muthihi.
2. Mulayo wa lushaka u tea u ṱalutshedza tshaka dzo fhambanaho dza vhomasipala vhane vha fanela u vhumbiwa kha khethekanyo iṱwe na iṱwe.
3. Mulayo wa lushaka u fanela u—
 - a. vhumba ndila dzine dza fanela u shumiswa musi vhupo vhu tshi fanela u vha na khethekanyo nthihi ya masipala wa A kana musi hu tshi fanela u vha na vhomasipala vha khethekanyo ya B na C;
 - b. u vhumba ndila na matshimbidzele a u vhea mikano nga maandalanga o ḑiimisaho; na musi
 - c. hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 229, u ita mbetshelo dzo teaho dza u kovhekanya maanda na mishumo vhukati ha vhomasipala musi vhupo vhu na vhomasipala vha khethekanyo ya B na ya C. U kovhekanya maanda na mishumo vhukati ha khethekanyo ya masipala ya B na khethekanyo ya masipala ya C zwi nga fhambana kha u kovhekanya maanda na mishumo vhukati ha iṱwe khethekanyo ya masipala ya B na ya masipala ya C.
4. Mulayo wa lushaka we wa sumbedzwa kha khethekanyo thukhu ya (3) u fanela u dzhiela nzhele thoḑea dza uri tshumelo dza masipala dzo tea u ṱetshedzwa nga ndila I linganaho nahone I bvelaho phanda.
5. Mulayo wa vunḑu u fanela u wana tshaka dzo fhambanaho dza masipala dzine dza fanela u vhumbiwa kha vunḑu.
6. Muvhuso muṱwe na muṱwe wa vunḑu u fanela u thoma vhomasipala kha vunḑu lawo nga ndila ine ya tshimbilelana na mulayo wa lushaka wo phasiswaho hu tshi tevhelwa khethekanyo thukhu ya (2) na (3) na, nga vhusimamilayo kana maṱwe maga, u fanela u—
 - a. vhona uri hu vha na u lavhelesa na u tikedzwa ha muvhuso wapo kha vunḑu; na
 - b. tuṭuwedza mveledziso ya vhukoni ha muvhuso wapo ha u konisa vhomasipala u ita mishumo yavho na u langula mafhungo avho.

(6A)

[Khethekanyo thuku ya. (6A) yo dzheniswa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuraru ya Ndayotewa wa 1998 na u thuthwa nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

7. Muvhuso wa lushaka, hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 44, na muvhuso wa vunḁu u na maandalanga a vhusimamilayo na a khorotshitumbe u vhona uri hu vhe na u itwa ha mishumo nga vhomasipala nga ndila I fushaho u ya nga ha zwidodombedzwa zwi re kha Sheduḁu dza 4 na vhu 5, nga u langa u shumiswa ha maandalanga a vhomasipala o sumbedzwaho kha khethekanyo ya 156(1).

156. Maanda na mishumo ya masipala

1. Masipala u na maandalanga a khorotshitumbe malugana na, nahone u na pfanelo ya u langa—
 - a. mafhungo a muvhuso wapo o dodombedzwaho kha Tshipiḁa tsha B tsha Sheduḁu ya 4 na Tshipiḁa tsha B tsha Sheduḁu ya 5; na
 - b. mafhungo maṁwe na maṁwe wo ṁetshedzwaho one nga mulayo wa lushaka kana wa vunḁu.
2. Masipala a nga ita na u shumisa milayo yapo kha uri hu vhe na ndangulo yavhuḁi ya mafhungo ane wa vha na pfanelo ya u a langa.
3. Hu tshi tevhelwa Khethekanyo ya 151(4), mulayo wapo une wa fhambana na mulayo wa lushaka na wa vunḁu a u shumi. Arali hu na u fhambana vhukati ha mulayo wapo na mulayo wa lushaka kana wa vunḁu une wa si khou shuma nga ṁṁhani ha phambano yo ambiwaho kha Khethekanyo ya 149, mulayo wapo u fanela u dzihiwa u tshi shuma arali hu uri mulayo a u 4. khou shuma.
4. Muvhuso wa lushaka na mivhuso ya vunḁu I tea u ṁea kana u rumela kha masipala nga u tendelana hu tshi tevhedzwa nyimele dziṁwe na dziṁwe, ndaulo ya mafhungo o dodombedzwaho kha Khethekanyo ya A ya Sheduḁu ya 4 na Khethekanyo ya A ya Sheduḁu ya 5, zwi yelanaho na muvhuso wapo, arali—
 - a. hayo mafhungo a tshi nga langulwa nga ndila yavhuḁi heneḁho; na
 - b. masipala e na maanda a u a langula.
5. Masipala u na pfanelo ya u shumisa maanda maṁwe na maṁwe malugana na mafhungo ane a vha o tea kana o livhanaho na u ita mushumo wawo nga ndila yavhuḁi.

157. Kuvhumbelwe na khetho dza khoro dza masipala

1. Khoro ya Masipala I vhumbiwa nga—
 - a. miraḁo yo khethiwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (2) na ya 3, kana
 - b. arali zwo tendelwa nga mulayo wa lushaka—
 - i. miraḁo yo nangwaho nga dziṁwe Khoro dza Masipala I imela dzenedzo Khoro, kana

- ii. miraḁo yoṁhe yo nangiawaho hu tshi tevhedzwa phara ya (a) na miraḁo yo nangiawaho hu tshi tevhedzwa phara thukhu ya (i) ya ino phara.

[Khethekanyo thukhu ya (1) yo imelwa nga khethekanyo ya 1 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhumalo ya Ndayotewa wa 2002 na nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhumuṁṁhanu ya Ndayotewa wa 2008.]

2. U khethiwa ha miraḁo ya Khoro ya Masipala sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha khethekanyo thukhu ya (1) (a) zwi fanela u tevhedza mulayo wa lushaka u randelaho sisiṁeme—
 - a. ya vhuimeleli ho teaho u ya nga tshenetsho tshipiḁa tsha masipala ho sedzwa mutevhe wa vhakhethi vha lushaka Iwoṁhe, nahone vhu tendelaho u khethiwa ha miraḁo I bvaho kha mitevhe ya vhonkhetheni ya mahoro yo ṁwaliwaho nga u tevhokana zwi tshi ya nga lutamo Iwa ḁihoro ḁenelo, kana
 - b. vhuimeleli sa zwe zwa ṁalutshedziswa zwone kha phara ya (a) ho ṁanganyiswa na sisiṁeme ya vhuimeleli ha dziwadi zwi tshi bva kha tshipiḁa tsha masipala kha mutevhe wa vhakhethi muthihi wa lushaka.
3. Sisiṁeme ya kukhethetele hu tshi tevhelwa khethekanyo thukhu ya (2) I fanela u vhona uri tshivhalo tshoṁhe tsha miraḁo I bvaho kha ḁihoro ḁiṁwe na ḁiṁwe tshi sumbedza vhuimeleli ho teaho.

[Khethekanyo thukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhumalo ya Ndayotewa wa 2002.]

- a. Arali sisiṁeme ya kukhethetele I tshi katela vhuimeleli ha dziwadi, u khethekanywa ha dziwadi hu tea u itiwa nga maandalanga o ḁiimisaho nga oṁhe o nangiawaho hu tshi tevhelwa, na u shuma nga u ya na maitele na ndila zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka.
- b.

[Phara. (b) yo thuthwa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufu- mimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

[Khethekanyo thukhu ya. (4) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuraru ya Ndayotewa wa 1998.]

5. Muthu a nga voutha fhedzi kha khetho dza masipala arali muthu onoyo o ṁwaliswa kha tshenetsho tshipiḁa tsha masipala tsha mutevhe wa vhakhethi vhoṁhe vha lushaka.
6. Mulayo wa lushaka we wa ambiwa nga hawo kha khethekanyo thukhu ya (1) (b) u tea u thoma u wana ndila ine ngayo mahoro na madzangalelo a vha o sumbedzwa kha Khoro ya Masipala kha u khetha uri a imelelwe zwavhuḁi kha Khoro ya Masipala ine a khou

khethelwa yone.

158. Vhuraðo ha khoro ya masipala

- Mudzulapo muñwe na muñwe ane a tendelwa u khetha kha khetho dza Khoro ya Masipala u a tendelwa u vha muraðo wa Khoro, nga nñda ha—
 - muñwe na muñwe o tholiwaho nga, kana a re mushumeli wa masipala nahone ane a lambedzwa kha mushumo wonoyo we a tholelwa wone kana tshumelo, na muthu we a si iledzwe kha u sa tendelwa uhu hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka;
 - muñwe na muñwe o tholiwaho nga, kana a re mushumeli wa muvhuso kha ñiñwe sia nahone ane a lambedzwa kha mushumo wonoyo kana tshumelo, na ane o iledzwaho u vha muraðo wa Khoro nga mulayo wa lushaka;
 - muñwe na muñwe o iledzwaho u khetha kha Buthano ña Lushaka kana o iledzwaho hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 47 (1) (c), (d) kana (e) u vha muraðo wa Buthano;
 - Muraðo wa Buthano ña Lushaka, murumiwa wa Khoro ya Lushaka ya Mavunðu kana muraðo wa vhusimamilayo ha vunðu, fhedzi u iledzwa hohu a hu shumi kha muraðo wa Khoro ya Masipala o imelaho muvhuso wapo kha Khoro ya Lushaka; kana
 - Muraðo wa iñwe Khoro ya Masipala, fhedzi u iledzwa hohu a hu shumi kha muraðo wa Khoro ya Masipala o imelaho Khoro kha iñwe Khoro ya Masipala ya khethekanyo iñwe- vho.
- Muthu ane a si tee u vha muraðo wa Khoro ya Masipala hu tshi tevhelwa khethekanyo ya (1) (a), (b), (d), kana (e) a nga vha nkhetheeni wa Khoro, u ya nga phimo kana maga o ñetshedzwaho nga mulayo wa lushaka.
- Zwikhala kha Khoro ya Masipala zwi fanela u ðadzwa u ya nga mulayo wa Lushaka.

[Khethekanyo ðhukhu ya. (3) yo engedzwa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhumithanu ya Ndayotewa wa 2008.]

159. Tshifhinga tsha u shuma tsha khoro dza masipala

- Tshifhinga tsha u shuma tsha Khoro ya Masipala tshi nga si fhire minwaha miñanu sa zwe zwa sumbedziswa zwone nga mulayo wa lushaka.
- Arali Khoro ya Masipala yo fhaladzwa hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka, kana musi tshifhinga tshayo tshi tshi fhela, hu fanela u farwa khetho hu saathu u fhela maðuvha a 90 u bva ðuvha ñine Khoro ya fhaladzwa kana tshifhinga tshayo tsha fhela.
- Khoro ya Masipala, iñwe hu si yo fhaladzwaho nga murahu ha u dzhenelela hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 139, I dzula I tshi khou shuma u bva tshifhinga tshayo tshi tshi fhela kana I tshi fhaladzwa, u swikela Khoro ntswa yo khethiwaho I tshi

ðivhadzwa uri yo khethiwa.

[Khethekanyo ya. 159 yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

160. Matshimbedzele a nga ngomu

- Khoro ya Masipala –
 - i dzhia tsheo nga ha u shumiswa ha maanda othe na u shumiwa ha mishumo yothe ya masipala;
 - i fanela u nanga mudzulatshidulo wayo;

[Duvha ña u thoma u shuma ha phara ya (b): 30 Fulwi 1997.]

 - i nga nanga khorotshitumbe na dziñwe komiti, hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka; na uri
 - i nga thola vhashumeli vthane vha khou toðea kha u shuma mishumo yavho nga vhukoni.
- Mishumo I tevhelaho I nga si ñekedzwe nga Khoro ya Masipala:
 - u phasisa milayo yapo;
 - u tendela mugaganyagwama;
 - u kombetshedza mithelo ya masipala na miñwe mithelo na nyingamithelo; na
 - u engedza khadzimiso.
- Vhunzhi ha miraðo ya Khoro ya Masipala I tea u vha I hone phanda ha musi hu tshi dzhiwa tsheo nga vouthu kha mafhungo mañwe na mañwe.
- Mbudziso dzothe dzi elanaho na mafhungo o bulwaho kha khethekanyo ðhukhu ya (2) dzi langiwa nga tsheo yo dzhiwaho nga Khoro ya Masipala I na voutu dza u tikedza dza vhunzhi ha miraðo.
- Mbudziso dzothe kha Khoro dzi tshewa u ya nga vhunzhi ha voutu dzo itwaho.
- A hu na mulayo wapo une wa nga phasiswa nga Khoro ya Masipala nga nñda ha musi—
 - miraðo yothe ya Khoro yo thoma ya ðivhadzwa zwavhuði; na
 - mulayo-wapo wo dzinginywaho wo thoma wa andadziwa u wana mahumbulwa a vathu.
- Mulayo wa lushaka u fanela u ñea nñila dza u wana—
 - vhuhulu ha Khoro ya Masipala;
 - arali Khoro ya Masipala I tshi nga khetha khorotshitumbe kana komiti iñwe-vho; kana
 - vhuhulu ha khorotshitumbe kana komiti iñwe-vho ya Khoro ya Masipala.
- Khoro ya Masipala I nga ita milayo yapo ine ya randela milayo na ndaela dza—
 - nzudzanyo dza nga ngomu;
 - mushumo wayo na matshimbidzele; na
 - kuthomelwe, kuvhumbelwe, maitele, maanda na mishumo ya komiti dzayo.
- Khoro ya Masipala I tea u ita mushumo wayo nga nñila I songo dzumbamaho, nahone I nga vala madzulo ayo, kana a komiti dzayo fhedzi hune zwa vhonala zwo tea u ita ngauralo u ya nga lushaka lwa mushumo une wa khou itiwa.

8. Miraḁo ya Khoru ya Masipala vha na pfanelo ya u dzhenela kha matshimbidzele ayo na a komiti dzayo nga ndila ine—
 - a. zwa tendela mahoro oṱhe na madzangalelo o sumbedzwaho kha Khoru u vha o imelelwa zwavhuḁi;
 - b. ya yelana na demokirasi; na
 - c. ya nga langulwa nga mulayo wa lushaka.

161. Vhuṱalu

Mulayo wa vunḁu kha mutheo wa mulayo wa lushaka u nga ṱea vhuṱalu na nyiledzo dza Khoru dza Masipala na miraḁo yadzo.

162. U anḁadzwa ha milayo yapo ya masipala

1. Mulayo wapo wa masipala u nga shumiswa fhedzi arali wo thoma wa anḁadzwa kha Gazete ya muvhuso wa vunḁu leneḁo.
2. Gazete ya Muvhuso ya vunḁu I tea u anḁadza mulayo wapo wa masipala arali yo humbelwa nga masipala.
3. Milayo yapo ya masipala I tea u swikelelea nga vhathu.

163. Muvhuso wapo wo dzudzanywaho

1. Mulayo wa Phalamennde wo phasiswaho hu tshi tevhelwa matshimbidzele o ṱewaho kha khethekanyo ya 76 u fanela u—
 - a. dzhiela nṱha madzangano a lushaka na a vunḁu o imelaho vhomasipala; na
 - b. ta matshimbidzele ane ngao muvhuso wapo wa nga—
 - i. kwamana na muvhuso wa lushaka kana wa vunḁu;
 - ii. nanga vhaimелеli vhane vha ḁo dzhenela kha Khoru ya Lushaka ya Mavunḁu; na
 - iii. shela mulenzhe kha maitele o randelwaho kha mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo ya 221 (1)(c).

[Khethekanyo ya.163 (b) yo imelwa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

164. Maṱwe mafhungo vho

Mafhungo maṱwe na maṱwe a yelanaho na zwa muvhuso wapo a songo ambiwaho nga hao kha Ndayotewa a nga ḁi randelwa nga mulayo wa lushaka kana nga mulayo wa vunḁu kha mutheo wa mulayo wa lushaka.

Ndimba ya 8: Dzikhothe na Ndaulo ya zwa Vhulamukaimyi (165-180)

165. Maandalanga a zwa vhuhaṭuli

1. Maandalanga a zwa vhuhaṭuli ha Riphabuḽiki a nga fhasi ha khothe.
2. Khothe dzo ḽiimisa, nahone dzi ḽo shuma fhedzi u ya nga Ndayotewa na mulayo, une dza tea u u shumisa dzi sa dzhii masia na u sa ofha tshithu, u sa shumela vhatu vthane dza vha takalela fhedzi kana u vha na luvhengelambiluni kha vhaṅwe vhatu.
3. A hu na muthu kana muraḽo wa muvhuso ane a nga thithisa kha mushumo wa khothe.
4. Miraḽo ya muvhuso, nga maga a mulayo na maṅwe vho, I tea u thusa na u tsireledza dzikhothe u itela u khwaṭhisedza vhuḽilangi, u sa dzhia masia, tshirunzi, u kona u shumiswa nga vhatu na u bveledza mishumo yadzo nga ṅḽila yone.
5. Ndaela kana tsheo dza khothe dzi vhoḽha vhatu vhoṭhe na miraḽo ya muvhuso yoṭhe ine idzi tsheo dza I kwama.
6. Ramulayo Muhulu wa Shango ndi ene ṭhoho ya vhuhaṭuli nahone u na vhuḽifhinduleli ha u thoma na u lavhelesa ndayo na zwiṭandadi zwi tevhedzwaho zwa mishumo ya vhuhaṭuli kha khothe dzoṭhe.

[Khethekanyo ṭhukhu ya (6) yo engedzwa nga khethekanyo ya vhu 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe wa 2012 wa Ndayotewa.]

166. Sisiṭeme ya zwa Vhuhaṭuli

1. Khothe ndi dzi tevhelaho—
 - a. Khothe ya zwa Ndayotewa;
 - b. Khothe Khulwane ya Khaṭhululo;
 - c. Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe na, zwi tshi katela na khothe khulwane ya khaṭulo iṅwe na iṅwe ine ya nga thomiwa u ya nga ha Mulayo wa Phalamennde u itela u thetshesha khaṭulo dzi bvaho khothe iṅwe na iṅwe i re na vhuimo vhuḽanaho na ha Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe;
 - d. Khothe dza ha Madzhisiṭaraṭa; na
 - e. Khothe iṅwe na iṅwe yo thomiwaho [kana dzo ṭanganedzwaho] u ya nga Mulayo wa Phalamennde, zwi tshi katela na khothe iṅwe na iṅwe I re na tshiimo tshi fanaho na tsha Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe kana Khothe dza Madzhisiṭaraṭa.

[Khethekanyo ṭhukhu ya (c) na (e) dzo imelwa nga khethekanyo ya vhu 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

167. Khothe ya Ndayotewa

1. Khothe ya zwa Ndayotewa yo vhumbwaho nga Phresidennde wa Khothe, Muthusa-Phresidennde wa Khothe na vhaṅwe Vhahaṭuli vha ṭahe.

[Khethekanyo ṭhukhu ya (1) yo imelwa nga khethekanyo ya 11 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

2. Mafhungo a re kha Khothe ya zwa Ndayotewa a tea u thetsheswa nga Vhahaṭuli vha si ho fhasi ha malo.
3. Khothe ya zwa Ndayotewa—
 - a. ndi yone khothe khulwanesa kha Riphabuḽiki; nahone
 - b. i nga ita tsheo—
 - i. kha mafhungo a ndayotewa; na
 - ii. mafhungo maṅwe na maṅwe, arali ndayotewa ya tenda u ṅea aphili ya u ita livi zwo itiswa nga mbuno dza mafhungo a itisaho uri hu ṅaṅwe kha mulayo wa ndeme wa tshitshavha nga u angaredza une wa tea u lavheleswa nga Khothe, nahone fhedzi tsheo kha mafhungo a zwa ndayotewa na kha mafhungo ane a tshimbilelana na tsheo dzine dza itwa kha khothe ya ndayotewa; na
 - c. u ita tsheo ya u fhedza kha zwine ya vha na maanda khazwo.

[Khethekanyo ṭhukhu ya (3) i khou imelwa nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

4. Ndi Khothe ya zwa Ndayotewa fhedzi ine ya nga—
 - a. ita tsheo kha phambano vhuḽati ha miraḽo ya muvhuso kha sia ḽa lushaka na ḽa vunḽu malugana na tshiimo tsha ndayotewa, maanda kana mishumo ya miṅwe na miṅwe ya miraḽo ya muvhuso;
 - b. ita tsheo kha u anana ha Mulayotibe wa phalamennde kana wa vunḽu na ndayotewa, fhedzi I nga ita hezwi kha nyimele dzo humbulelwaho (lavhelelwaho) kha khethekanyo ya 79 kana ya 121;
 - c. ita tsheo nga ha kushumiselwe kwo lavhelelwaho kha khethekanyo ya 80 kana ya 122;
 - d. ita tsheo nga ha u anana ha khwiniso iṅwe na iṅwe na Ndayoyotewa;
 - e. ita tsheo nga ha uri Phalamennde kana Phresidennde o kundelwa kha u tevhele mbofho dza ndayotewa; kana u
 - f. khwaṭhisedza ṭhodea dza ndayotewa ya vunḽu u ya nga ha khethekanyo ya 144.

5. Khothe ya zwa Ndayotewa I na maanda a u ita tsheo ya u fhedza ya uri naa Mulayo wa Phalamennde, Mulayo wa vundu, na vhuḁifari vhuḁwe na vhuḁwe ha Phresidennde, zwi a anana na Ndayotewa, nahone u fanela u kwhaḁhisedza ndaela ifhio na ifhio ya u sa tangananedzea yo itwaho nga Khothe Khulwane ya Khaḁhululo, Khothe ya Nṯha ya Afrika Tshipembe kana khothe ya tshiimo tshi fanaho nayo phanda ha musi iyo ndaela I tshi vha na maanda kana I tshi thoma u shuma.

[Khethekanyo ṯhukhu ya vhu (5) i khou imelwa nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

6. Mulayo wa lushaka kana milayo ya Khothe ya zwa Ndayotewa I tea u tendela muthu, musi zwi zwa lutamo Iwa khaḁhululo kwayo na thendelo ya Khothe ya Ndayotewa, uri a—
- ḁise mafhungo thwii kha Khothe ya zwa Ndayotewa; kana a
 - ite khaḁhululo kha Khothe ya zwa Ndayotewa u bva kha khothe inwe na inwe.
7. Mafhungo a zwa Ndayotewa a katela mafhungo maḁwe na maḁwe a kwamaho zwa ṯhalutshedzo, tsireledzo kana zwa uri Ndayotewa I tevhelwe.

168. Khothe Khulwane ya Khaḁhululo

1. Khothe Khulwane ya Khaḁhululo yo vhumbe nga Phresidennde, Muthusa-Phresidennde khathihi na tshivhalo tsha vhahaḁuli vha zwa dzikhaḁhululo tsho tiwaho u ya nga Mulayo wa Phalamennde.

[Khethekanyo ṯhuku ya. (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 12 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

2. Mafhungo a re kha Khothe Khulwane ya Khaḁhululo a tea u tshewa khayi nga tshivhalo tsha vhahaḁuli tsho tiwaho u ya nga Mulayo wa Phalamennde.

[Khethekanyo ṯhukhu ya (2) yo imelwa nga khethekanyo ya 12 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya ndayotewa wa 2001.]

- 3.
- Khothe Khulwane ya Khaḁhululo I nga ḁi tshea khaḁhululo kha mafhungo maḁwe na maḁwe a bvaho Khothe ya Nṯha ya Afrika Tshipembe kana kha khothe ya vhuimo vhu lingana ha Khothe Khulwane ya Afrika Tshipembe, nga nnḁa ha mafhungo a kwamaho zwa mishumo kana zwa mbambedzo nga nḁila ine ya ḁo tiwa nga Mulayo wa Phalamennde.
 - Khothe Khulwane ya Khaḁhululo i nga ita tsheo fhedzi kha—
 - dzikhaḁhululo;
 - mafhungo a kwamaho zwa dzikhaḁhululo; na
 - mafhungo maḁwe na maḁwe ane a nga kha ḁi rumelwa khayi nga nyimele dzo

ṯalutshedzwaho nga Mulayo wa Phalamennde.

[Khethekanyo ṯhukhu ya (3) i khou imelwa nga khethekanyo ya 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

169. Khothe dza Nṯha dza Afrika Tshipembe

- Khothe ya Nṯha ya Afrika Tshipembe i nga tshea—
 - mafhungo maḁwe na maḁwe a zwa Ndayotewa nga nnḁa ha ayo ane—
 - Khothe ya zwa Ndayotewa yo tenda u a thetshesela hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 167(6)(a); kana
 - o ṯetshedzwaho nga Mulayo wa Phalamennde kha khothe inwe I re na tshiimo tshi fanaho na tsha Khothe ya Nṯha ya Afrika Tshipembe; na
 - maḁwe mafhungo a songo ṯetshedzwaho inwe khothe nga Mulayo wa Phalamennde.
- Khothe ya Nṯha ya Afrika Tshipembe i na Khethekanyo dzo tiwaho nga Mulayo wa Phalamennde, u ne Mulayo uyo u ita mbetshelo kha—
 - u thoma Khethekanyo dzine dza vha na khethekanyo nthihi kana mbili; na
 - u ṯea maanḁalanga kha Khethekanyo kana tshidzulo kha Khethekanyo.
- Khethekanyo inwe na inwe ya Khothe ya Nṯha ya Afrika Tshipembe—
 - I na Muhaḁuli ane a vha Phresidennde;
 - I nga vha na tshivhalo tshithihi kana zwinzhi zwa Vhathusa Muhaḁuli ane a vha Phresidennde; nahone
 - I na tshivhalo tsha vhahaḁuli vho tiwaho hu tshi tevhedzwa mulayosiniwa wa lushaka.

[Khethekanyo ya 169 yo imelwa nga khethekanyo ya 5 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

170. Dziḁwe khothe

Khothe dzoṯhe nga nnḁa ha dzo ambiwaho kha khethekanyo dza vhu 167, 168 na 169 dzi nga tshea kha mafhungo maḁwe na maḁwe o tiwaho nga Mulayo wa Phalamennde; fhedzi khothe ya tshiimo tsha fhasi kha tsha Khothe ya Nṯha ya Afrika Tshipembe i nga si ite ṯhoḁisiso kha mulayo kha u anana na ndayotewa ha mulayo muḁwe na muḁwe kana vhuḁifari vhuḁwe na vhuḁwe ha Phresidennde.

[Khethekanyo ya 170 yo imelwa nga khethekanyo ya vhu 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

171. Matshimbidzele a khothe

Khothe dzoṯhe dzi shuma dzi tshi tevhedza mulayo wa lushaka nahone milayo na matshimbidzele zwi tea u tevhedza mulayo wa lushaka.

172. Maandā a khothe kha mafhungo a zwa ndayotewa

1. Musi I tshi tshea kha mafhungo a zwa ndayotewa, I tshi khou shumisa maandā ayo, khothe—
 - a. i tea u ita mulevho wa uri mulayo kana vhuḏifari vhuḏfio na vhuḏfio vhu sa anani na Ndayotewa a vhu shumi u swika afho hune zwa sa yelane ngaho; nahone
 - b. i nga ita ndaela ine ya vha yo teaho nahone nga ndila ya ndingano, zwi tshi katela—
 - i. ndaela I no langa uri u bula uri a zwi shumi zwi ḑo dzhiwa ngauralo u bva murahu ha musu zwo bulwa ngauralo;
 - ii. ndaela I no fhahea ndivhadzo ya uri a zwi shumi Iwa tshifhinga na nga nyimele ifhio na ifhio, u itela uri maandālanga a vhusaho, a kone u khakhulula zwe zwa vha zwo khakhea.
2. a. Khothe Khulwane ya Khaṭhululo, Khothe ya Nṭha ya AfrikaTshipembe, kana khothe ya tshiimo tshi fanaho I nga ita ndaela maluganana u yelana na ndayotewa ya Mulayo wa Phalamennde, Mulayo wa vunḑu kanavhuḏifari vhuḏwe na vhuḏwe ha Phresidennde, fhedzi ndaela ifhio na ifhioya u sa anana na ndayotewa a I nga shumi u swikela I tshi khwaṭhiswa ngakhothe ya zwa Ndayotewa.

[Phara (a) yo imelwa nga khethekanyo ya vhu 7. Mulayo wa Khwiniso ya Vhufu- misumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

- b. Khothe ine ya ita ndaela ya uri a zwi shumi u ya nga ha Ndayotewa, I nga fha ndaela ya u thivhelwa lwa tshifhinganyana kana thandululo ya tshifhinganyana kha ḑihoro, kana I nga imisa maitele yo lindela tsheo ya Khothe ya zwa Ndayotewa kha u yelana na u shuma ha Mulayo kana vhuḏifari.
- c. Mulayo wa lushaka u tea u tendela u fhiriselwa ha ndaela ya u sa anana na Ndayotewa kha Khothe ya Ndayotewa.
- d. Muthu muḏwe na muḏwe kana muraḑo muḏwe na muḏwe wa muvhuso u re na dzangalelo ḑo lingana ho a nga ita khaṭhululo, kana u ita khumbelo kha Khothe ya zwa Ndayotewa u itela u khwaṭhiswa kana u shandukisa ndaela ya u sa anana na Ndayotewa malugana na ino khethekanyo ṭhukhu.

173. Maandā ane ya vha nao

Khothe ya zwa Ndayotewa Khulwane ya Khaṭhululo na Khothe ya Nṭha ya Afrika Tshipembe i na maandā adzo a u tsiredza na u laula maitele adzo na u bveledzisa mulayo wa sialala, I tshi dzhiela nṭha dzangalelo ḑa vhumukanyi.

[Khethekanyo ya vhu 173 yo imelwa nga khethekanyo ya vhu 8 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

174. U tholiwa ha vhaofisiri vha zwa vhuhaṭuli

1. Mufumakadzi kana munna muḏwe na muḏwe a re na ndalukanyo dzo teaho, ane a vha muthu muḏwe na muḏwe o teaho, a nga tholiwa sa muofisiri wa zwa vhuhaṭuli. Uri muthu ufhio na ufhio a kone u tholiwa kha Khothe ya zwa Ndayotewa u tea u vha hafu e mudzulapo wa Afrika Tshipembe.
2. Musi hu tshi tholiwa vhaofisiri vha zwa vhuhaṭuli, hu tea u dzhielwa nṭha ṭhodea ya u sumbedza tshivhumbeo ya uri tshivhumbeo tsha lushaka na mbeu Afrika Tshipembe.
3. Phresidennde sa ṭhoho ya Khorotshitumbe ya Lushaka, nga murahu ha musu o kwamana na Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhaṭuli na vharangaphanda vha mahoro a re na vhaimeleli kha Buthano ḑa Lushaka, u vhea Phresidennde na Muthusa-Phresidennde wa khothe, nahone nga murahu ha musu o kwamana na Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhaṭuli, u vhea Muhaṭuli Muhulwane na Muthusa-Muhaṭuli Muhulwane vha Khothe Khulwane ya Khaṭhululo.

[Khethekanyo ṭhukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya 13 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

4. Vhaḏwe Vhaṭuli vha Khothe ya zwa Ndayotewa vha ḑo tholwa nga Phresidennde sa ṭhoho ya khorotshitumbe ya lushaka nga murahu ha musu o kwamana na Phresidennde wa Khothe na vharangaphanda vha mahoro a re na vhaimeleli kha Buthano ḑa Lushaka, u ya nga matshimbidzele a tevhelaho—
 - a. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhaṭuli I tea u dzudzanya mutevhe wa vathu vane vha tea u tiwa khavho une wa tea u vha u na madzina mararu u fhira tshivhalo tsha vhaṭuli vane vha tea u khethiwa, nahone mutevhe uyo u tea u ṅewa Phresidennde.
 - b. Phresidennde a nga thola u bva kha mutevhe, nahone u tea u eletshedza Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhaṭuli o sumbedza zwiitisi, arali muḏwe kana vhaḏwe vathu vha re kha mutevhe vha songo tendiwa, na musu hu tshi tea u vha na vhaḏwe vane vha tea u tholiwa.
 - c. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhaṭuli I tea u engedza mutevhe nga madzina a vhaḏwe vathu vane vha tea u tiwa nahone Phresidennde u ḑo kona u thola vathu u bva kha uyo mutevhe wo ḑadziswaho.

[Khethekanyo ṭhukhu ya. (4) yo imelwa nga khethekanyo ya 13 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

5. Tshifhinga tshoṭhe, miraḑo miṅa ya Khothe ya zwa Ndayotewa vha tea u vha vhe vathu vhe vha vha vhe vhaṭuli nga tshifhinga tshe vha tholiwa ngatsho kha

Khothe ya zwa Ndayotewa.

6. Phresidennde u tea u thola Vhahaṭuli vhoṭhe vha dziṇwe khothe o wana ngeletshedzo I bvaho kha Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhaṭuli.
7. Vhaṇwe vhaofisiri vha zwa Vhuhaṭuli vha tea u tholiwa u ya nga Mulayo wa Phalamennde une wa tea u vbona uri u tholiwa, u huliswa, u pfukiswa kana u pandeliwa, kana u laṭiswa ha avha vhaofisiri vha zwa Vhuhaṭuli zwi tea u itwa hu si na u takadza vhaṇwe kana u dzhia sia.
8. Musi vhaofisiri vha zwa vhuhaṭuli vha saathu u thoma u ita mishumo yavho, vha tea u ita muano kana u khwaṭhisedza, u ya nga ha Shedulu ya 2 kha uri vha ḑo tevhela na u tsireledza Ndayotewa.

175. U tholiwa ha vhafarela vhahaṭuli

1. Phresidennde a nga thola, mufumakadzi kana munna uri a shume sa Muthusa-Muhaṭuli wa Vhulamukanyi kana kha muhaṭuli kha Khothe ya zwa Ndayotewa arali hu na tshikhala tshi si na muthu kha iṇwe ya ofisi idzo kana arali muthu o faraho iyo ofisi a siho. U nangiwa uho hu tea u itiwa nga themendelo ya Muraḑo wa Khabinethe ane a vha na vhuḑifhinduleli ha u langula zwa vhulamukanyi ane a khou shuma u kwamana na Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa khathihi na Muhaṭuli Muhulwane, na u nangiwa sa Muthusa Muhaṭuli muhulwane wa Vhulamukanyi hu fanela u itwa kha renke dza vhahaṭuli vane vho nangelwa u vha kha Khothe ya zwa Ndayotewa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya vhu 174(4).
2. Muraḑo wa Khabinethe a re na vhuḑifhinduleli kha zwa ndaulo ya vhulamukanyi u tea u thola kana u nanga Vhafarela- Vhahaṭuli kha dziṇwe khothe nga murahu ha muso o kwamana na muhaṭuli muhulwane wa khothe ine onoyo mufarela Muhaṭuli a ḑo shuma khayoy.

[Khethekanyo ya 175 yo imelwa nga khethekanyo ya vhu 9 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

176. Zwifhinga zwa u vha ofisini na mbadelo

1. Muhaṭuli wa Khothe ya Ndayotewa u shuma tshifhinga tshine tsha sa engedzwe tsha miṇwaha ya 12, kana u swikela a tshi swika miṇwaha ya 70, zwine zwa nga swika u thoma, nga nṇḑa ha muso Mulayo wa Phalamennde u tshi engedza tshifhinga tsha u shuma tsha muhaṭuli wa Khothe ya Ndayotewa.

[Khethekanyo ṭhukhu ya. (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 15 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

2. Vhaṇwe vhahaṭuli vha fara kana u shuma kha ofisi u swikela vha tshi bviswa mushumoni wavho hu tshi tevhelwa Mulayo wa Phalamennde.
3. Miholo, magavhelo na mbuelo dza vhahaṭuli a zwi nga fhungudzwi.

177. U bviswa

1. Muhaṭuli a nga bviswa fhedzi ofisini arali—
 - a. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhaṭuli I tshi nga wana uri muhaṭuli uyo u khou balelwa u ita mishumo yawe, ha na vhukoni na luthihi, kana o vbonwa mulandu wa u sa ḑifara zwavhuḑi ho kalulaho; na
 - b. Buthano la Lushaka li tshi nga tshea uri uyo muhaṭuli a bviswe, nga kha likumedzwa lo ṭanganedzwaho nga vouthu dzi si ho fhasi ha mbili tshararu tsha vouthu dza miraḑo yoṭhe.
2. Phresidennde u tea u bvisa Muhaṭuli ofisini yawe nga murahu ha u ṭanganedzwa ha likumedzwa la uri a bvisiwe.
3. Phresidennde, o wana ngeletshedzo kha Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhaṭuli a nga imisa muhaṭuli ane a khou ambiwa kha matshimbidzele a khethekanyo ṭhukhu ya (1).

178. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhaṭuli

1. Hu na Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhaṭuli, yo vhumbiwaho nga—
 - a. Muhaṭuli Muhulwane ane a ranga phanḑa miṭangano ya Khomishini;
 - b. Phresidennde wa Khothe Khulwane ya Khatshululo;
- [Phara ya. (b) yo imelwa nga khethekanyo ya. 16 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]*
- c. Muhaṭuli-Phresidennde muthihi o rumelwaho nga Vhahaṭuli Vha Phresidennde;
 - d. Muraḑo wa Khabinethe a re na vhuḑifhinduleli ha u langa zwa vhulamukanyi kana muthu muṇwe o nangiwo nga;
 - e. Maadivokhethi mavhili vane vha khou shuma sa Maadivokhethi vho nangiwo nga vha phrofesheni ya vhuadivokhethi, u imelela phrofesheni nga vhuḑalo, nahone vho vhwana nga Phresidennde;
 - f. Maaxende mavhili a no khou shuma sa maaxennde o nangiwo nga vha phrofesheni ya maaxennde nga vhuḑalo, nahone vho vhwana nga Phresidennde;
 - g. Mudededzi muthihi wa zwa milayo o nangiwo nga vhadededzi vha milayo vha re yunivesithi dza Afrika Tshipembe;
 - h. Vhathu vha rathi vho nangiwo nga Buthano la Lushaka u bva kha miraḑo yaḑo, vane vhararu vha hone vha tea u vha vha miraḑo ya mahoro mahanedzi o imelelwaho kha Buthano;
 - i. Vharumiwa vhaṇa vha tshoṭhe u ya kha Khoro ya Lushaka ya Mavunḑu vho nangiwo nga Khoro vha na vouthu dza u tikedza dza mavunḑu a siho fhasi ha a rathi;
 - j. vhatshu vhaṇa, vho nangiwo nga Phresidennde

sa tshoho ya khorotshitumbe, nga murahu ha musu o kwamana na vharangaphanda vha mahoro othe a re kha Buthano la Lushaka; na

- k. nga tshifhinga tsha musu hu tshi khou shumaniwa na mafhungo ane a kwama Khethekanyo ya Khothe ya Ntsha ya Afrika Tshipembe fhedzi, Muhatuli-Phresidennde wa Khethekanyo yeneyo na Mulangavundu wa heneffho; kana muñwe o nangiwo nga muñwe na muñwe wavho.

[Phara ya. (k) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998 nga khethekanyo ya. 16 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001 na u imelwa nga khethekanyo ya 9 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumisumbe ya Ndayotewa wa 2012.]

2. Arali tshivhalo tsho nangiwo u bva kha phrofesheni ya maadivokhethi kana maaxende hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya (1)(e) kana (f), tshi tshi edana na tshivhalo tsha zwikhala zwi teaho u dadziwa, Phresidennde u tea u vha thola, arali tshivhalo tsha vathu vho nangiwo tshi tshi fhira tshivhalo tsha zwikhala zwi teaho u dadziwa, Phresidennde nga murahu ha musu o kwamana na phrofesheni yo livhanaho nazwo, u tea u thola vhanangiwa vho edanaho u dadza zwikhala, hu tshi dzhielwa ntsha uri, avho vane vha do tholiwa vha vhe vho imelela phrofesheni nga vhuqalo.
3. Mirafo ya Khomishini yo nangiwo nga Khoro ya Lushaka ya Mavundu, vha do shuma u swikela hu tshi vheva vhanwe kana hu tshi vha na tshikhala khavho. Muñwe mirafo yo nangiwo nga Khomishini, I shuma u swikela vho I nangaho vha tshi dzhia zwikhala izwo.
4. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhatuli I na maanda na mishumo ye ya I newa nga Ndayotewa na nga mulayo wa lushaka.
5. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhatuli I nga eletshedza muvhuso wa lushaka na nga ha mafhungo manwe na manwe a kwamaho zwa Vhuhatuli kana ndaulo ya zwa vhulamukanyi, fhedzi musu I tshi sedzulusa manwe mafhungo nga nda ha u tholiwa ha Muhatuli, I tea u dzula I si na mirafo yo nangiwo hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (1) (h) na (i).
6. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhatuli i nga ta matshimbidzele ayo; fhedzi tseo dza Khomishini dzi tea u tikedzwa nga vhezhi ha mirafo yayo.
7. Arali Muhatuli Muhulwane kana Phresidennde wa Khothe Khulwane ya Khatululo a sa koni u shumela Khomishini lwa tshifhingananyana, Mufarisa-Muhatuli Muhulwane kana Mufarisa-Phresidennde wa Khothe Khulwane ya Khatululo, nga ndila yeneyo ine zwa do todiwa ngayo, u do farela kha Khomishini.

[Khethekanyo thukhu ya. (7) yo dadziswa nga khethekanyo ya. 2 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998 na u imelwa nga

khethekanyo ya. 16 (c) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

8. Phresidennde na vathu vane vha thola, u ta kana u nanga mirafo ya Khomishini hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (1) (c), (e), (f) na (g), vha nga thola, u ta kana u nanga muñwe na muñwe wa mirafo ya Khomishini nga maitele eneo, uri vha shume kha Khomishini musu murafo a kwameaho a sa nga koni u ita ngauralo lwa tshifhingananyana zwi tshi khou itiswa nga u lwala kana nga u sa vha hone kha Riphabuliki kana nga tshinwe tshitisitshi tshi fushaho kana tshi pfeseseaho.

[Khethekanyo thukhu. (8) yo dadziswa nga khethekanyo ya. 2(b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

179. Maandalanga a zwa Vhutshutshisi

1. Hu na maandalanga mathihi a zwa vhutshutshisi a lushaka kha Riphabuliki o vhumwaho hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde o vhumwaho nga—
 - a. Mulangi wa Vhutshutshisi wa Lushaka wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha ane a vha tshoho ya maandalanga a zwa vhutshutshisi, nahone o tholiwa nga Phresidennde sa tshoho ya khorotshitumbe ya lushaka; na
 - b. Vhalangi vha Vhutshutshisi ha Tshitshavha na vhatshutshisi sa zwo tewaho nga Mulayo wa Phalamennde.
2. Maandalanga a zwa vhutshutshisi a na maanda a u thoma matshimbidzele a tsengo ya milandu o imela muvhuso, na u ita mishumo muñwe na muñwe yo teaho yo livhanaho na u thoma matshimbidzele a tsengo ya vhezvhenza.
3. Mulayo wa lushaka u tea u vhone uri vhalangi vha Vhutshutshisi ha Tshitshavha—
 - a. vha na ndalukano dzo teaho; na uri
 - b. vha na vhuqifhinduleli ha vhutshutshisi kha vhuho ho tiwaho; hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (5).
4. Mulayo wa Lushaka u tea u ita uri maandalanga a zwa vhutshutshisi a shume u ita mishumo yao a si na nyofho, tshitalula na u dzhia sia.
5. Mulangi wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha wa Lushaka—
 - a. o tendelana na murafo wa Khabinete ane a vha na vhuqifhinduleli ha vhulamukanyi, nahone nga murahu ha musu o kwamana na Vhalangi vha Vhutshutshisi ha Tshitshavha, u fanela u ta mbekanyamaitele ya zwa vhutshutshisi ine ya tea u tevhedzwa kha maitele a zwa vhutshutshisi;
 - b. u fanela u nea ndaela dza mbekanyamaitele dzine dza tea u tevhelwa kha maitele a u tshutshisa;
 - c. a nga dzhenelela kha maitele a zwa u tshutshisa arali ndaela dza mbekanyamaitele dzi sa khou tevhelwa; na uri
 - d. a nga sedzulusa tseo ya u tshutshisa kana u sa

tshutshisa, nga murahu ha musu o kwamana na Mulanguli wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha o teaho nahone nga murahu ha musu o thetshesela mafhungo a vathu vha kwameaho zwi tshi wela kha tshifhinga tsho tiwaho nga Mulangi wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha wa Lushaka, u bva kha vha tevhelaho—

- i. Muhwelelwa.
 - ii. Muhweleli.
 - iii. Muthu muñwe na muñwe ane Mulangi wa Lushaka a vhona o tea.
6. Muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha zwa ndaulo ya vhulamukanyi u fanela u vha ene a na vhuḁifhinduleli ha u fhedzisela kha zwa maandalanga a zwa vhutshutshisi.
 7. Mafhungo othe mañwe na mañwe a kwamaho

maandalanga a zwa vhutshutshisi a fanela u tiwa nga mulayo wa lushaka.

180. Mañwe mafhungo a kwamaho ndaulo ya vhulamukanyi

1. Mulayo wa Lushaka u nga bula kha mafhungo mañwe na mañwe ane a kwama ndaulo ya zwa vhulamukanyi I songo bulwaho kha Ndayotewa, zwi tshi katela—
 - a. mbekanyamushumo dza vhugudisi dza vhaofisiri vha zwa khaṭhulo;
 - b. maitele a u shumana na dzimbilaelo malugana na vhaofisiri vha zwa khaṭhulo; na
 - c. u shela mulenzhe nga vhañwe vathu nga nṁḁa ha vhaofisiri vha zwa khaṭhulo kha tsheo dza khothe.

Ndimba ya 9: Zwiimiswa zwa Muvhuso zwi Tikedzaho Demokirasi ya zwa Ndayotewa (181-194)

181. U thomiwa na milayo i zwi vhusaho

1. Zwiimiswa zwa muvhuso zwi tevhelaho ndi zwone zwine zwa khwaṭhisa demokirasi ya zwa ndayotewa kha Riphabuḽiki—
 - a. Mutsireledzi wa Tshitshavha.
 - b. Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe.
 - c. Khomishini ya Ṭhuṭhuwedzo na Tsireledzo ya Pfanelo dza zwitshavha zwa Mvelele, Vhurereḽi na Luambo.
 - d. Khomishini ya Ndinganyiso ya zwa Mbeu.
 - e. Muoditha-Dzhenerala.
 - f. Khomishini ya u langa Khetho.
2. Hezwi zwiimiswa zwo ḽiimisa, nahone zwi shuma fhedzi nga fhasi ha Ndayotewa na mulayo, nahone zwi tea u sa dzhia masia, khathihi na uri zwi tea u shumisa maanḽa azwo na u ita mishumo yazwo zwi sa ofhi tshithu, u sa itela mishumo kha vhathu vhane zwa funa fhedzi, na u sa dzhia sia.
3. Miṅwe miraḽo ya muvhuso, nga maitele a milayo na u dzhiwa ha vhuṅwe vhukando kana maga, i tea u thusa na u tsireledza hezwi zwiimiswa u itela vhuḽilangi hazwo, u sa dzhia masia, tshirunzi na u ita mishumo nga nḽila i fushaho.
4. A hu na muthu kana muraḽo wa muvhuso ane a nga thithisa kha mishumo ya izwi zwiimiswa.
5. Hezwi zwiimiswa zwi na vhuḽifhinduleli kha Buthano ḽa Lushaka, nahone zwi tea u ṅea muvhigo malugana na mishumo yazwo na kushumele kha Buthano ḽa Lushaka luthihi kana u fhira nga ṅwaha.

Mutsireledzi wa Tshitshavha

182. Mishumo ya mutsireledzi wa Tshitshavha

1. Mutsireledzi wa tshitshavha u na maanḽa a u ita zwi tevhelaho, sa zwine zwa langulwa nga mulayo wa lushaka—
 - a. u ita ṭhoḽisiso ya vhuḽifari vhuṅwe na vhuṅwe kha mafhungo maṅwe na maṅwe a muvhuso, kana kha ndaulo ya muvhuso kha sia ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽa muvhuso zwine zwa khou humbulelwa uri a si zwa vhukuma kana zwi bveledzaho zwithuzwiṅwe na zwiṅwe zwi si zwavhuḽi kana u dzhia sia;
 - b. u ṅea muvhigo malugana na vhuḽifari honoho; na
 - c. u dzhia vhukando kana maga o teaho a u khakhulula.
2. Mutsireledzi wa Tshitshavha u na maṅwe maanḽa na mishumo zwo bulwaho nga mulayo wa lushaka.
3. Mutsireledzi wa Tshitshavha a nga si ite ṭhoḽisiso kha

tsheo dza khothe.

4. Mutsireledzi wa Tshitshavha u tea u swikelelea nga vhathu vhoṭhe na nga zwitshavha zwoṭhe.
5. Muvhigo muṅwe na muṅwe wo bviswaho nga Mutsireledzi wa Tshitshavha u tea u sumbedzwa vhathu, nga nḽa ha musi nyimele dzi songo ḽowealeaho dzine dza ḽo tiwa u ya nga mulayo wa lushaka, dzi tshi ṭoḽa uri muvhigo u vhe tshiphiri.

183. Tshifhinga tsha u shuma ofisini

Mutsireledzi wa Tshitshavha u tholiwa lwa tshifhinga tshi sa dovhololwi tsha miṅwaha ya sumbe.

Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe

184. Mishumo ya Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afurika Tshipembe

1. Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe I ḽo—
 - a. ṭuṭuwedza ṭhonifho ya pfanelo dza vhuthu na mvelele ya zwa pfanelo dza vhuthu;
 - b. ṭuṭuwedza tsireledzo, mveledziso na tswikelelo ya pfanelo dza vhuthu, na u
 - c. monithara na u sedzulusa u tevhelwa ha pfanelo dza vhuthu kha Riphabuḽiki.
2. Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe I na maanḽa, sa zwine ya laulwa nga mulayo wa lushaka, o teaho kha u ita mishumo yayo, zwi tshi katela na maanḽa a—
 - a. u ita ṭhoḽisiso na u ṅea muvhigo malugana na u tevhelwa ha pfanelo dza vhuthu;
 - b. u dzhia vhukando ha u wana nḽila ya u khakhulula he pfanelo dza vhuthu dza pfukhwa;
 - c. u ita ṭhoḽisiso na;
 - d. u funza.
3. ṅwaha muṅwe na muṅwe Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe I tea u humbela miraḽo ya muvhuso yo teaho u ṅetshedza mafhungo malugana na maga vho a dzhiaho kha u pfesesa pfanelo dzi re kha Mulayotibe wa Pfanelo malugana na u wana dzinnḽu, mutakalo, zwiliwa, maḽi, tsireledzo ya vhapo, pfunzo, na zwa mupo.
4. Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe I na maṅwe maanḽa na mishumo zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

[Khethekanyo ya. 184 yo khwiniswa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa vhu 65 wa 1998.]

Khomishini ya Thuthuwedzo na Tsireledzo ya Pfanelo dza Zwitshavha zwa Mvelele, Vhurerele na Luambo

185. Mishumo ya Khomishini

1. Ndivho khulwane dza Khomishini ya Thuthuwedzo na Tsireledzo ya pfanelo dza zwitshavha zwa mvelele, vhurerele na Luambo ndi dzi tevhelaho—
 - a. u tuthuwedza thomphe ya pfanelo dza zwitshavha zwa mvelele, vhurerele na Luambo;
 - b. u tuthuwedza na u bveledza mulalo, vhukonani, vhuthu, u kondelelana na vhuthi ha lushaka vhukati ha zwitshavha zwa mvelele, vhurerele na luambo hu tshi tevhedzwa ndinganyiso, u sa vha na tshitalula na vhudibadekanyi ho vhotholowaho; na
 - c. u themendela u thomiwa ha mvelele na u tangeredza tshitshavha tsha mvelele kana inwe khoru kana dzikhoru dza tshitshavha kana zwitshavha zwa Afrika Tshipembe, hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka.
2. Khomishini I na maanda, sa zwi langulwaho nga mulayo wa lushaka, ane a vha a ndeme kha u kona u swikelela ndivho dzayo khulwane, zwi tshi katela, maanda a u monithara, u tshodisa, u funza, u tuthuwedza, u eletshedza na u fha muvhigo nga ha mafhungo a kwamaho pfanelo dza zwitshavha zwa mvelele, vhurerele na luambo.
3. Khomishini I nga nea muvhigo wa mafhungo afhio na afhio a welaho fhasi ha maanda na mishumo yayo kha Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe uri I ite tshodiso.
4. Khomishini I na maanda na mishumo zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

186. Kuvhumbelwe kwa Khomishini

1. Tshivhalo tsha mirado ya Khomishini ya Thuthuwedzo na Tsireledzo ya zwitshavha zwa mvelele, vhurerele na luambo na u tholiwa hayo na tshifhinga tsha u shuma ofisini tshayo, zwi fanela u randelwa nga mulayo wa lushaka.
2. Tshivhumbeo tsha khomishini tshi tea—
 - a. u vha tsho imelela nga u tangeravhuwa zwitshavha zwi hulwane zwa mvelele, vhurerele na luambo Afrika Tshipembe; na
 - b. u sumbedza nga u tangeravhuwa tshivhumbeo tsha mbeu Afrika Tshipembe.

Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu

187. Mishumo ya Khomishini ya zwa Ndinganyiso ya Mbeu

1. Khomishini ya zwa Ndinganyiso ya Mbeu I tea u tuthuwedza thonifho ya ndinganyiso ya mbeu, u tsireledza, u bveledzisa, u tsireledza na u swikelela ha ndinganyiso ya mbeu.
2. Khomishini ya zwa Ndinganyiso ya Mbeu I na

maanda, sa vhunga I tshi laulwa nga mulayo wa lushaka, wo teaho kha u ita mishumo yayo, zwi tshi katela na maanda a u monithara, u ita tshodiso, u funza, u tuthuwedza, u eletshedza na u nea muvhigo malugana na mafhungo a ndinganyiso ya mbeu.

3. Khomishini ya zwa Ndinganyiso ya Mbeu I na maane maanda na minwe mishumo zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

Muoditha-Dzhenerala

188. Mishumo ya Muoditha-Dzhenerala

1. Muoditha-Dzhenerala u tea u oditha na u nea muvhigo malugana na mbalelano, zwitatamennde zwa gwama na ndangulo ya zwa gwama zwa—
 - a. mihasho yotho ya muvhuso wa lushaka na muvhuso wa vundu khathihi na ndaulo dza hone;
 - b. mimasipala yotho; na
 - c. tshiimiswa tshinwe na tshinwe kana tshivhumbeo tsha zwa mbalelano zwine zwa tshodiwa uri zwi odithiwe nga Muoditha-Dzhenerala nga mulayo wa lushaka na wa vundu.
2. Hu tshi dadziswa kha mishumo yo randelwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) na musi hu tshi tevhedzwa mulayo muinwe na muinwe, Muoditha-Dzhenerala a nga oditha na u nea muvhigo nga ha mbalelano, zwitatamennde zwa gwama na ndangulo ya zwa gwama kha—
 - a. tshiimiswa tshinwe na tshinwe tsho lambedzwaho nga Tshikwama tsha Mbuelo tsha lushaka kana Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vundu, kana nga masipala; kana;
 - b. tshiimiswa tshinwe na tshinwe tsho tendelwaho hu tshi tevhelwa mulayo ufho kana ufho wa u tangeredza tshede I no do shumiselwa zwa nnyi na nnyi.
3. Muoditha-Dzhenerala u tea u netshedza muvhigo wa odithi kha vhusimamilayo vhuinwe na vhuinwe vhune ha vha na dzangalelo kha u oditha, na kha maandalanga afhio na afhio o randelwaho nga mulayo. Mivhigo yotho I fanela u andadza.
4. Muoditha-Dzhenerala u na maane maanda na minwe mishumo yo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

189. Tshifhinga tsha u shuma ofisini

Muoditha-Dzhenerala u fanela u tholiwa lwa tshifhinga tsho tiwaho, tshi sa shanduki nahone tshi sa dovhoolwi, tsha minwaha I re vhukati ha mitanu na ya fumi.

Khomishini ya zwa Khetho

190. Mishumo ya Khomishini ya zwa Khetho

1. Khomishini ya zwa Khetho I do—
 - a. langula, I tshi tevhela mulayo wa lushaka, khetho dza madzangano a vhusimamilayo a lushaka na a vundu na a masipala;
 - b. vho na uri idzo khetho ndi khetho kwadzo dzo

- vhofholowaho; na u
- c. divhadza mvelelo dza khetho dzenedzo hu saathu u fhela tshifhinga tshine tsha tea u vha tsho randelwa nga mulayo wa lushaka tshine tsha do vha tshi tshipfufhi u ya nga hune zwa konadzea ngaho.
 2. Khomishini ya Khetho I na mañwe maanda na miñwe mishumo yo randelwaho nga mulayo wa lushaka.

191. Kuvhumbelwe kwa Khomishini ya Khetho

Khomishini ya zwa Khetho I tea u vhumbiwa nga vhathu vha si ho fhasi ha vhararu. Tshivhalo tsha miraḁo na tshifhinga tshine vha tea u vha vhe ofisini ngatsho zwi tea u randelwa nga mulayo wa lushaka.

Maandalanga a Divhusaho a Laulaho zwa Khasho

192. Maandalanga a Khasho

Mulayo wa Lushaka u tea u thoma maandalanga a divhusaho a u langula zwa khasho, hu tshi itelwa tshitshavha, na u itela uri hu vhe na mihumbulo minzhi I imeleho tshitshavha tsha Afrika Tshipembe nga u angaredza.

Mbetshelo nga u Angaredza

193. U tholiwa

1. Mutsireledzi wa Tshitshavha na miraḁo ya Khomishini inwe na inwe yo thomiwaho nga fhasi ha iyi Ndimba vha tea u vha vhe vhafumakadzi kana vhanna vhane—
 - a. vha vha vhadzulapo vha Afrika Tshipembe;
 - b. vha vha vho tewaho nga u fara poswo yeneyo; na
 - c. vha tevhezela thoḁea dziñwe na dziñwe dzo randelwaho nga mulayo wa lushaka.
2. Thoḁea ya Khomishini yo thomiwaho nga iyi Ndimba ya u sumbedza nga u ṭandavhuwa tshivhumbeo u ya nga mbeu kana lushaka tsha Afrika Tshipembe zwi tea u dzhielwa nṭha musu miraḁo I tshi tholiwa.
3. Muoditha-Dzhenerala u tea u vha e mufumakadzi kana munna ane a vha mudzulapo wa Afrika Tshipembe, o tewaho nga u fara poswo yeneyo. Hu tea u dzhielwa nṭha nga maanda ndivho yo khetheaho, kana tshenzhemo kha zwa u oditha, tshelede dza muvhuso nahone zwa ndaulo ya muvhuso na zwone zwi tea u dzhielwa nṭha musu hu tshi tholwa Muoditha- Dzhenerala.
4. Phresidennde, hu tshi tevhelwa themendelo ya

- Buthano la Lushaka, u tea u thola Mutsireledzi wa Tshitshavha, Muoditha- Dzhenerala na miraḁo ya—
- a. Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe;
 - b. Khomishini ya Ndinganyiso ya zwa Mbeu; na
 - c. Khomishini ya zwa Khetho.
5. Buthano la Lushaka li tea u themendela vhathu vho—
 - a. nangiwo nga komiti ya Buthano la Lushaka lo vhumbeaho nga tshivhalo tsha miraḁo ya madzangano oṭhe tsho imelelwo nga u linganela kha Buthano; na
 - b. vho tendiwo nga Buthano nga likumedzwa lo ṭanganedzwo nga vouthu dza thikhedzo—
 - i. dzi linganaho 60 tsha ḁana ya miraḁo ya Buthano, arali themendelo I ya u tholiwa ha Mutsireledzi wa Tshitshavha kana Muoditha- Dzhenerala; kana
 - ii. ya vhumbeho ha miraḁo ya Buthano, arali themendelo I ya u tholiwa ha muraḁo wa Khomishini.
 6. U dzhenelwa ha tshitshavha tshapo , kha u themendela zwi nga itwa sa zwe zwa lavhelelwa kha khethekanyo ya 59 (1)(a).

194. U bviswa ofisini

1. Mutsireledzi wa Tshitshavha, Muoditha-Dzhenerala kana muraḁo wa Khomishini yo thomiwaho nga fhasi ha iyi Ndimba a nga bviswa ofisini yawe fhedzi nga nṭhani ha—
 - a. u sa ḁifara zwavhuḁi, u balelwa u ita mushumo na u sa kona mushumo;
 - b. u wanululwa malugana na izwo nga komiti ya Buthano la Lushaka, na
 - c. u ṭanganedzwa ha likumedzwa nga Buthano la uri uyo muthu a bvisiwe ofisini.
2. Likumedzwa la Buthano la Lushaka malugana na u bvisiwa ofisini ha—
 - a. Mutsireledzi wa Tshitshavha kana Muoditha- Dzhenerala u fanela u ṭanganedziwa nga vouthu dza thikhedzo dza mbili tshararu tsha miraḁo ya Buthano; kana
 - b. Muraḁo wa Khomishini u fanela u ṭanganedziwa nga vouthu dza thikhedzo dza vhumbeho ha miraḁo ya Buthano.
3. Phresidennde a nga—
 - a. imisa muthu Iwa tshifhingananyana ofisini musu kana nga murahu ha u thoma ha u tshimbizwa ha mishumo ya komiti ya Buthano la Lushaka na u bviswa ha uyo muthu; na
 - b. fanela u bvisa muthu ofisini musu ho ṭanganedzwa likumedzwa nga Buthano li huwelelwa uri muthu a bvisiwe.

Ndimba ya 10: Ndaulo ya Muvhuso (195-197)

195. Ndeme dza mutheo na milayo i vhusaho ndaulo ya muvhuso

1. Ndaulo ya muvhuso I tea u vhuswa nga ndeme na milayo zwa demokirasi zwo katelwaho kha Ndayotewa, hu tshi katelwa na milayo I dzi tevhelaho—
 - a. Hu tea u tũtuwedziwa na u dzula hu na kushumele kwa tshiimo tsha n̄tha tsha phrofeshinala.
 - b. Hu tea u tũtuwedzwa u shumiswa ha tshomedzo nga n̄dila yavhuḍi nahone I sa ḍuri.
 - c. Ndaulo ya Muvhuso I tea u vha yo livhanywa na mveledziso.
 - d. Tshumelo dzi tea u itelwa vhathu hu si na u dzhia masia, nahone nga maitele kwao na nga n̄dila yo linganelaho.
 - e. Thoḍea dza vhathu dzi tea u fhindulwa kana u dzhielwa n̄tha, nahone vhathu vha tea u tũtuwedzwa u dzhenelela kha u bveledza mbekanyamaitele.
 - f. Ndaulo ya Muvhuso I tea u vha na vhuḍifhinduleli
 - g. Hu tea u kombetshedziwa uri hu vhe na u sa dzumbama nga u ṇea vhathu mafhungo ane a vha a vhukuma, a swikeleleaho nahone nga tshifhinga tsho teaho.
 - h. Hu tea u vha na ndangulo yavhuḍi ya vhashumi khathihi na maitele a u bveledzisa phanḍa mabuḍo avho a mishumo, u itela uri hu bveledzwe nga vhuḍalo vhukoni ha vhathu.
 - i. Ndaulo ya Muvhuso I tea u vha nga n̄dila ine ya vha yo imelela vhathu vhoṭhe vha Afrika Tshipembe nga u angaredza, hune maitele a u thola na ndangulo dza vhashumi zwa vha zwo thewa kha vhukoni, u sa dzhia sia, maitele kwao, khathihi na thoḍea ya u lulamisa u sa lingana zwatshifhinga tsha kale, hezwi zwi tshi khou itelwa u kona u wanavhuimeleli ho ṭandavhuwaho.
2. Milayo I re afho n̄tha I shuma kha—
 - a. ndaulo ya sia ḽiṇwe na ḽiṇwe ḽa muvhuso;
 - b. Miraḍo ya muvhuso; na
 - c. mabindu a muvhuso.
3. Mulayo wa Lushaka u tea u ita uri hu vhe na tũtũhuwedzo ya ndeme na milayo zwo bulwaho kha khethhekanyo tũkhu ya (1).
4. U tholiwa ha vhathu vhanzhi kha ndaulo ya muvhuso hu tshi tevhelwa mbekanyamaitele a zwo ngo thivhelwa fhedzi mulayo wa lushaka u tea u langula uhu u thola kha tshumelo ya muvhuso.
5. Mulayo u no khou langula ndaulo ya zwa muvhuso u nga fhambanyisa vhukati ha dzisekhithara dzo fhambanaho, dzindaulo kana zwiimiswa.
6. Lushaka na mishumo ya sekhithara dzo fhambanaho, ndaulo kana zwiimiswa zwa ndaulo ya muvhuso ndi zwithu zwo teaho u dzhielwa n̄tha kha mulayo une wa

langula ndaulo ya muvhuso.

196. Khomishini ya Tshumelo ya Muvhuso

1. Hu na Khomishini nthihi ya Tshumelo ya Muvhuso kha Riphabuḽiki.
2. Khomishini yo ḍiimisa, nahone I tea u sa dzhia sia, I tea u shumisa maanḍa ayo na u ita mishumo yayo I si na nyofho, I sa khou itela u takadza vhaṇwe kana u dzhia sia u itela uri hu dzule hu na ndaulo yavhuḍi ya muvhuso na milayo ya phrofesheni ya vhuimo ha n̄tha kha tshumelo ya muvhuso. Khomishini I fanela u langulwa nga mulayo wa lushaka.
3. Miṇwe miraḍo ya muvhuso, nga kha vhukando kana maga a mulayo kana maṇwe vho I fanela u thusa na u tsireledza Khomishini u khwaṭhisedza vhuḍilangi kana vhuḍiimisi hayo, u sa dzhia sia, tshirunzi na vhukoni ha Khomishini. A hu na muthu kana muraḍo wa muvhuso ane a nga dzhenelela kha mishumo ya Khomishini.
4. Maanḍa na mishumo ya Khomishini ndi—
 - a. u tũtuwedza ndeme na milayo zwo ṇetshedzwaho kha khethhekanyo ya 195, kha tshumelo ya muvhuso nga u angaredza;
 - b. u ṭoḍisisa, u lavhelesa na u sengulusa dzangano na ndaulo, na tshumelo ya vhashumi kha tshumelo ya muvhuso;
 - c. u dzinginya maga a u khwaṭhisedza kushumele kwavhuḍi nahone nga vhukoni kha tshumelo ya muvhuso;
 - d. u sumbedza n̄dila kha u khwaṭhisedza uri matshimbidzele a vhashumi malugana na kutholele, kusudzuluselwe/u pfukiselwa, u gonyiswa na kupandelelele kwa vhashumi zwi vhe zwi yelanaho na ndeme na milayo yo ṇetshedzwaho kha khethhekanyo ya 195; na
 - e. u vhiga malugana na nyito na kushumele kwa mishumo yayo, hu tshi katelwa na mawanwa ane ya nga a bveledza na masia na ngeletshedzo ine ya nga I ṇea, u ṇea ndingo ya uri ndeme na milayo zwo ṭalutshedzwaho kha khethhekanyo ya 195 zwi tevhedza u swika ngafhi; na
 - f. u ya nga ha yone iṇe kana yo tou wana mbilaelo iṇwe na iṇwe—
 - i. to investigate and evaluate the application of u ṭoḍisisa, na u sedzulusa khumbelo ya vhashumi na maitele a ndangulo ya tshitshavha, na u vhiga kha maanḍalanga a khorotshitumbe na vhusimamilayo ho teaho;
 - ii. ṭoḍisisa mbilaelo dza vhashumi na maitele kha tshumelo ya muvhuso malugana na nyito dza tshiofisi kana u pfukwa, na u themendela vhukando kana maga a ndulamiso o teaho;
 - iii. u lavhelesa na u ṭoḍisisa kutevhedzele kwa matshimbidzele kana maitele o teaho a

- tshumelo ya muvhuso; na
- iv. u eletshedza mirado ya muvhuso wa lushaka na ya vundu malugana na kushumele kwa vhashumeli vha tshumelo ya muvhuso, hu tshi katelwa na a u kunga vhashumi, kutholelwe, u sudzulusa, u bvisa mushumoni, na zwiinwe-vho zwi yelanaho na mabudo a mishumo ya vhashumi kha tshumelo ya muvhuso; na
 - g. u shumisa mañwe maanda na u shuma mishumo yo randelwaho nga Mulayo wa Phalamennde.

[Phara ya.(g) yo dadziswa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

5. Khomishini I na vhudifhinduleli kha Buthano la Lushaka.
6. Khomishini I tea u nea muvhigo luthihi nga ñwaha u ya nga ha Khethekanyo thukhu ya (4)(e)—
 - a. kha Buthano la Lushaka; na musi
 - b. zwi tshi tevhedza mishumo yothe yayo kha vundu, kha vhusimamilayo ha vundu lenelo.
7. Khomishini I na vkhomishinari vha 14 vhe vha tholiwa nga Phresidennde—
 - a. Vhatanu vha vkhomishinari vha tendelwa nga Buthano la Lushaka hu tshi tevhelwa khethekanyo thukhu ya (8) (a); na
 - b. khomishinari muthihi muthihi wa vundu liñwe na liñwe o nangwaho nga Mulangavundu wa lenelo vundu hu tshi tevhelwa khethekanyo thukhu ya (8)(b).
8.
 - a. Khomishinari o tholiwaho hu tshi tevhelwa khethekanyo thukhu ya (7) (a) u tea u vha—
 - i. o themendelwa nga komiti ya Buthano la Lushaka yo vhumwaho nga mirado yo linganelaho ya mahoro othe o imelwaho Buthanoni; na uri
 - ii. o tendelwa nga Buthano nga likumedzwa lo tangedzwaho li re na vouthu dza u tikedza dza vhunzhi ha mirado yalo.
 - b. Khomishinari o nangiwaho nga Mulangavundu wa vundu u tea u vha—
 - i. o themendelwa nga komiti ya vhusimamilayo ha vundu ho vhumbiwaho nga mirado yo linganelaho ya mahoro othe o imelwaho kha vhusimamilayo; na musi;
 - ii. o tendelwa nga vhusimamilayo nga likumedzwa lo tangedzwaho li re na vouthu dza u tikedza dza vhunzhi ha mirado yahoo.
9. Mulayo wa Phalamennde u tea u langula maitele a u thola vkhomishinari.
10. Khomishinari u tholelwa u shuma miñwaha mitanu

fhedzi, ine ya nga vusuludzwa hafhu themo nthihi fhedzi, nahone u fanela u vha e mufumakadzi kana munna ane a vha—

- a. mudzulapo wa Afrika Tshipembe;na
 - b. muthu o teaho nahone a re na ndivho kana tshenzhemo kha ndaulo, kana mbetshelo dza tshumelo ya vathu.
11. Khomishinari a nga bviswa ofisini fhedzi—
 - a. arali hu na u sa difara zwavhudi, u sa kona kana u kundelwa u shuma;
 - b. u waniwa ha zwithu izwi nga komiti ya Buthano la Lushaka kana, siani la khomishinari o nangiwaho nga Mulangavundu wa vundu, nga komiti ya vhusimamilayo ha vundu lenelo; na
 - c. u tangedzwa ha likumedzwa nga Buthano kana vhusimamilayo ha vundu lenelo, hu na vouthu dza u tikedzwa nga vhunzhi ha mirado u bviswa ofisini ha khomishinari.
 12. Phresidennde u fanela u bvisa khomishinari onoyo ofisini musi—
 - a. ho tangedzwa nga Buthano likumedzwa line la themendela u bviswa ha khomishinari; kana
 - b. ndivhadzo yo tou ñwalwaho nga Mulangavundu wa vhusimamilayo ha vundu honoho ya u tangedza likumedzwa la uri khomishinari a bviswe ofisini.
 13. Vkhomishinari vho bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (7)(b) vha nga shumisa maanda na u ita mishumo ya Khomishini kha mavundu avho sa zwine mulayo wa lushaka wa talusa zwone.

197. Tshumelo ya Muvhuso

1. Nga ngomu kha ndaulo ya muvhuso hu na tshumelo ya muvhuso ya Riphabuliki ine ya tea u shuma, na u vhumbiwa u ya nga mulayo wa lushaka, nahone ine ya tea u shumisa mbekanyamaitele ya muvhuso wa tshenetsho tshifhinga nga ndila I fulufhedzeaho.
2. Milayo ya u thola kha tshumelo ya muvhuso zwi tea u langiwa nga mulayo wo lushaka. Vhashumi vha tewa nga u wana dziphesheni kwadzo sa zwine zwa languliswa zwone nga mulayo wa lushaka
3. A hu na mushumi wa tshumelo ya muvhuso ane a do dzhielwa nthu u fhira vhañwe vhashumi kana ane a do khethululwa nga nthani ha uri uyo muthu u tikedza dzangano lifhio na lifhio la politiki.
4. Mivhuso ya Vundu I na vhudifhinduleli ha u kunga, u thola, u takusa, u sudzulusa na u pandela mirado ya tshumelo ya muvhuso kha ndangulo dzavho kha mutheo ho sedzwa maitele a fanaho a milayo na maimo zwi shumaho kha tshumelo ya muvhuso.

Ndimba ya 11: Tshumelo dza Tsireledzo (198-210)

198. Milayo i dzi vhusaho

1. Milayo I tevhelaho I vhusa zwa tsireledzo ya lushaka kha Riphabuḽiki—
 - a. Tsireledzo ya lushaka I tea u sumbedza vhuḽikumedzeli ha vhadzulapo vhoṭhe vha Afrika Tshipembe, sa vhathu nga vhoṭhe na lushaka, ha u tshila sa vhathu vha linganaho, u tshila nga Iwa mulalo na pfano, u vhoḽholowa kha nyofho na u ṭoda, khathihi na u ṭoda na u tshila vhutshilo ha khwine.
 - b. Vhuḽikumedzeli kha u tshila nga Iwa mulalo na zwi thivhelaho vhathu vha Afrika Tshipembe u dzhenelela kha zwa nndwa ya zwiṭhavhane kha lushaka na kha dzitshaka, nga nṇḁa ha musi zwo tiwa ngauralo nga ndayotewa kana mulayo wa lushaka.
 - c. Tsireledzo ya lushaka I tea u bveledzwa phanḁa hu tshi khou tevhelwa mulayo, hu tshi katelwa na mulayo wa dzitshaka.
 - d. Tsireledzo ya lushaka I ḁo vha nga fhasi ha maanḁalanga a Phalamennde na a khorotshitumbe ya lushaka.

199. U thomiwa, kuvhumbelwe, na vhuḽifari ha tshumelo dza tsireledzo

1. Tshumelo ya tsireledzo ya Riphabuḽiki yo vhumbiwa nga mmibi nṭhihi ya vhuḽileli, tshumelo ya mapholisa nṭhihi na tshumelo iṇwe na iṇwe ya zwa vhusevhi yo thomiwaho u ya nga Ndayotewa.
2. Mmibi ya vhuḽileli ndi yone mmibi ya maswole I re mulayoni kha Riphabuḽiki.
3. Nga nṇḁa ha tshumelo dza tsireledzo dzo thomiwaho u ya nga Ndayotewa, madzangano a zwiṭhavhane kana tshumelo dzo raloho zwi nga thomiwa u ya nga mulayo wa lushaka.
4. Tshumelo dza tsireledzo dzo tea u vhumbiwa na u langiwa nga mulayo wa lushaka.
5. Tshumelo dza tsireledzo dzi tea u shuma, na u gudisa khathihi na u ṭoda uri miraḁo yadzo I shume u ya nga Ndayotewa na mulayo, zwi tshi katela mulayo wa sialala wa dzitshaka na thendelano dza dzitshaka dzi vhoḽhaho Riphabuḽiki.
6. A hu na muraḁo wa tshumelo ya tsireledzo ifhio kana ifhio ane a ḁo tevhedza ndaela ine ya si vhe mulayoni zwi tshi tou vha khagala.
7. A hu na tshumelo ya tsireledzo kana muraḁo ufhio na ufhio wayo, ane a nga ita mishumo yawe nga nḁila—
 - a. ine ya vhaisa lutamo Iwa ḽihoro ḽa polotiki ḽi re mulayoni u ya nga Ndayotewa;
 - b. ya u tikedza madzangalelo afhio kana afhio a ḽihoro ḽa polotiki.
8. U itela uri hu vhe na u tevhedzwa ha milayo ya u sa dzumba na vhuḽifhinduleli, komiti ya madzangano

kana mahoro o fhambananaho ya Phalamennde, I fanela u langula tshumelo dzoṭhe dza tsireledzo nga nḁila /maitele o tiwaho nga mulayo wa lushaka kana ndaela dza Phalamennde.

Vhupileli

200. Mmibi ya Vhupileli

1. Mmibi ya vhuḽileli I tea u vhumbiwa na u langiwa sa mmibi ya maswole a re na Vhuḽifari havhuḽi.
2. Ndivho khulwane ya mmibi ya vhuḽileli ndi u pilela na u tsireledza Riphabuḽiki, tshirunzi tsha vhuḽo hayo na vhathu vhayo, u ya nga ha Ndayotewa na ndayo dza mulayo wa dzitshaka u no langula u shumiswa ha mmibi.

201. Vhuḽifhinduleli ha zwa politiki

1. Muraḁo wa Khabinethe u tea u vha na vhuḽifhinduleli kha zwa vhuḽileli.
2. Ndi Phresidennde fhedzi ane sa ṭhoho ya maanḁalanga a lushaka, a nga tendela u shumiswa ha mmibi—
 - a. kha tshumisano na tshumelo ya mapholisa;
 - b. kha u pilela Riphabuḽiki, kana
 - c. kha u khunyeledza mbofho ya mashango oṭhe.
3. Musi mmibi ya vhuḽileli I tshi shumiswa kha mishumo ifhio na ifhio yo bulwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya (2) Phresidennde u tea u ḁivhadza Phalamennde, nga u ṭavhanya, nahone nga vhuḽalo nga ha—
 - a. zwiitisi zwa u shumiswa ha mmibi ya vhuḽileli,
 - b. fhethu huṇwe na huṇwe hune mmibi ya khou shumiswa;
 - c. tshivhalo tsha vhathu vho dzhenelelaho; na
 - d. tshifhinga tsho lavhelelwaho uri mmibi I nga shumiswa ngatsho.
4. Arali Phalamennde ya sa dzula tshifhingani tsha maḁuvha a sumbe a u thoma nga murahu ha musi mmibi ya vhuḽileli I tshi shumiswa sa zwo ambiwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya (2), Phresidennde u tea u nea komiti mafhungo ane a ṭodiwa nga khethekanyo ṭhukhu ya (3) kha komiti ya u langula yo teaho.

202. U khomandiwa/langiwa ha mmibi ya vhuḽileli

1. Phresidennde sa ṭhoho ya khorotshitumbe ya lushaka ndi ene Mulangammibi Muhulwane wa mmibi ya vhuḽileli, nahone u tea u thola Mulangammibi wa vhuḽileli.
2. U langa mmibi ya vhuḽileli hu tea u itwa u ya nga tsumbandila ya muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḽifhinduleli kha zwa vhuḽileli, nga fhasi ha maanḁalanga a Phresidennde.

203. Tshiimo tsha vhupileli ha lushaka

- Phresidennde, sa ene thoho ya khorotshitumbe ya lushaka, a nga divhadza tshiimo tsha vhupileli ha lushaka nahone u fanela u divhadza Phalamennde nga u tavhanya na nga vhudalo malugana na—
 - tshiitisi tsha u divhadzwa ha itsho tshiimo;
 - fhethu huiwe na huiwe hune mmbi ya vhupileli ya khou shumiswa hone; na
 - tshivhalo tsha vathu vho zwi dzhenelaho.
- Arali Phalamennde I songo dzula musi tshiimo tsha vhupileli tshi tshi divhadzwa, Phresidennde u tea u vhidza Phalamennde kha dzulo li songo dowealeho hu saathu fhela maduvha a sumbe tsho divhadzwa.
- U divhadzwa ha tshiimo tsha vhupileli hu a fhela hothe nga ndani ha musi ho tendelwa nga Phalamennde hu saathu fhela maduvha a sumbe tsho divhadzwa.

204. Vhuñwaleli ha vathu zwavho vha re kha vhupileli

Vhuñwaleli ha vathu zwavho vha re kha zwa vhupileli vhu fanela u vhumbiwa nga mulayo wa lushaka, u itela u shuma nga fhasi ha ndangulo ya murafo wa Khabinethe a re na vhudifhinduleli ha zwa vhupileli.

Mapholisa

205. Tshumelo ya Tshipholisa

- Tshumelo ya Tshipholisa ya lushaka I tea u vhumbiwa nga ndila ine ya do shuma kha lushaka na kha vunḑu, na kha zwa mivhuso yapo arali zwo tea.
- Mulayo wa lushaka u tea u thoma maanda na mishumo ya Tshumelo ya Tshipholisa khathihi na uri u tea u ita uri Tshumelo ya Tshipholisa I ite mishumo yayo nga vhukoni, hu tshi dzhielwa ntha thodea dza vunḑu.
- Ndivho dza tshumelo ya tshipholisa ndi u thivhela na u ita u todisisa kha zwa vhuvevu, u vho na uri shango li lale, khathihi na u tsiredza na u londota vhadzulapo vha Riphabuliki na ndaka dzavho, u tikedza na u tevhedza mulayo.

206. Vhudifhinduleli ha zwa politiki

- Murafo wa Khabinethe u tea u vha na vhudifhinduleli kha zwa vhupholisa, na uri u tea u ta mbekanyamaitele ya lushaka ya zwa vhupholisa nga murahu ha u kwamana na mivhuso ya vunḑu na u dzhiela ntha thodea dza vhupholisa na dza vunḑu sa zwa zwa tiwa nga khorotshitumbe dza mavunḑu.
- Mbekanyamaitele ya vhupholisa ya lushaka I nga nea mbetshelo dza mbekanyamaitele dzo fhambanaho malugana na mavunḑu o fhambanaho nga murahu ha musi ho dzhielwa ntha thodea dza vhupholisa dza aya mavunḑu.
- Vunḑu liñwe na liñwe li tea—
 - u lavhelesa vhudifari ha mapholisa;

- u langa vhukoni ha tshumelo ya tshipholisa, zwi tshi katela u tangedza mivhigo nga ha tshumelo ya tshipholisa;
 - u tufuwedza vhushaka havhudi vhukati ha mapholisa na tshitshavha;
 - u kala vhukoni ha u pholisa zwi khagala; na
 - u kwamana na murafo wa Khabinethe a re na vhudifhinduleli kha zwa vhupholisa malugana na vhuvevu na zwa vhupholisa kha vunḑu.
- Khorotshitumbe ya vunḑu I na vhudifhinduleli ha mishumo ya vhupholisa—
 - yo netshedzwaho nga Ndimba heyi;
 - yo netshedzwaho u ya nga mulayo wa lushaka; na
 - yo avhelwaho khayi u ya nga ha mbekanyamaitele ya zwa vhupholisa ya lushaka.
 - Uri hu itwe mishumo ye ya sumbedzwa kha khethekanyo thukhu ya (3), vunḑu—
 - li nga todisisa, kana la thola khomishini ya thodisiso kha mbilaelo dzifhio na dziifhio ya u sa ita mishumo ya mapholisa zwavhudi kana u pwashea ha vhushaka vhukati ha mapholisa na tshitshavha tshifhio kana tshifhio; na u
 - li tea u ita themendelo kha murafo wa Khabinethe a re na vhudifhinduleli ha zwa vhupholisa.
 - Musi ho tangedzwa mbilaelo yo diswaho nga khorotshitumbe ya vunḑu, dzangano lo diimisaho nga lothe la mbilaelo dza mapholisa lo vhumbiwaho nga mulayo wa lushaka li tea u todisisa, vhuada vhu no khou humbulelwa ha, kana mulandu we wa itwa nga murafo wa tshumelo ya tshipholisa kha vunḑu.
 - Mulayo wa lushaka u fanela u netshedza mutheo malugana na u thomiwa, maanda, mishumo na ndaulo ya tshumelo dza tshipholisa ya masipala.
 - Komiti yo vhumwaho nga murafo wa Khabinethe na murafo wa Khoro dza Khorotshitumbe yo sedzanaho na zwa vhupholisa I fanela u vhumbiwa u itela tshumisano yo khwatshaho ya tshumelo ya tshipholisa pfano yo khwatshaho vhukati ha masia a mivhuso.
 - Vhusimamilayo ha vunḑu vhu nga toda uri khomishinari wa vunḑu a divhonadze phanda hayo kana phanda ha komiti inwe na inwe u fhindula dzimbudziso.

207. U langiwa ha Tshumelo ya Tshipholisa

- Phresidennde sa thoho ya khorotshitumbe ya lushaka u tea u thola mufumakadzi kana munna uri a vhe Khomishinari wa Lushaka wa tshumelo ya tshipholisa, u itela uri a lange tshumelo ya tshipholisa.
- Khomishinari wa Lushaka u tea u shumisa maanda awe a u langa tshumelo ya tshipholisa u ya nga mbekanyamaitele ya vhupholisa ya lushaka na tsumbandila dza murafo wa Khabinethe a re na vhudifhinduleli kha zwa vhupholisa.
- Khomishinari wa Lushaka a tshi khou tendelana na khorotshitumbe ya vunḑu u tea u thola mufumakadzi kana munna uri a vhe khomishinari wa vunḑu kha vunḑu lenelo, fhedzi arali Khomishinari wa Lushaka na khorotshitumbe ya vunḑu vha kundelwa u tendelana nga ha uhu u thola, murafo wa Khabinethe

a re na vhudifhinduleli kha zwa vhupholisa u do tea u konanya izwi zwigwada.

4. Vhakhomishinari vha vunḑu vha na vhudifhinduleli kha zwa vhupholisa kha mavunḑu avho—
 - a. sa zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka; na
 - b. nga u tevhedza maanda a khomishinari dza lushaka u vhusa na u langula tshumelo ya tshipholisa u ya nga khethekanyo thukhu ya (2).
5. Khomishinari wa vunḑu u tea u vhiga kha vhusimamilayo ha vunḑu nḑwaha muḑwe na muḑwe nga ha vhupholisa kha vunḑu lenelo, nahone u tea u rumela khophi ya muvhigo kha Khomishinari wa Lushaka.
6. Arali khomishinari wa vunḑu a sa tsha vha na fulufhelo kha khorotshitumbe ya vunḑu, khorotshitumbe yeneyo I nga thoma maga o fanelaho u itela u bvisa kana u sudzulusa kana maga a ndatiso kha khomishinari u ya nga ha mulayo wa lushaka.

208. Vhuḑwaleli ha vhathu zwavho vha re kha zwa tshipholisa

Vhuḑwaleli ha vhathu zwavho kha tshumelo ya tshipholisa vhu tea u thomiwa nga mulayo wa lushaka u itela u shuma nga fhasi ha muraḑo wa Khabinethe a re na vhudifhinduleli kha zwa vhupholisa.

Zwa vhusevhi

209. U thomiwa na u langiwa ha tshumelo dza zwa vhusevhi

1. Tshumelo ifhio na ifhio ya zwa vhusevhi, nga nḑa ha

ya tshipiḑa tshifhio na tshifhio tsha mmbi ya vhupileli kana tsha tshumelo ya tshipholisa I nga thomiwa fhedzi nga Phresidennde sa thoho ya khorotshitumbe ya lushaka, nahone u ya nga mulayo wa lushaka.

2. Phresidennde sa thoho ya khorotshitumbe ya lushaka u tea u thola mufumakadzi kana munna sa thoho ya tshumelo ya zwa vhusevhi inwe na inwe yo thomiwaho malugana na khethekanyo thukhu ya (1) nahone u tea u vha na vhudifhinduleli ha politiki ha u langa na u sumbedza nḑila kha inwe na inwe ya idzo tshumelo, kana u nga muraḑo wa Khabinethe uri a vhe na uho vhudifhinduleli.

210. Maanda, mishumo na u lavhelesa

1. Mulayo wa lushaka u tea u langa ndivho, maanda na mishumo ya tshumelo dza zwa vhusevhi zwi tshi katela tshipiḑa tshinwe na tshinwe tsha zwa vhusevhi ha mmbi ya vhupileli kana tshumelo ya tshipholisa nahone u tea u ita uri—
 - a. hu vhe na u tanganelana ha tshumelo dzothe dza zwa vhusevhi; na
 - b. hu vhe na muthu zwawe ane a do sedza kushumele kwa idzo tshumelo, ane a do vha e tshipikitere o tholiwaho nga Phresidennde sa thoho ya khorotshitumbe ya lushaka hu na thendelo nga likumedzwa lo tanganedziwaho ya Buthano la Lushaka hu na voutdu dza u tikedza dzi si ho fhasi ha mbili tshararu tsha miraḑo ya lo.

Ndimba ya 12: Vharangaphanda vha zwa Sialala (211-212)

211. U tangedza

1. Zwiimiswa, tshiimo na mushumo wa mahosi zwi a tangedzwa, u ya nga mulayo wa sialala, hu tshi tevhedzwa Ndayotewa.
2. Khoro ya musanda ine ya tevhela maitele a mulayo wa sialala nahone I nga isa phanda na u shuma I tshi tevhela mulayo muñwe na muñwe u no khou shuma khathihi na ndowelo, hu tshi katelwa khwiniso kha, kana u fheliswa ha mulayo wonoyo kana 'maitele eneo.
3. Khothe dzi tea u shumisa mulayo wa sialala musi uyo mulayo u tshi khou shuma, dzi tshi tevhela Ndayotewa na mulayo muñwe na muñwe une wa shumana fhedzi na zwa mulayo wa zwa sialala.

212. Mishumo ya vharangaphanda vha sialala

1. Mulayo wa lushaka u nga ita uri hu vhe na mishumo ya vharangaphanda ha sialala sa tshiimiswa kha vhupo hawo kha mafhungo a kwamaho zwitshavha zwapo.
2. U shumana na mafhungo a kwamanaho na zwa vharangaphanda ha zwa sialala, mishumo ya vharangaphanda vha sialala, na maitele a zwitshavha vha tshi tevhedzela milayo ya sialala—
 - a. mulayo wa lushaka kana wa vundu, u nga ita uri hu vhe na u thomiwa ha ndu dza vharangaphanda vha sialala; nahone
 - b. mulayo wa lushaka u nga thoma khoro dza vharangaphanda vha sialala.

Ndimba ya 13: Gwama (213-230A)

Mafhungo a zwa Gwama nga u tou angaredza

213. Tshikwama tsha mbuelo tsha Lushaka

1. Hu na Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka tshine khatsho tshelede yothe yo tangedzwaho nga muvhuso wa lushaka ya do badelwa khatsho, nga nnda ha tshelede yo siwaho nnda zwi tshi pfesesea nga Mulayo wa Phalamennde.
2. Tshelede I nga bviswa kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka fhedzi—
 - a. hu tshi tevhedzwa mukovho u ya nga ha Mulayo wa Phalamennde; kana
 - b. sa ine ya do bviswa kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Lushaka musi zwo tiwa nga u ralo u ya nga ha Ndayotewa kana Mulayo wa Phalamennde.
3. Mukovhe wa vundu u linganaho wa mbuelo yo kuvhanganywaho nga lushaka u do bviswa kha Tshikwama tsha Mbuelo ya Lushaka.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya 213: 1 Phando 1998.]

214. Mikovhe na u newa ha mbuelo nga ndila ya ndingano

1. Mulayo wa Phalamennde u tea u ita uri hu vhe na—
 - a. u kovhekanywa ha mbuelo yo kuvhanganywa nga masia a muvhuso wa lushaka, a vundu na a muvhuso wapo nga ndila ya ndingano;
 - b. u tiwa ha mukovhe wa vundu liiwe na liiwe nga ndila ya ndingano ya mukovhe wa mbuelo wa vundu; na
 - c. huwe u nsetshedzwa ha mukovhe kha vundu, muvhuso wapo kana masipala u bvaho kha mukovhe wa mbuelo wa muvhuso wa lushaka, na nyimele dziwe na dziwe dzine nsetshedzo dzenedzo dza do itwa nga fhasi hadzo.
2. Mulayo une wa khou ambiwa kha khethekanyo thukhu ya (1) u nga phasiswa fhedzi arali ho sedzwa mivhuso ya mavundu, muvhuso wapo wo dzudzanywaho nahone Khomishini ya zwa Gwama I tea u vha yo kwamiwa, nahone ho dzhielwa ntha themendelo dziwe na dziwe dza Khomishini—
 - a. madzangalelo a lushaka;
 - b. mbetshelo iwe na iwe ine ya do itwa malugana na zwikolodo zwa lushaka na dziwe mbofho dza lushaka;
 - c. thodea na madzangalelo a muvhuso wa lushaka u ya nga maimo a ndivho
 - d. thodea dza u vhona uri mavundu na masipala vha a kona u nsetshedza tshumelo dza mutheo na u ita mishumo ye vha newa yone;
 - e. vhukoni ha zwa ndangulo ya tshelede ya mavundu na masipala;

- f. thodea dza u bveledzisa phanda na dziwe vho dza mavundu, muvhuso wapo na masipala;
- g. phambano dza zwa ikonomi nga ngomu kha mavundu na vhukati ha mavundu;
- h. mbofho dza mavundu na masipala u ya nga ha mulayo wa lushaka,
- i. lutamo Iwa mukovhe wa mbuelo nga ndila I linganaho nahone yo lavhelelwaho;
- j. thodea ya u fhindula nga mbofholowo kha zwa shishi kana thodea dziwe dza tshifhinganyana na zwiwe zwiitisi u ya nga ndivho ya maimo.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya 214: 1 Phando 1998.]

215. Migaganyagwama ya Lushaka na ya Vundu na ya masipala

1. Migaganyagwama ya lushaka, vundu na masipala na maitele a migaganyagwama zwi fanela u tutuwedza u vha khagala, vhudifhinduleli na ndangulo yavhudi ya tshelede ya ikonomi, zwikolodo na sekhithara ya muvhuso.
2. Mulayo wa lushaka u tea u randela—
 - a. tshivhumbeo tsha migaganyagwama ya lushaka, mavundu na masipala;
 - b. tshifhinga tshine migaganyagwama ya lushaka kana ya vundu ya do vheva tafulani; nahone
 - c. migaganyagwama kha sia liiwe na liiwe la muvhuso I tea u sumbedza hune mbuelo ya bva hone na ndila ine zwibviswa zwo dzinginywaho zwa do tevhedza mulayo wa lushaka.
3. Migaganyagwama kha sia liiwe na liiwe la muvhuso I tea u vha na—
 - a. nyanganyelo dza mbuelo na zwibviswa dzi tshi fhambanyisa vhukati ha tshelede I re hone na zwibviswa zwa zwino; nahone
 - b. madzinginywa a u lambedza thahalelo I no khou lavhelelwa kha tshifhinga tshine tsha khou itelwa khumbelo; nahone
 - c. tsumbedzo ya ndivho malugana na u koloda na zwiwe zwivhumbeo zwa milandu ya muvhuso zwine zwa do gonyisa zwikolodo zwa muvhuso kha iwaha u tevhelaho.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya 215: 1 Phando 1998.]

216. Ndaulo ya Vhufaragwama

1. Mulayo wa lushaka u tea u ta tshikwama tsha lushaka na u randela maga u khwathisedza uri hu vhe na u bvela khagala na u thoma u kona u langula zwibviswa kha sia liiwe na liiwe la muvhuso nga u thoma—
 - a. maitele a tendiwaho a muvhalelano nga u

angaredza;

- b. u vhekanya zwibviswa zwi fanaho; na
 - c. maitele na maimo zwi fanaho zwa vhufaragwama.
2. Vhufaragwama ha lushaka vhu tea u kombetshedza u tevhelwa ha maga o thomiwaho u ya nga khethekanyo thukhu ya (1), nahone vhu nga imisa u pfukiselwa ha zwikwama kha muraḏo wa muvhuso arali muraḏo wa muvhuso wonoyo a wanala a tshi khou bvela phanḁa na u pfuka kana u sa tevhedzela maga eneo.

[Khethekanyo thukhu ya (2) yo imelwa nga khethekanyo ya 5 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

3. Tsheo ya u imisa u dzheniswa ha tshelede ine ya khou kolodwa vunḁu u ya nga khethekanyo thukhu ya 214 (b) I nga dzhiwa fhedzi kha nyimele dzo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (2) nahone—
 - a. a I nga imisi u dzheniswa ha tshelede lwa tshifhinga tshi fhiraho maḁuvha a 120; na uri
 - b. i nga itiwa nga u ṽavhanya, fhedzi I ḁo fhela nga yoṽthe u bva murahu, nga nnḁa ha musi zwo tendelwaho nga Phalamennde, I tshi tevhela maitele a fanaho na o thomiwaho nga khethekanyo ya 76(1), na u randelwa nga milayo na ndaela yo ṽanganelaho ya Phalamennde. Maitele aya a fanelau vha o fhela hu saathu fhela maḁuvha a 30 u bva ḁuvha ḁe vhufaragwamaha lushaka ha dzhia tsheo.

[Khethekanyo thukhu ya (3) yo khwiniswa nga khethekanyo ya 5 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

4. Phalamennde I nga vusuludza tsheo ya u imisa u dzhenisa tshelede Iwa tshifhinga tshi sa fhiraho maḁuvha a 120 nga tshifhinga tshithihi, hu tshi tevhelwa maitele o thomiwaho u ya nga khethekanyo thukhu ya (3).
5. Phanḁa ha musi Phalamennde I tshi nga tendela kana u vusuludza tsheo ya u imisa u dzheniswa ha tshelede kha vunḁu—
 - a. Muoditha-Dzhenerala u tea u ṽea muvhigo kha Phalamennde; na
 - b. vunḁu ḁi tea u ṽewa tshifhinga tsha u ḁiimelela kha u pomokwa na u vhea mafhungo aḁo phanḁa ha komiti.

217. U wana

1. Musi muraḁo wa muvhuso kha sia ḁa muvhuso ḁa lushaka, ḁa vunḁu na ḁapo, kana tshiimiswa tshiṽwe na tshiṽwe tsho sumbedzwaho kha mulayo wa lushaka, thendelano dza ndaka kana tshumelo, u fanela u ita ngauralo hu tshi khou tevhedzwa sisiteme ine ya vha kwayo, nga ndinganyiso, u vha khagala, na u sa ḁura.
2. Khethekanyo thukhu ya (1) a I thivheli muraḁo wa muvhuso kana zwiimiswa zwo bulwaho kha khethekanyo thukhu yeneyo u thoma u shumisa

mbekanyamaitele ya u wana ine ya ṽetshedza—

- a. khethekanyo ya zwine zwa takaleleswa hu tshi ṽetshedzwa dzikonṽiraka; na
 - b. tsireledzo kana mveledziso ya vhathu, kana zwigwada zwa vhathu, vhe vha vha vha sa dzhielwi nṽha kale zwi tshi khou itiswa nga tshiṽalula tshi si kwatsho.
3. Mulayo wa lushaka u tea u randela mutheo une khawo mbekanyamaitele yo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (2) ya tea u shumiswa.

[Khethekanyo thukhu ya (3) yo imelwa nga khethekanyo ya 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

218. U ḁivhofha ha muvhuso

1. Muvhuso wa lushaka, muvhuso wa vunḁu kana wapo u nga ita khadzimiso fhedzi arali phulufhedziso I tshi yelana na nyimele dziṽwe na dziṽwe dzo bulwaho kha mulayo wa lushaka.
2. Mulayo wa lushaka wo buliwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) u nga phasiswa nga murahu ha musi themendelo dza Khomishini ya zwa Tshelede dzo no sedzuluswa.
3. Kha ṽwaha muṽwe na muṽwe, muvhuso u tea u anḁadza muvhigo wa phulufhedziso dze wa ṽea.

[ḁuvha ḁa u thoma u shumisa khethekanyo ya 218: 1 Phando 1998.]

219. Muholo wa vhathu vho faraho poswo dza muvhuso

1. Mulayo wa Phalamennde u tea u thoma mutheo wa u ta—
 - a. Miholo, magavhelo na mbuelo dza miraḁo ya Buthano ḁa Lushaka, vhurumiwa ha tshoṽthe kha Khoro ya Lushaka ya Mavunḁu, miraḁo ya Khabinethe, Vhathusa-Minista, vharangaphanḁa vha sialala, na miraḁo ifhio na ifhio ya vharangaphanḁa vha zwa sialala; na
 - b. u guma ha u elwa ha miholo, magavhelo kana mbuelo zwa miraḁo ya vhusimamilayo ha vunḁu, miraḁo ya khorotshitumbe na miraḁo ya Khoro dza Masipala dza zwigwada zwo fhambanaho.
2. Mulayo wa lushaka u tea u thoma khomishini I ḁivhusaho ine ya ḁo ita themendelo malugana na miholo, magavhelo na mbuelo zwo sumbedzwaho kha khethekanyo thukhu ya (1).
3. Phalamennde I nga phasisa mulayo wo sumbedzwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) fhedzi nga murahu ha musi yo sedzulusa themendelo dza khomishini yo thomiwaho u ya nga khethekanyo thukhu ya (2).
4. Khorotshitumbe ya Lushaka, ya vunḁu, masipala kana maanḁalanga afhio na afhio o teaho a nga shumisa mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) fhedzi nga murahu ha musi yo sedzulusa themendelo dza khomishini yo thomiwaho u ya nga khethekanyo thukhu ya (2).

5. Mulayo wa lushaka u tea u thoma mitheo malugana na u ta miholo, magavhelo na mbuelo dza vhahatuli, Mutsireledzi wa Tshitshavha, Muoditha Dzhenetala, na mirado ya khomishini ifhio na ifhio yo tiwaho kha Ndayotewa, zwi tshi katela na maandlanga a zwa khasho o bulwaho kha khethekanyo ya 192.

Khomishini ya Gwama

220. U thomiwa na mishumo

1. Hu na khomishini ya zwa Tshelede ya Riphabuliki ine ya ita themendelo dzo lavhelelwaho kha iyi Ndima, kana kha mulayo wa lushaka kha Phalamennde, vhusimamilayo ha vundu na maandlanga afhio na afhio o tiwaho nga mulayo wa lushaka.
2. Khomishini yo diimisa nahone I tea fhedzi u tevhedzela Ndayotewa na mulayo, nahone I tea u sa dzhia masia.
3. Khomishini I tea u shuma I tshi tevhedza Mulayo wa Phalamennde, nahone kha u ita mishumo yayo, I tea u dzhiela ntha zwiitisi zwothe zwo teaho, hu tshi katelwa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 214(2).

221. U vhewa ha mirado na tshifhinga tsha ofisi

1. Khomishini yo vhumbiwa nga vhafumakadzi na vhanna vha tevhelaho vho vhwaho nga Phresidennde sa thoho ya khorotshitumbe ya lushaka—
 - a. Mudzulatshidulo na muthusa-mudzulatshidulo;
 - b. vhathu vhararu vho nangiwoho, nga murahu ha vhukwamani na Vhalangavundu, vha tshi bva kha mutevhe wo dzudzanywaho u ya nga maitele o randelwaho nga mulayo wa lushaka,
 - c. vhathu vhavhili vho nangiwoho, nga murahu ha vhukwamani na muvhuso wapo wo dzudzanywaho vha tshi bva kha mutevhe wo dzudzanywaho u ya nga maitele o randelwaho nga mulayo wa lushaka; na
 - d. vhathu vhaiwe vhavhili.

[Khethekanyo thukhu ya (1) yo imelwa nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhutano ya Ndayotewa wa 1999] na u imelwa nga khethekanyo ya 7(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

1A. Mulayo wa Lushaka wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) u fanela u tendela u dzhenelela ha— 1. Vhalangavundu kha u dzudzanywa ha mutevhe wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1)(b); na 1. muvhuso wapo wo dzudzanywaho kha u dzudzanya mutevhe wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1)(c).

[Khethekanyo thukhu ya (1A) yo dzheniswa nga khethekanyo ya 7 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

2. Mirado ya Khomishini vha tea u vha vha na vhukoni ho teaho.
3. Mirado i shuma lwa tshifhinga tsho tiwaho nga mulayo wa lushaka. Muphuresidennde a nga bvisa murado ofisini zwi tshi itiswa nga u sa difara zwavhudi, u kundelwa kana u sa kona u ita mushumo.

222. Mivhigo

Khomishini I tea u nea muvhigo tshifhinga tshothe kha Phalamennde na kha vhusimamilayo ha vundu.

Bannga ya Vhukati

223. U thomiwa

Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe ndi yone bannga ya vhukati ya Riphabuliki nahone I langulwa hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde.

224. Ndivho khulwane

1. Ndivho khulwane ya Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe ndi ya u tsireledza ndeme ya tshelede ya Riphabuliki u itela nyaluwo ya tshifhinga tshothe nahone yo Iinganelaho ya ikonomi kha Riphabuliki.
2. Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe, musi I tshi khou bveledza ndivho dzayo khulwane, I tea u ita mishumo yayo nga yotho I sa ofhi tshithu, I sa shumeli vhathu vthane ya tama vhone fhedzi kana u khethulula vhaiwe vhathu, fhedzi, hu tea u vha na u kwamana tshifhinga tshothe vhukati ha bannga na murado wa Khabinethe a re na vhudifhinduleli kha mafhungo a tshelede ya lushaka.

225. Maanda na mishumo

Maanda na mishumo ya Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe ndi ayo e u bva kale na kale a shumiswaho na u itwa nga bannga dza vhukati, nahone maanda na mishumo zwi tea u tiwa nga nga Mulayo wa Phalamennde, nahone maanda a tea u shumiswa na mishumo I tea u itwa u ya nga nyimele dzo randelwaho u ya nga Mulayo wonoyo.

Mafhungo a zwa masheleni apo na a vundu

226. Zwikwama zwa Mbuelo zwa Vundu

1. Hu na Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vundu kha vundu liriwe na liriwe tshine tshelede dzothe dzo waniwaho nga muvhuso wa vundu dza do tea u badelwa khatsho, nga nnda ha tshelede dzo siwaho nnda zwi tshi pfesesea u ya nga Mulayo wa Phalamennde.
2. Tshelede I nga bviswa kha Tshikwana tsha Mbuelo tsha Vundu fhedzi—
 - a. hu tshi tevhedzwa mukovho u ya nga Mulayo wa vundu; kana
 - b. i tshi tou bviswa u bva kha Tshikwama Tsha Mbuelo tsha Vundu, arali Ndayotewa kana Mulayo

wa vundu u tshi ta ngauralo.

3. Mbuelo yo kovhelwaho nga kha muvhuso wapo kha ilo vundu hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 214 (1) I vha I tshi bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vundu.
4. Mulayo wa Lushaka u nga ta mutheo une khawo—
 - a. Mulayo wa Vundu u nga nea maanda a u bvisa tshelede hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (2) (b) thwii u bva kha Tshikwama tsha Mbuelo tsha Vundu; na
 - b. mbuelo yo ntschedzwaho nga kha vundu kha muvhuso wapo hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (3) I fanela u badelwa masipala heneffho kha Vundu.

[Khethekanyo thukhu ya. (4) yo dadziswa nga khethekanyo ya. 8 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya. 226: 1 Phando 1998.]

227. Zwiko zwa lushaka zwa tshikwama tsha vundu na tsha muvhuso wapo

1. Muvhuso wapo na vundu liiwe na liiwe—
 - a. zwi tea u wana mukovhe u linganaho wa mbuelo yo kuvhanganywaho nga lushaka u itela u kona u ntschedza tshumelo dza ndeme na u ita mishumo ye ya I newa; na uri
 - b. i nga kona u wana miñwe mikovhe u bva kha mbuelo ya muvhuso wa lushaka, hu si na kana hu na zwithu zwine zwa tea u itiwa u thoma.
2. Mbuelo ya nyengedzedzo yo waniwaho u bva kha mavundu kana masipala I nga si kone u fhungudzwa kha mukovhe wadzo u bvaho kha lushaka, kana u bva kha mikovhe ye ya I newa u bva kha mbuelo ye ya I newa u bva kha mbuelo ya muvhuso wa lushaka. Nga ndingano, a hu na vhudifhinduleli kha muvhuso wa lushaka ha u lifhela vundu kana masipala a sa koniho u ita mbuelo dzi tshimbilelanaho na vhukoni havho ha u kona u lambedza nga tshelede ya mithelo na mitheo ya muthelo.
3. Mukovhe wa vundu nga ndingano wo kuvhanganywaho nga lushaka u tea u sudzuluselwa kha vundu nga u tsvhanya nahone u songo fhungudzwa, nga nnda ha musi arali u sudzuluswa ho imiswa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 216.
4. Vundu li tea u diitela tshomedzo dzine la dzi toda u ya nga ha mbetshelo ya ndayotewa ya vundu, zwine zwa vha nyengedzedzo ya thodea dzo lavhelelwaho kha Ndayotewa.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya 227: 1 Phando 1998.]

228. Mithelo ya vundu

1. Vhusimamilayo ha vundu vhu nga nea ndaela ya uri hu badelwe—

- a. mithelo, dziilevi na miñwe mithelo nga nnda ha mithelo ya mbuelo, mithelo (VAT), mithelo ya thengiso, khathihi na mithelo ya ndaka na ya zwibveledzwa zwo tundiwaho zwi tshi bva nnda na zwo rengiselwaho nnda; na u
- b. mithelo I edanaho ya tshelede yo badelwaho nga ntha ha tshelede yo dowealeho kha tshiimo tsha muthelo muñwe na muñwe, levi kana mithelo yo kombetshedzwaho nga mulayo wa lushaka, nga nnda ha mithelo ya khamphani, muthelo (VAT), mithelo ya ndaka kana ya zwibveledzwa zwo tundiwaho zwi tshi bva nnda na zwo rengiselwaho nnda.

[Phara ya (b) yo imelwa nga khethekanyo ya 9 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

2. Maanda a vhusimamilayo ha vundu a u kombetshedza mithelo, dziilevi, miñwe mithelo na dziñwe mbadelo dzo ingwaho kha tshelede yo dowealeho—
 - a. ha nga do shumiswa nga ndila ine zwa nga tshinyadza mbekanyamaitele dza ikonomi ya lushaka, nyito dza zwa ikonomi kha mikano yotha ya vundu kana u tshimbidzwa ha thundu shangoni, tshumelo, tshelede kana zwa mishumo; na
 - b. a tea u langulwa nga Mulayo wa Phalamennde une wa nga phasiswa fhedzi nga murahu ha u sedzuluswa ha themendelo ya Khomishini ya zwa Masheleni.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya 228: 1 Phando 1998.]

229. Maanda a zwa masheleni a masipala na mishumo

1. Hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (2), (3), na (4), masipala a nga nea ndaela ya uri—
 - a. hu badelwe mithelo ya ndaka na dziñwe mbadelo dzo ingwaho kha mbadelo dzo ntschedzwaho nga kana ho imelwa masipala; na
 - b. arali zwo tendelwa nga ndayotewa ya lushaka, miñwe mithelo, dziñwe dziilevi na miñwe mithelo na mithelo yo teaho muvhuso wapo kana kha khethekanyo ya muvhuso wapo une masipala a wela khayi, fhedzi a hu na masipala ane a nga nea ndaela ya uri hu badelwe muthelo wa mbuelo, muthelo (VAT), muthelo wa thengiso wa u angaredza kana wa zwibveledzwa zwo tundiwaho zwi tshi bva nnda na zwo rengiselwaho nnda.
2. Maanda a masipala a u kombetshedza kana u nea ndaela ya u badela mithelo, mbadelo kha tshelede ya mbadelo dza tshumelo dzo newaho nga (kana) ho imelwa masipala, kana miñwe mithelo, mbadelo na mithelo ya zwibveledzwa zwi bvaho nnda—
 - a. a nga si shumiswe nga ndila ine ya nga kundisa mbekanyamaitele dza ikonomi dza Lushaka, nyito dza ikonomi kha mikano yotha ya masipala, kana

- u tshimbizwa ha thunduya lushaka, tshumelo, tshelede kana mushumo; na uri
- b. zwi fanela u langulwa nga mulayo wa lushaka.
3. Arali vhomasipala vhavhili vhe na maandla a fanaho kha zwa masheleni kha vhupho vhu fanaho, hu fanela u vhekanywa ndila ine ya do ita uri hu fhandekanywe maandla na mishumo hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka. U fhandekanya uhu hu nga itiwa musi ho no dzhielwa nzhele zwi tevhelaho—
- a. Thodea ya u tevhedza milayo yo teaho ya mithelo.
- b. Maandla na mishumo yo itwaho nga masipala muñwe na muñwe.
- c. Vhukoni ha masipala muñwe na muñwe ha u bveledza mbuelo kana 'masheleni.
- d. Vhukoni ha u gonyisa mithelo, mbadelo na mishumo.
- e. Ndinganyo.
4. A hu na zwine kha ino khethekanyo zwa thivhela u kovhekana ha mbuelo yo wanalaho u ya nga ha khethekanyo ino vhukati ha vhomasipala vhane vha vha na maandla kha zwa masheleni na mishumo fhethu huthihi.
5. Mulayo wa lushaka wo lavhelelwaho kha khethekanyo ino u nga kona u phasiswa fhedzi nga murahu ha musi muvhuso wapo wo dzudzanywaho na Khomishini ya zwa Masheleni zwo kwamiwa nahone ho dzhielwa nzhele themendelo dza Khomishini.

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya. 229: 1 Phando 1998.]

230. Khadzimiso dza Vundu

1. Vundu lo tendelwa u gonyisa khadzimiso u itela tshelede ya u shumisa kana u shumisa zwino hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka, fhedzi khadzimiso dza

- u shumisa zwino dzi nga gonyiswa fhedzi musi zwo tea u itela u fhungudza kana u fhelisa phambano nga ñwaha wonoyo wa muvhalelano.
2. Mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) u nga phasiswa fhedzi nga murahu ha musi ho dzhielwa ntha themendelo dziñwe na dziñwe dza Khomishini ya zwa Masheleni.

[Khethekanyo ya. 230 yo imelwa nga khethekanyo ya. 10 ya Mulayo wa Khwin- iso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

[Duvha la u thoma u shumisa khethekanyo ya. 230: 1 Phando 1998.]

230A. Khadzimiso dza masipala

1. Khoro ya Masipala musi I tshi tevhedza mulayo wa lushaka I nga—
- a. gonyisa khadzimiso u itela masheleni a u shumisa kana a u shumisa zwino, fhedzi khadzimiso dza masheleni a ushumisa zwino dzi nga gonyiswa fhedzi musi zwi tshi khou itelwa u u fhelisa kana u fhungudza phambano nga ñwaha wonoyo wa muvhalelano; na
- b. divhofha na Khoro I daho kha u shumisa maandlanga a vhusimamilayo hayo na Khorotshitumbe kha u wana khadzimiso na vhubindudzi I tshi itela masipala.
2. Mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) u nga shumiswa fhedzi arali ho dzhielwa ntha na themendelo dza Khomishini ya zwa Masheleni.

[Khethekanyo ya 230A yo dzheniswa nga khethekanyo ya 17 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

Ndimba ya 14: Mbetsshelo nga u Angaredza (231-243)

Mulayo wa Dzitsshaka

231. Thendelano dza dzitsshaka

1. Nyambedzano na u sainwa ha thendelano dzothe dza dzitsshaka ndi vhuḏifhinduleli ha khorotshitumbe ya lushaka.
2. Thendelano ya dzitsshaka dzothe I vhoḥḥa Riphabuḽiki fhedzi nga murahu ha musi yo themendelwa nga ḽikumedzwa kha Buthano ḽa Lushaka na Khoro ya Lushaka ya Mavunḑu, nga nḽḽa ha musi I thendelano yo bulwaho kha khethekanyo ṽhukhu ya (3).
3. Thendelano ya dzitsshaka ya tshivhumbeo tsha thekheniki, ndaulo kana khorotshitumbe, kana thendelano I sa ṽoḑi themendelo kana u tendelwa, yo dzhenelwaho nga khorotshitumbe ya lushaka, I vhoḥḥa Riphabuḽiki hu si na thendelo ya Buthano ḽa Lushaka na Khoro ya Lushaka ya Mavunḑu, fhedzi I tea u vhewa ṽafulani kha Buthano na kha Khoro hu tshee na tshifhinga tshi pfeseseaho.
4. Thendelano inwe na inwe ya dzitsshaka I vha mulayo wa Riphabuḽiki musi I tshi phasiswa u vha mulayo nga mulayo wa lushaka, fhedzi mbetsshelo ine ya shuma nga yone ine ya thendelano ye ya tendelwa nga Phalamennde ndi mulayo kha Riphabuḽiki nga nḽḽa ha musi zwi sa yelani na Ndayotewa kana Mulayo wa Phalamennde.
5. Riphabuḽiki I vhoḥḥa nga thendelano dza dzitsshaka dze dza vha dzi tshi vhoḥḥa Riphabuḽiki musi Ndayotewa I tshi thoma u shuma.

232. Mulayo wa sialala wa dzitsshaka

Mulayo wa sialala wa dzitsshaka ndi mulayo kha Riphabuḽiki nga nḽḽa ha musi u sa yelani na Ndayotewa kana Mulayo wa

233. Tshumiso ya mulayo wa dzitsshaka

Musi hu tshi ṽalutshedzwa mulayo wa vhusimamilayo, khothe inwe na inwe I tea u takalela ṽhalutshedzo inwe na inwe I pfalaho ya mulayo ine ya yelana na mulayo wa dzitsshaka dzothe kha ṽhalutshedzo inwe na inwe ine ya si anane na mulayo wa dzitsshaka dzothe.

Maḽwe mafhungo

234. Thendelo nzwiwa dza pfanelo

U itela u ombedzela mvelele ya demokirasi, yo thomiwaho nga ino Ndayotewa, Phalamennde I nga shumisa thendelo nzwiwa dza pfanelo dzi yelanaho na mbetsshelo dza Ndayotewa.

235. Pfanelo dza vhathu dza u kona u ḽiitela muvhuso une vha funa

Pfanelo ya vhathu vha Afrika Tshipembe vhothe ya u kona u ḽiitela muvhuso une vha funa, sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha Ndayotewa, a zwi thivheli kha uyu mutheo wa iyi pfanelo, u ṽanganedza muhumbulo wa pfanelo ya u ḽiitela muvhuso nga tshitshavha tshifhio na tshifhio tshine tsha vha na mvelele na luambo luthihi kha tshipiḑa tsha shango tsha Riphabuḽiki kana nga inwe nḽḽa, yo tiwaho nga mulayo wa lushaka.

236. Ndambedzo ya mahoro a zwa politiki

U itela u khwinisa demokirasi ya mahoro o fhambanaho, mulayo wa lushaka u tea u ṽetshedza mahoro a zwa politiki a no khou dzhenelela kha zwa vhusimamilayo ha lushaka na ha vunḑu ndambedzo nga nḽḽa ya ndingano.

237. U ita mishumo nga vhuronwane

Vhuḑifhinduleli hothe ha zwa Ndayotewa hu tea u itwa nga vhuronwane nahone hu si na u lenga.

238. Zhendedzi na vhurumiwa

1. Muraḑo wa khorotshitumbe ya muvhuso kha sia ḽiḽwe na ḽiḽwe ḽa muvhuso u nga—
 - a. ṽekedza maanḑa kana mushumo ufhio na ufhio o teaho u shumiswa kana wo teaho u itwa hu tshi tevhedzwa mulayo kha muraḑo wa khorotshitumbe ya muvhuso muḽwe na muḽwe, tenda u ṽekedza uho ha vha hu tshi anana na mulayo malugana na nḽḽa ine maanḑa a tea u shumiswa ngayo kana nḽḽa ine mushumo uyo wa tea u itiwa ngayo; kana
 - b. u shumisa maanḑa afhio kana afhio kana u ita mushumo ufhio na ufhio wa muraḑo ufhio kana ufhio wa muvhuso kha zhendedzi kana vhurumiwa.

239. ṽhalutshedzo

1. Kha Ndayotewa, nga nḽḽa ha musi fhethu he ipfi ḽo ḽa shumiswa ḽi tshi amba zwiḽwe-vho—

“mulayo wa lushaka” zwi angaredza—

 - a. mulayo u welaho nga fhasi ha uyu wo itwaho hu tshi tevhedzwa Mulayo wa Phalamennde; na
 - b. mulayo we wa vha u tshi khou shuma musi Ndayotewa I tshi thoma u shuma nahone u re nga fhasi ha ndangulo ya muvhuso wa lushaka;

“dzangano ḽa muvhuso” zwi amba—

 - a. muhasho muḽwe na muḽwe wa muvhuso kana ndangulo kha lushaka, vunḑu kana muvhuso

wapo; na

- b. muofisiri kana tshiimiswa—
- i. tshi shumisaho maanda kana u ita mushumo u ya nga ha Ndayotewa kana ndayotewa ya vunḁu; kana
 - ii. tshi shumisaho maanda a muvhuso kana tsha ita mushumo wa muvhuso u ya nga ha mulayo muḁwe- vho, fhedzi hu sa katelwi muofisiri wa khothe kana wa vhulamukanyi;

“mulayo wa vunḁu” ho angaredzwa na—

- a. mulayo u welaho nga fhasi ha uyo wo itwaho hu tshi tevhelwa Mulayo wa vunḁu; na
- b. mulayo we wa vha u tshi khou shuma musi Ndayotewa I tshi thoma u shuma nahone u langulwaho nga muvhuso wa vunḁu.

240. u sa anana vhukati ha maḁwalo o fhambanaho

Arali ha vha na u sa anana vhukati ha maḁwalo o fhambanaho a Ndayotewa, ḁḁwalo ḁa Tshiisimane ḁi ḁo shuma.

241. Nzudzanyo dza tshanduko

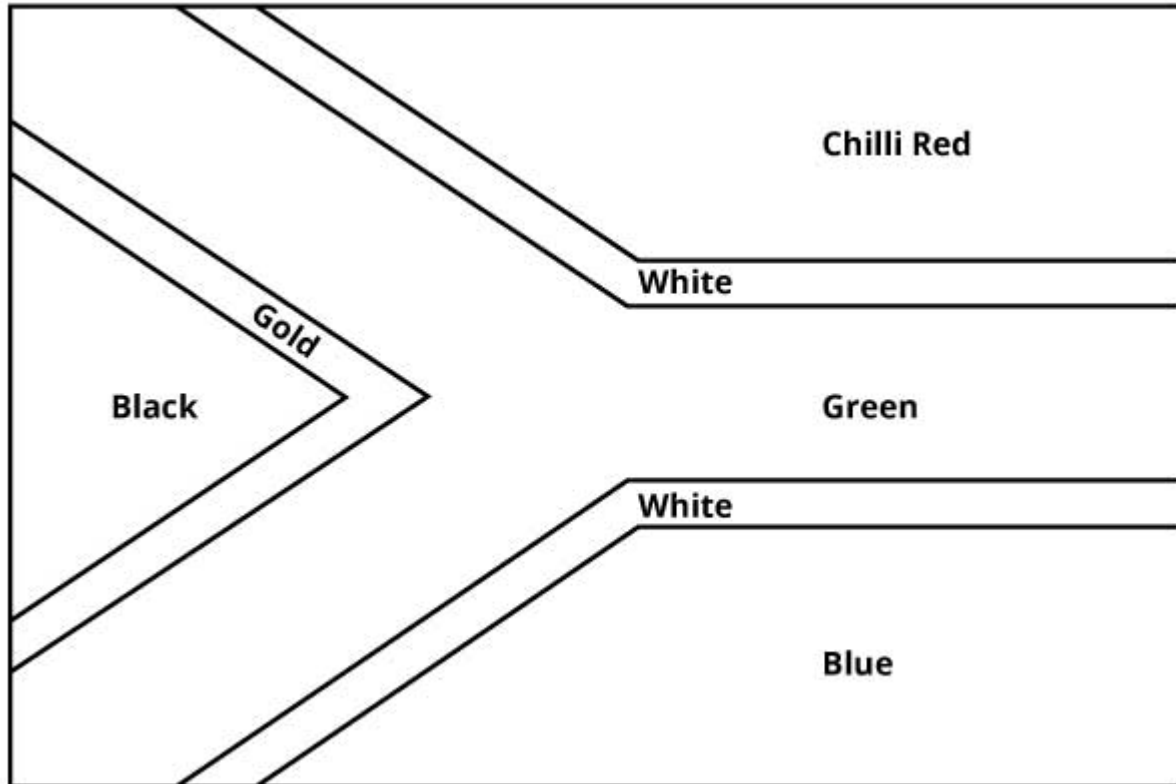
Sheduḁu ya 6 I shuma kha u shanduka zwi tshi ya kha ndaela ya ndayotewa ntswa yo thomiwaho nga Ndayotewa, na maḁwe mafhungo o livhanaho nazwo..

242. U fheliswa kana u vhulahwa ha milayo

Milayo yo bulwaho kha Sheduḁu ya 7 I khou fheliswa, u ya nga ha khethekanyo ya 243 na Sheduḁu ya 6.

243. Dzina ḁipfufhi na u thoma u shuma

1. Mulayo uno u pfi Ndayotewa ya Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe, wa 1996, nahone u ḁo thoma u shuma nga ḁuvha ḁo tiwaho nga Phresidennde u ya nga mulevho, fhedzi hu saathu u fhira ḁuvha ḁa 1 Fulwana 1997.
2. Phresidennde a nga ta datumu dzo fhambanaho hu saathu u swika iyo yo bulwaho kha khethekanyo ḁhukhu ya (1) hu tshi tevhelwa mbetshelo dzo fhambanaho dza Ndayotewa.
3. Nga nḁḁa ha musi zwi re ngomu zwi tshi sumbedza nga iḁwe nḁila, u bulwa ho sumbedzwaho kha mbetshelo dza Ndayotewa nga tshifhinga tsha musi Ndayotewa I tshi thoma u shuma dzi ḁo dzhiwa sa dzi sumbaho tshifhinga tshine mbetshelo idzo dza thoma u shuma.
4. Arali hu tshi nga tiwa ḁḁwe ḁuvha ḁo livhanywa na mbetshelo iḁwe-vho ya Ndayotewa u ya nga ha khethekanyo ḁhukhu ya (2), mbetshelo iḁwe-vho ine ya yelana na Ndayotewa ya Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe, wa 1993 (Mulayo wa vhu 200 wa 1993), yo bulwaho kha mulevho, I a fheliswa u bva kha ḁuvha ḁeneḁo.
5. Khethekanyo ya 213, 214 215, 216, 218, 226, 227, 228, 229 na 230 dzi ḁo thoma u shuma u bva nga ḁa 1 Phando 1998, fhedzi hezwi a zwi thivheli u phasiswa hu tshi tevhelwa Ndayotewa ya mulayo wo lavhelelwaho kha mbetshelo idzi hu saathu u swika ḁuvha ḁo. Hu saathu u swika ḁuvha heḁo, mbetshelo dzo vhekanywaho na dziḁwe-vho dzine dza nga vha hone dza Ndayotewa ya Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe, wa 1993, dzi vha dzi tshi kha ḁi shuma.

Shedulū ya 1: Fulaga ya Lushaka

1. Fulaga ya lushaka yo ita rekhithengele, ya lapfa khathihi na hafu u fhira vhuphara hayo.
2. I na muvhala mutswu, wa musuku, mudala, mutshena, mutswuku na wa lutombo.
3. I na tshivhumbeo tsha phande ya Y yo itwaho nga libannda la muvhala mudala. Mutalo wa vhukati wa libannda u thomaho khoneni ya ntha na ya fhasi tsini na thanda ya fulaga, ya tangana vhukati ha fulaga ya rambalala I tshi ya vhukati ha afha hu si na tshithu.
4. libannda ili lidala lo pendelwa nga ntha na nga fhasi nga muvhala mutshena, na nga muvhala wa musuku u yela magumoni hu re na thanda. Mupendelo muñwe na muñwe ndi thihi tsha fumiñhanu tsha vhuphara ha fulaga.
5. Thiraiengele I re tsini na thanda ya fulaga ndi ntswu.
6. Kha tshipiḁa tsha ntha ha fulaga ho rambalala libannda litswuku, ngeno kha tsha fhasi hu na la L na liñwe la mabannda haya li na vhuphara ha thihi tshararu tsha fulaga yothe.

Black – Mutswu
 Gold – Musuku
 White – Mutshena
 Green – Mudala
 Red – Mutswuku
 Blue – Lutombo

Sheduḽu ya 1A: Fhethuvhupo ha Mavunḽu

[Sheduḽu ya 1A yo dzheniswa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005 ye ya imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiraru ya Ndayotewa wa 2007 na nga Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumirathi ya Ndayotewa wa 2009.]

Vunḽu ḽa Kapa Vhubvaḽuvha

[Mukano wa Vunḽu ḽa Kapa Vhubvaḽuvha wo imelwa nga Mulayo wa khwiniso wa Vhufumiraru ya Ndayotewa wa 2007.]

- Mapa wa vhu 3 wa Sheduḽu ya 1 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 6 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 7 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 8 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 9 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 10 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 11 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo wa 1998 ya 2005

Vunḽu ḽa Fureisitata

- Mapa wa vhu 12 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 13 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 14 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 15 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 16 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005

Vunḽu ḽa Gauteng

[Mukano wa Vunḽu ḽa Gauteng wo khwiniswa nga Mulayo wa khwiniso ya Vhufumirathi ya Ndayotewa wa 2009.]

- Mapa wa vhu 4 wa Nḽivhadzo ya 1490 ya 2008

[Zwo sumbedziswa nga mapa wa vhu 4 zwo imelwa nga khethekanyo ya 1(a) ya Mulayo wa khwiniso ya Vhufumirathi ya Ndayotewa wa 2009.]

- Mapa wa vhu 17 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 18 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo

ya 1998 ya 2005

- Mapa wa vhu 19 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 20 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 21 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005

Vunḽu ḽa KwaZulu-Natal

[Mukano wa Vunḽu ḽa KwaZulu-Natal wo imelwa nga Mulayo wa khwiniso ya vhufumiraru ya Ndayotewa wa 2007.]

- Mapa wa vhu 22 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 23 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 24 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 25 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 26 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 27 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 28 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 29 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 30 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 31 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 32 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005

Vunḽu ḽa Limpopo

- Mapa wa vhu 33 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 34 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 35 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 36 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 37 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005

Vunḽu ḽa Mpumalanga

- Mapa wa vhu 38 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 39 wa Sheduḽu ya vhu 2 kha Nḽivhadzo

ya 1998 ya 2005

- Mapa wa vhu 40 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005

Vunḍu la Kapa Devhula

- Mapa wa vhu 41 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 42 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 43 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 44 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 45 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005

Vunḍu la Devhula Vhukovhela

[Mukano wa Vunḍu la Devhula Vhukovhela wo khwiniswa nga Mulayo wa khwiniso ya Vhufumirathi ya Ndayotewa wa 2009.]

- Mapa wa vhu 5 kha Nḍivhadzo ya 1490 ya 2008

[Zwo sumbedziswaho nga mapa wa vhu 5 zwo imelwaho nga khethekanyo ya 1(b) ya Mulayo wa khwiniso ya Vhufumirathi ya Ndayotewa wa 2009.]

- Mapa wa vhu 46 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 47 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 48 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005

Vunḍu la Kapa Vhukovhela

- Mapa wa vhu 49 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 50 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 51 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 52 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 53 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005
- Mapa wa vhu 54 wa Sheduḷu ya vhu 2 kha Nḍivhadzo ya 1998 ya 2005

Shedulu ya 2: Miano na Khwaṭhisedzo

[Shedulu ya vhu 2 yo khwiniswa nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya u Thoma ya Ndayotewa wa 1997 nahone yo imelwa nga khethekanyo ya 18 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

1. Muano kana khwaṭhisedzo ya Phresidennde kana Mufarela-Phresidennde

Phresidennde kana Mufarela-Phresidennde, phanda ha Muhaṭuli Muhulwane, u fanela u ana/khwaṭhisedza sa zwi tevhelaho:

Phanda ha vhoṭhe vho kuvhanganaho afha, nahone hu na u dzhiela nṭha ho fhelelaho ha mbidzo khulwane ine nda khou I dzhia sa Phresidennde wa Khothe kana Mufarela-Phresidennde wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, nṅe A.B., ndi ana/ khwaṭhisedza uri ndi ḑo fhulufhedzea kha Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe nahone ndi ḑo tevhedza, tikedza na u khwaṭhisa Ndayotewa na miṅwe milayo yoṭhe ya Riphabuḽiki, nahone nga u ḑiimisela tshoṭhe na u fhulufhedzisa uri tshifhinga tshoṭhe ndi ḑo—

- bveledza phanda zwoṭhe zwine zwa bveledzisa Riphabuḽiki, na u hanedza zwoṭhe zwine zwa nga I vhaisa;
- tsireledza na u bveledza phanda pfanelo dza vhoṭhe vha Afrika Tshipembe;
- ita mishumo yanga nga maanda oṭhe na vhukoni nga afho hune nda ḑivha na u kona, nahone nga ngoho ya zwine luvalo Iwanga Iwa mmbudza zwone;
- ita vhulamukanyi kha vhoṭhe; na
- u ḑikumedza kha mutakalo wa Riphabuḽiki na vathu vhoṭhe vhayo.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

2. Muano kana khwaṭhisedzo ya Muthusa-Phresidennde

Muthusa-Phresidennde, phanda ha Phresidennde wa Khothe, kana muṅwe muhaṭuli o nangiwoha nga Phresidennde wa Khothe, u fanela u ana/khwaṭhisa sa zwi tevhelaho:

Phanda ha vhoṭhe vho kuvhanganaho afha, nahone hu na u dzhiela nṭha ho fhelelaho ha mbidzo khulwane ine nda khou I dzhia sa Muthusa-Phresidennde wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, nṅe A.B., ndi ana/ khwaṭhisedza uri ndi ḑo fhulufhedzea kha Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe nahone ndi ḑo tevhedza, tikedza na u khwaṭhisa Ndayotewa na miṅwe milayo ya Riphabuḽiki, nahone nga u ḑiimisela tshoṭhe na u fhulufhedzisa uri tshifhinga tshoṭhe ndi ḑo—

- bveledza phanda zwoṭhe zwine zwa bveledzisa Riphabuḽiki, na u hanedza zwoṭhe zwine zwa nga I vhaisa;
- ndi ḑo vha mueletshedzi wa ngoho nahone a

fhulufhedzeaho;

- ita mishumo yanga nga maanda oṭhe na vhuṭali nga afho hune nda ḑivha na u kona, nahone nga ngoho ya zwine luvalo Iwanga Iwa mmbudza zwone;
- ita vhulamukanyi kha vhoṭhe; na
- u ḑikumedza kha vhuḑi ha Riphabuḽiki na vathu vhoṭhe.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

3. Muano kana khwaṭhisedzo ya Minista na Vhathusa-Minista

Minista na Muthusa-Minista, muṅwe na muṅwe phanda ha Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa kana Muhaṭuli o rumelwaho nga Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa, u fanela u ana/khwaṭhisa sa zwi tevhelaho:

Nṅe, A.B., ndi a ana/khwaṭhisedza uri ndi ḑo fhulufhedzea kha Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, nahone ndi ḑo thetshesela, ṭhonifha na u tikedza Ndayotewa na miṅwe milayo ya Riphabuḽiki, nahone ndi fhulufhedzisa u fara ofisi yanga sa Minista/ Muthusa-Minista nga khuliso na tshirunzi, u vha mueletshedzi wa ngoho nahone a fhulufhedzeaho; u sa ambulula zwi tshi tou vha khagala mafhungo a tshiphiri e nda a fhiwa; na u ita mishumo ya ofisi yanga nga nḑila ine luvalo Iwanga Iwa mmbudza zwone nahone nga vhukoni hanga hoṭhe.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

4. Muano kana khwaṭhisedzo ya u ḑiana ya miraḑo ya Buthano la Lushaka, Vhurumiwa ha Tshoṭhe kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu

1. Miraḑo ya Buthano la Lushaka, vhurumiwa ha tshoṭhe kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu na miraḑo ya vhusimamilayo ha vundu, phanda ha Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa kana Muhaṭuli o rumelwaho nga Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa, u fanela u ana/khwaṭhisa sa zwi tevhelaho:

Nṅe A.B ndi a ana/khwaṭhisedza uri ndi ḑo fhulufhedzea kha Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe nahone ndi ḑo tevhedzela, ṭhonifha na u tikedza Ndayotewa na miṅwe milayo ya Riphabuḽiki, nahone ndi fhulufhedzisa u ita mishumo yanga sa muraḑo wa Buthano la Lushaka/ vhurumiwa ha tshoṭhe kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu/ Muraḑo wa vhusimamilayo ha vundu ha C.D nga vhukoni hanga hoṭhe.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

2. Vhathu vane vha khou ḑadza zwikhala kha Buthano la Lushaka, vhurumiwa ha tshoṭhe kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu, kana vhusimamilayo ha vundu

vha nga ana kana u khwaṭhisa vha tshi tevhedza tshiteṅwa tsha (1) phanḑa ha Mudzulatshidulo wa Buthano ḑa Lushaka, Khorotshitumbe kana vhusimamilayo sa zwine zwa vha zwone.

5. Muano kana khwaṭhisedzo ya Mulangavunḑu na mirado ya Khorotshitumbe ya vunḑu

Mulangavunḑu kana Mufarela-Mulangavunḑu, na muraḑo muṅwe na muṅwe wa khorotshitumbe ya vunḑu, phanḑa ha Phresidennde wa Khothe, kana Muhaṭuli o rumelwaho nga Phresidennde wa Khothe, u fanela u ana/ khwaṭhisa sa zwi tevhelaho:

Nṅe, A.B., ndi ana/khwaṭhisedza uri ndi ḑo fhulufhedzea kha Riphabuḑiki nahone ndi ḑo tevhela, u ṭhonifha na u tikedza Ndayotewa na miṅwe milayo ya Riphabuḑiki; nahone ndi fhulufhedzisa u fara ofisi yanga sa Muphirimia/ Muthusa- Mulangavunḑu/muraḑo wa Khorotshitumbe ya Vunḑu ya C.D. nga khuliso na tshirunzi, u vha mueletshedzi wa ngoho nahone a fhulufhedzeaho, u sa ambulula zwi tshi tou vha khagala kana zwi si khagala mafhungo a tshiphiri e nda a fhiwa; na u ita mishumo ya ofisi yanga nga ṅdila ine luvalo Iwanga Iwa mmbudza zwone nahone nga vhukoni hanga hoṭhe.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

6. Muano kana khwaṭhisedzo ya Vhaofisiri vha zwa Vhuhaṭuli

1. Muhaṭuli kana Mufarela-Muhaṭuli muṅwe na muṅwe, phanḑa ha Muhaṭuli Muhulwane wa Khothe kana muṅwe muhaṭuli o rumelwaho nga Muhaṭuli Muhulwane u fanela u ana kana u khwaṭhisedza sa zwi tevhelaho:

Nṅe, A.B., ndi ana/ khwaṭhisedza uri sa Muhaṭuli wa Khothe ya zwa Ndayotewa/ Khothe Khulwane ya Khaṭhululo, Khothe Khulwane/ Khothe ya E.F. ndi ḑo fhulufhedzea kha Riphabuḑiki ya Afrika Tshipembe, tikedza na u tsireledza Ndayotewa, na pfanelo dza vhuthu dzi re khawo, nahone ndi ḑo shumisa khaṭhulo kwayo kha vhathu vhoṭhe nga u eḑana hu si na u ofha, na tshiṭalula hu tshi tevhedzwa Ndayotewa na mulayo.

(Arali hu muano: Mudzimu a nthuse.)

2. Muthu o tholiwaho kha ofisi ya Phresidennde ane a saathu u vha muhaṭuli nga tshifhinga tsha musi a tshi tholiwa u fanela u ana kana u ita Khwaṭhisedzo phanḑa ha Phresidennde wa Khothe ya zwa Ndayotewa.
3. Vhaofisiri vha zwa vhuhaṭuli, na Vhafarela-Vhaofisiri vha zwa vhuhaṭuli hu sa katelwi vhahaṭuli, vha fanela u ana/ khwaṭhisedza hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka.

Shedulu ya 3: Matshimbidzele a Khetho

[Shedulu ya 3 yo khwiniswaho nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuṣa ya Ndayotewa wa 2001, nga khethekanyo ya 19 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001, na nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa khwiniso ya Vhuṣahe ya Ndayotewa wa 2008.]

Tshipida tsha A: Matshimbidzele a khetho dza Vhafaraofisi vha zwa Ndayotewa

1. Kushumele

- Matshimbidzele o ambiwaho kha Shedulu a shuma tshifhinga tshoṭhe musi—
 - Buthano la Lushaka li tshi fara mutangano wa u khetha Phresidennde kana Mulangadzulo walo kana Muthusa- Mulangadzulo wa Buthano;
 - Khoro ya Lushaka ya Mavundu I a tangana u khetha Mudzulatshidulo kana Muthusa- Mudzulatshidulo; kana
 - Vhusimamilayo ha vundu (phalamennde ya vundu) vhu a tangana u khetha Mulangavundu kana Mulangadzulo kana Muthusa-Mulangadzulo.

2. U tiwa

Muthu a no khou ranga phanda mutangano une khawo ino Shedulu ya shuma u tea uri hu tiwe vhonketheni kha wonoyo mutangano.

3. Thodea dza tshiofisi

- Dzina la muthu a no khou tiwa li tea u vha li kha fomo yo randelwaho nga milayo yo bulwaho kha tshitenwa tsha 9.
- Fomo ine dzina la newa li khayi I tea u vha yo sainiwa—
 - nga mirado mivhili ya Buthano la Lushaka, arali hu tshi khou tea u khethiwa Phresidennde kana Mulangadzulo kana Muthusa-Mulangadzulo wa Buthano;
 - ho imelwa mirado mivhili ya vhurumiwa ha vundu, arali Mudzulatshidulo kana Muthusa- Mudzulatshidulo wa Khoro ya Lushaka ya Mavundu a tshi tea u khethiwa; kana
 - nga mirado mivhili ya vhusimamilayo ha vundu ho teaho, arali hu tshi khou tea u khethiwa Mulangavundu wa vundu kana Mulangadzulo kana Muthusa-Mulangadzulo wa vhusimamilayo hayo.
- Muthu o nangiwa u tea u saina fomo ya u nangiwa u itela u sumbedza u tendelana na u nangiwa hawe kana a nea tshivhumbeo tshifhio na tshifhio tsha u khwathisa u tendela u nangiwa hawe nga u tou nṱwala.

4. U divhadzwa ha madzina a vhonketheni

Muthu a no khou ranga phanda mutangano u tea u divhadza madzina a vhatu vho nangiwa sa vhonketheni kha mutangano, fhedzi a ho ngo tendelwa uri hu vhe na u hanedzana.

5. Nketheni muthihi

Arali hu na nketheni muthihi fhedzi o tiwaho, murangaphanda wa mutangano u tea u divhadza uyo muthu sa ene o khethiwa.

6. Matshimbidzele a khetho

- Arali hu na vhonketheni vha no fhira muthihi vho tiwaho—
 - hu tea u vouthiwa kha wonoyo mutangano nga maitele a u voutha a tshidzumbi;
 - muthu muṱwe na muṱwe a re hone kana arali hu mutangano wa Khoro ya Lushaka ya Mavundu, vundu liṱwe na liṱwe lo imelelwaho mutanganoni li nga voutha luthihi fhedzi; na uri
 - murangaphanda wa mutangano u tea u divhadza uri muthu o wanaho vouthu nnzhi ndi ene muthu o khethiwa.

7. Maitele a u bvisa

- Arali hu si na nketheni o wanaho vouthu nnzhi , dzina la nketheni o wanaho vouthu thukhisa li tea u bvisiwa ha dovha ha vouthiwa kha vho nketheni vho salaho u ya nga ha tshitenwa tsha 6. Haya maitele a tea u dovhololwa u swikela muṱwe nketheni a tshi wana vouthu nnzhi u fhira dza vhaṱwe.
- Arali hu tshi khou shumiswa tshitenwa tshituku tsha (1), zwi sa konadzei u bvisa dzina la nketheni nga nthani ha uri vouthu thukhisa dzo itwaho dzo vha dzi kha vhonketheni vha no fhira muthihi, hu tea u vouthiwa kha havha vhonketheni, nahone zwi tea u dovhololwa u swikela hu tshi vhonwa uri ndi dzina la nketheni ufhiio line la tea u bvisiwa.

8. Minwe mutangano

- Arali ho nangiwa vhonketheni vhaṱhili fhedzi kana musi hu tshi nga sala vhonketheni vhaṱhili fhedzi musi ho no bvisiwa vhaṱwe, nahone havha vhonketheni vha tshi nga vha vho wana vouthu dzi edanaho, hu tea u fariwa muṱwe mutangano hu saathu u fhela maṱvha a sumbe kha tshifhinga tsho tiwaho nga murangaphanda wa mutangano.
- Arali muṱwe mutangano wa fariwa hu tshi tevhedzwa tshitenwa tshituku tsha (1) maitele o randelwaho kha ino Shedulu a tea u shumiswa kha mutangano wonoyo

sa mutangano wa u thoma kha idzo khetho.

9. Milayo

1. Phresidennde wa Khothe u tea u ita ndayo dzi no bula—
 - a. kutshimbidzele kwa mutangano kune ino Shedu lu ya shuma;
 - b. mishumo ya murangaphanda muwe na muwe wa mutangano na muthu muwe na muwe a no khou thusa murangaphanda wa mutangano;
 - c. fomo ine madzina a vho tiwaho a vha khayoy; na
 - d. ndila ine u voutha ha tea u tshimbizwa ngayo.
2. Milayo iyi I tea u divhadzwa nga ndila ye Phresidennde wa Khothe a I ta ngayo.

[Tshitenwa tsha 9 tsho imelwa nga khethekanyo ya 19 ya Mulayo wa vhu 34 wa 2001.]

Tshipida tsha B: Ndila ya u ta kudzhenelele kwa lihora kha Vhurumiwa ha vundu kha khoro ya mavundu ya Lushaka

1. Tshivhalo tsha vharumiwa kha vhurumiwa ha vundu tshine tsha ya kha Khoro ya Mavundu ya Lushaka tshine lihora la tendelwa, tshi tea u tiwa nga u andisa tshivhalo tsha madzulo tshine lihora la vha natsho kha vhusimamilayo ha vundu nga fumi na u kovha mvelelo nga tshivhalo tsha madzulo tshi re hone kha vhusimamilayo ha tanganyiwa na nthihi.
2. Arali u rekanya u ya nga tshitenwa tsha 1 I tshi sia masalela a songo milwaho nga vharumiwa vho netshedzwaho kha lihora u ya nga tshitenwa tshenetsho, masalela a fanela u tatisana na maniwe

masalela ane a fana nao ane a khou engedzea kha lihora linwe na linwe kana mahoro, nahone vharumiwa vha songo phadaladzwaho vha fanela u netshedzwa kha lihora kana mahoro u ya nga vhezhi ha masalela a lihora.

3. Arali masalela o ambiwaho kha tshitenwa tsha 2 a tshi lingana, vharumiwa vha songo phadaladzwaho kha vhurumiwa vha fanela u netshedzwa lihora kana mahoro a re na masalela a lingana u ya nga mutevhe wa nomboro khulwanesa u ya kha nomboro thukhusa ya dzivouthu dzo rekhodiwaho dza mahoro eneo nga tshifhinga tsha khetho dza u fhedza dza vhusimamilayo vhu kwameaho.

[Tshitenwa 3 tsho daziswaho nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhu ya Ndayotewa wa 1999 na u imelwa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuthe ya Ndayotewa wa 2002 na nga khethekanyo ya. 5(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiya ya Ndayotewa wa 2008.]

4. Arali mahoro a no fhira lithihi ane a vha na masalela a no lingana o rekhoda nomboro I fanaho ya dzivouthu nga tshifhinga tsha khetho dza u fhedza dza vhusimamilayo ha vundu honoho, vhusimamilayo honoho vhu tea u netshedza vharumiwa vha songo phadaladzwaho kha vhurumiwa kha lihora line la vha na masalela a fanaho nga ndila ine ya tshimbilelana na demokirasi.

[Tshitenwa tsha 4 tsho dazisaho nga khethekanyo ya 5(b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumiya ya Ndayotewa wa 2008.]

Shedulu ya 4: Maanda a Fhethu ha Mishumo ya Vhusimamilayo ha Lushaka Khathihi na ha Vundu

Tshipiḁa tsha A

- Ndaulo ya maḁaka apo
- Zwa Vhulimi
- Vhukavhamabufho nga nḁa ha vhukavhamabufho ha dzitshaka kana ha lushaka
- Ndangulo ya dziphukha na malwadze
- Dzikhasino, dzimbambe, u gembula na u betsha, zwi sa kateli zwa dziḁothari na zwa u betsha kha zwa mitambo
- U tsireledzwa ha vharengi
- Mafhungo a mvelele
- Ndangulo ya Zwiwo
- Pfunzo kha zwipiḁa zwoṱhe zwi sa kateli pfunzo ya theshiari
- Zwa mupo
- Tshumelo dza mutakalo
- Zwa dzinḁu
- Mulayo wa ndavhuko na mulayo wa mvelele hu tshi tevhedzwa ndima ya vhu 12 ya Ndayotewa
- Nyaluso ya Nḁowetshumo
- Mbekanyamaitele ya nyambo na u langulwa ha nyambo dza tshiofisi kha vundu, ho tevhelwa u swika afho hune khethekanyo ya 6 ya Ndayotewa ya ṽea vhusimamilayo ha vundu maanda a vhusimamilayo
- Tshumelo ya Vhuandadzamafhungo vhu ṽewaho nga, kana vhu langulwaho nga muvhuso wa vundu u ya nga ha khethekanyo ya 192
- Ndondolo ya mupo, zwi sa kateli phaka dza lushaka, ngade dza zwa miri dza lushaka na tshomedzo dza Iwanzheni
- Mapholisa u swikela afho hune ndima ya 11 ya Ndayotewa ya ṽea vhusimamilayo ha vundu maanda a vhusimamilayo
- Ndangulo ya tshikafhadzo ya mupo
- Mveledziso ya vathu
- Mbadelo dza tsudzuluso ya ndaka
- Mabindu a tshitshavha a vundu hu tshi sedzwa fhethu hune ha shumiwa kha ino shedulu na shedulu ya 5
- Zwa vhuendedzi ha nnyi na nnyi
- Mishumo ya tshitshavha hu tshi sedzwa ṱoḁea dza mihasho ya muvhuso wa vundu kha u ita

vhuḁifhinduleli havho ha u langula mishumo ye ya randelwa vhone hu tshi tevhedzwa Ndayotewa kana mulayo ufho na ufho

- Zwa dzipulane na mveledziso dza madzingu
- Ndangulo dza vhuendi ha badani
- Ndondolo ya mavu
- Zwa vhuendelamashango
- Zwa vhuvhambadzi
- Vhurangaphanda ha sialala hu tshi tevhedzwa ndima ya 12 ya Ndayotewa.
- Mveledziso ya dziḁorobo na zwa mahayani
- U ṽewa ḁaisentsi ha zwiendedzi
- Tshumelo dza ndondolavhathu

Tshipiḁa tsha B

Mafhungo a muvhuso wapo a tevhelaho u swika afho he zwa bulwa kha khethekanyo ya 155 (6)(a) na (7):

- Tshikafhadzo ya mufhe
- Ndangulo ya zwifhatwa
- Tshomedzo dza vhulondolavhana
- Nḁisedzo ya muḁagasi na gese
- Tshumelo dza zwa zwidzimamililo
- Vhuendelamashango hapo
- Vhukavhamabufho ha Masipala
- Vhupulani ha zwa Masipala
- Tshumelo dza zwa mutakalo dza masipala
- Vhuendedzi ha nnyi na nnyi ha Masipala
- Mishumo ya tshitshavha ya masipala fhedzi kha zwi kwamaho ṱoḁea dza masipala kha vhuḁifhinduleli ha ndaulo ya mishumo yayo ye ya ṽetshedzwa fhasi ha ino Ndayotewa kana mulayo muṽwe na muṽwe
- Magungwa, zwikepe, dzhethisi (jetties), phiasi (piers), vhuimazwikepe zwi sa kateli ndangulo ya zwikepe ya dzitshaka na lushaka na mafhungo a kwamanaho nazwo
- Sisṱeme ya Ndangulo ya maḁi a mvula fhethu ho yelaho nṱha
- Ndangulo ya zwa makwevho
- Tshumelo dza maḁi o kunaho na dza zwa mabunga zwi tshi katela sisṱeme ya zwa nḁisedzo ya maḁi a u nwa na u ḁatiwa ha maḁi na tshika mahayani

Shedulu ya 5: Maanda a Fhethu ha Mishumo ya Vhusimamilayo ha Vundu Fhedzi

Tshipida tsha A

- Mivo
- Tshumelo ya zwa dziambulentsi
- Dziakhaivi dzi si dza lushaka
- Laiburari dzi si dza lushaka
- Laizensi dza zwikambi
- Mimuziamu I si ya lushaka
- Vhupulani ha zwa vundu
- Mafhungo a mvelele a vundu
- Vhudimvumvusi ha vundu na tshomedzo
- Zwa mitambo ya vundu
- Bada na vhuendi ha vundu
- Tshumelo ya zwa vhulaphukha zwi sa kateli ndangulo ya phrofesheni

Tshipida tsha B

Mafhungo a tevhelaho a muvhuso wapo u swika afho he zwa buliswa zwone nga khethekanyo ya 155 (6)(a) na (7):

- Dzibitshi na tshomedzo dza Vhudimvumvusi
- Bodo dza u sumbedza na u kungedzela fhethu ha nnyi na nnyi
- Mavhida, fhethu ha u vhulunga vhafu vha saathu

vhulungwa na u fhiswa ha zwitumbu

- U kunakisa
- Ndangulo ya thaidzo dza nnyi na nnyi
- U langula u rengiselwa ha vhathu mahalwa
- Tshomedzo dza vhudzulo, u londola na u vhulunga phukha
- U fhaa luhura na khura
- U newa ha laizensi dza mmbwa
- U vha na laizensi na ndangulo ya u rengisela zwiliwa ha nnyi na nnyi
- Ndangulo ya zwa u rengisela vhathu halwa
- Tshomedzo dza mitambo yapo
- Mimakete
- Mivo ya ha masipala
- Phakha na zwimvumvusi zwa masipala
- Bada dza ha masipala
- Tshikafhadzo ng u ita phosho
- Dziphaundu
- Fhethu ha nnyi na nnyi
- U hwala mashika (malatwa), u sokou kudza mashika na u sokou phadaladza malatwa
- U rengisela tshitaratani
- Mavhone a tshitaratani
- Zwa vhuendi na u paka

Shedulu ya 6: Nzudzanyo dza Tshifhinganyana

[Shedulu ya 6 yo khwiniswa nga khethekanyo ya 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya u Thoma ya Ndayotewa wa 1997, nga khethekanyo ya 5 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998 na nga khethekanyo ya 20 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

1. Thalutshedzo

Kha ino Shedulu nga nn̄da ha musi zwi sa yelani na hune zwa khou bulwa hone:

“shangohaya” zwi amba tshipiḁa tsha Riphabuḽki, tshe musi Ndayotewa ya kale I saathu u thoma u shuma, tsha vha tshi tshi dzhiwa nga mulayo wa Afrika Tshipembe, sa vhupo ha vhuḁilangi kana ha vhuḁivhusi;

“Ndayotewa ntswa” zwi amba Ndayotewa ya Riphabuḽki ya Afrika Tshipembe, 1996;

“Mulayo wa tshifhingani tsha kale” zwi amba mulayo wo vhwahwa musi ndayotewa ya kale I saathu u thoma u shuma;

“Ndayotewa yo fhiraho” zwi amba Ndayotewa ya Riphabuḽki ya Afrika Tshipembe, 1993 (Mulayo wa vhu 200 wa 1993).

2. U isa phanda na u shuma ha milayo i no shuma zwino

1. Milayo yoṱhe ye ya vha I tshi khou shuma musi Ndayotewa ntswa I saathu u thoma u shuma, I ḁo isa phanda na u shuma u swikela musi—
 - a. hu tshi nga vha na u khwiniswa na u fhelisa; na
 - b. u yelana na Ndayotewa ntswa.
2. Mulayo wa tshifhingani tsha kale une wa isa phanda na u shuma u ya nga ha tshiteṱwa tshiṱuku tsha (1)—
 - a. a u shumi nga nḁila yo ṱandavhuwaho kha vhupo kana huṱwe -vho, u fhirisa he wa vha u tshi shuma hone musi hu saathu u thoma u shuma Ndayotewa ya kale, nga nn̄da ha musi u tshi nga vha wo khwiniswa u itela uri u shume fhethu ho ṱandavhuwaho; na uri
 - b. u ḁo isa phanda na u laulwa nga maandalanga e a vha a tshi u laula musi Ndayotewa ntswa I saathu u thoma u shuma.

3. U pfesesa mulayo une wa vha hone

1. Nga nn̄da ha musi zwi sa yelani na he zwa bulwa hone kana zwi tshi tou vha zwi songo teaho, u ṱumbulwa huṱwe na huṱwe kha mulayo muṱwe na muṱwe we wa vha u tshi khou shuma musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma—
 - a. kha Riphabuḽki ya Afrika Tshipembe kana shangohaya (nga nn̄da ha musi hu tshi ambiwa vhupo), zwi tea u dzhiwa zwi tshi amba Riphabuḽki ya Afrika Tshipembe nga fhasi ha Ndayotewa ntswa;

- b. kha Phalamennde, Buthano ḽa lushaka kana Vhusimamilayo, zwi tea u pfesesiwa sa zwi ambaho Phalamennde, Buthano ḽa lushaka kana Vhusimamilayo nga fhasi ha Ndayotewa ntswa;
 - c. kha Phresidennde, Muthusa-Phresidennde wa Khorotshitumbe, Ministḁa, Muthusa-Ministḁa kana Khabinethe, nga fhasi na Ndayotewa ntswa hu tshi tevheḽa tshiteṱwa tsha 9 tsha ino Shedulu, zwi tea u dzhiwa zwi tshi amba Phresidennde, Ministḁa, Muthusa-Phresidennde kana Khabinethe;
 - d. kha Phresidennde wa Vhusimamilayo (Sinethe) zwi tea u dzhiwa sa musi zwi tshi amba Mudzulatshidulo wa Khoru ya Lushaka ya Mavunḁu;
 - e. kha vhusimamilayo ha vunḁu, Mulangavunḁu kana Khorotshitumbe kana muraḁo wa khorotshitumbe wa vunḁu zwi tea u dzhiwa sa musi zwi tshi amba vhusimamilayo ha vunḁu, Mulangavunḁu kana Khorotshitumbe kana muraḁo wa Khorotshitumbe nga fhasi ha Ndayotewa ntswa, hu tshi tevhedzwa tshiteṱwa tsha 12 tsha ino Shedulu; kana
 - f. kha luambo Iwa tshiofisi kana nyambo, zwi tea u dzhiwa kha luambo luṱwe na luṱwe zwi tshi amba luambo luṱwe na luṱwe Iwa tshiofisi nga fhasi ha Ndayotewa ntswa.
2. Nga nn̄da ha musi zwi sa yelani na he zwa bulwa hone kana zwi tshi tou vha zwi songo teaho, zwo ambiwaho kha mulayo wa tshifhingani tsha kale, une wa kha ḁi vha hone—
 - a. kha Phalamennde, Nnḁu ya Phalamennde kana Buthano ḽa vhusimamilayo kana dzangano ḽa Riphabuḽki kana shangohaya, zwi tea u dzhiwa sa musi zwi tshi amba—
 - i. kha Phalamennde nga fhasi ha Ndayotewa ntswa arali ndaulo ya uyo mulayo yo ṱetshedzwa u ya nga Ndayotewa yo fhiraho kana ya kale, ino Shedulu kha khorotshitumbe ya lushaka; kana
 - ii. kha vhusimamilayo ha vunḁu, arali u langulwa ha uyo mulayo zwo ṱetshedzwa kha muvhuso wa vunḁu u ya nga ha Ndayotewa yo fhiraho kana ino Shedulu kha khorotshitumbe ya vunḁu
 - b. kha Phresidennde wa shango, Ministḁa muhulwane, Mulanguli na vhaṱwe vhahulwane vha khorotshitumbe, Khabinethe, Khoru dza Dziminstḁa kana khorotshitumbe ya Riphabuḽki kana shangohaya zwi fanela u dzhiwa sa musi zwi tshi amba—
 - i. Phresidennde nga fhasi ha Ndayotewa ntswa, arali ndaulo ya uyo mulayo wonoyo yo ṱetshedzwa u ya nga Ndayotewa yo fhiraho kana ino Shedulu kha khorotshitumbe ya lushaka; kana

- ii. Mulangavundu wa vundu nga fhasi ha Ndayotewa ntswa, arali ndaulo ya uyo mulayo yo ntschedzwa u ya nga Ndayotewa yo fhiraho kana ino Shedulu kha khorotshitumbe ya vundu.

4. Buthano la Lushaka

1. Muthu muñwe na muñwe we a vha e muraḁo kana mufari wa ofisi kha Buthano la Lushaka musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, u ḁo mbo ḁi vha muraḁo kana mufari wa ofisi kha Buthano la Lushaka nga fhasi ha Ndayotewa ntswa nahone u ḁo fara ofisi sa muraḁo kana mufari wa ofisi u ya nga Ndayotewa ntswa.
2. Buthano la Lushaka sa zwe la vhumbeiswa zwone u ya nga ha tshitenwa tshituku tsha (1), li tea u dzhiwa sa lo khethiwaho nga fhasi ha Ndayotewa ntswa kha tshifhinga tshine tsha ḁo fhela nga la 30 Lambamai 1999.
3. Buthano la Lushaka lo vhumbeiswa nga miraḁo ya 400 kha tshifhinga tsha lo tsha ofisi tshine tsha ḁo fhela nga la 30 Lambamai 1999, hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 49(4) ya Ndayotewa ntswa.
4. Milayo na ndaela dza Buthano la Lushaka zwine zwa khou shuma musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, zwi ḁo isa phanda na u shuma nga nnda ha musi hu tshi nga vha na u khwiniswa kana u fheliswa huñwe na huñwe hune ha nga itiwa.

5. Mafhungo a songo fhelaho a re phanda ha Phalamennde

1. Mafhungo mañwe na mañwe a songo fhelaho a re phanda ha Buthano la Lushaka musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, a tea u iswa phanda nao hu tshi tevhedzwa Ndayotewa ntswa.
2. Mafhungo mañwe na mañwe a songo fhelelaho phanda ha Sinethe musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, a tea u fhiriselwa kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu, na uri Khoro I fanela u isa phanda na aya mafhungo I tshi tevhedza Ndayotewa ntswa.

6. Khetho dza Buthano la Lushaka

1. A hu na khetho dza Buthano la Lushaka dzine dza ḁo fariwa phanda ha ḁuvha la 30 Lambamai 1999 nga nnda ha musi Buthano li tshi nga vha lo fhaladzwa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 50 (2) nga murahu ha musi ho dzinginywa u sa fulufhela kha Phresidennde hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 102 (2) ya Ndayotewa ntswa.
2. Khethekanyo ya 50 (1) ya Ndayotewa ntswa I khou fhahewa u swikela 30 Lambamai 1999.
3. Nangwe ho vha na u fheliswa ha Ndayotewa yo fhiraho, Shedulu ya 2 ya iyo Ndayotewa sa zwe ya khwiniswa nga Shedulu ya A ya ino Sheduli ḁo shuma—
 - a. kha khetho dza u thoma dza Buthano la Lushaka

fhasi ha Ndayotewa ntswa;

- b. kha u fhelelwa nga u vha muraḁo wa Buthano kha nyimele dzi sa fani na dze dza ntschedzwa kha khethekanyo ya 47(3) ya Ndayotewa ntswa; na
 - c. kha u ḁadziwa ha zwikhala kha Buthano, na u ḁadzisa, u sedzuluswa na u shumiswa ha mitevhe ya lihora kha u ḁadzwa ha zwikhala, u swikela khetho dza vuvhili dza Buthano fhasi ha Ndayotewa ntswa.
4. Khethekanyo ya 47(4) ya Ndayotewa ntswa yo fhahewa u swikela hu tshi vha na khetho dza vuvhili dza Buthano la Lushaka fhasi ha Ndayotewa ntswa.

7. Khoro ya Lushaka ya Mavundu

1. Kha tshifhinga tshi fhelaho phanda ha dzulo la u thoma la vhusimamilayo ha vundu lo fariwaho nga murahu ha khetho dza u thoma fhasi ha Ndayotewa ntswa—
 - a. Vhuimeleli ha mahoro kha Vundu kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu vhu fanela u fana na vhune Sinethe dza 10 dza vha dzo nangiwa hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 48 ya Ndayotewa yo fhiraho; na
 - b. u ntschedzwa ha vhurumiwa ha tshoṭhe na ha tshipentshela kha mahoro o imelelwaho kha vhusimamilayo ha vundu, hu nga ndila I tevhelaho:

Vundu	Vhurumiwa Ha Tshoṭhe	Vhurumiwa Ha Tshipentshela
1. Kapa Vhubvaḁuvha	ANC 5, NP 1	ANC 4
2. Fureisitata	ANC 4, FF 1, NP 1	ANC 4
3. Gauteng	ANC 3, DP 1, FF 1, NP 1	ANC 3, NP 1
4. KwaZulu-Natala	ANC 1, DP 1, IFP 3, NP 1	ANC 2, IFP 2
5. Mpumalanga	ANC 4, FF 1, NP 1	ANC 4
6. Kapa Devhula	ANC 3, FF 1, NP 2	ANC 2, NP 2
7. Vundu la Devhula	ANC 6	ANC 4
8. Devhula Vhukovhela	ANC 4, FF 1, NP 1	ANC 4
9. Kapa Vhukovhela	ANC 2, DP 1, NP 3	ANC 1, NP 3

2. Lihoro lo imelelwaho kha vhusimamilayo ha vundu—
 - a. Li fanela u nanga vharumiwa vha lo vha tshoṭhe u bva kha vathu vhe vha vha vhe dzisinetha musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma na uri vha tshi ḁo kona u shuma sa vharumiwa vha tshoṭhe; na
 - b. vha nga nanga vhañwe vathu sa vharumiwa vavho vha tshoṭhe fhedzi arali hu si na kana hu na tshivhalo tshi sa ḁaniho tsha dzisinetha dza kale.
3. Vhusimamilayo ha vundu vhu fanela u thola

vharumiwa vha tshoṱhe hu tshi tevhedzwa u nangiwa ha mahoro.

4. Tshiteṱwa tshiṱuku tsha (2) na (3) zwi shuma fhedzi kha u tholwa ha u thoma ha vharumiwa vha tshoṱhe kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu.
5. Khethekanyo ya 62(1) ya Ndayotewa ntswa a I shumi kha u nangiwa na u tholwa ha sinetha dza kale sa vharumiwa vha tshoṱhe hu tshi tevhedzwa tshiteṱwa tshino.
6. Milayo na ndaela dza Sinetha zwi no khou shuma musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma zwi tea u shumiswa malugana na mafhungo a Khoro ya Lushaka u swika afho hune ya nga shuma, hu tshi tevhedzwa khwiniso kana u fheliswa hufhio na hufhio.

8. Sinethe dza tshifhinga tsho fhelaho

1. Muthu we a vha e Sinethe a songo tholiwaho sa murumiwa wa tshoṱhe kha Khoro ya Lushaka ya Mavundu u tea u vha muraḁo wo fhelelaho a no ḁo voutha kha vhusimamilayo ha vundu ḽe ḽa mu nanga sa sinetha hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 48 ya Ndayotewa yo fhiraho.
2. Arali muthu we a vha e Sinethe a khetha u sa tsha vha muraḁo wa vhusimamilayo, uyo muthu u ḁo dzhiwa sa muthu o ṅalaho mushumo wa vhusinetha phanda ha ḁuvha ḽe Ndayotewa ntswa ya thoma u shuma.
3. Muholo, magavhelo na mbuelo dza vathu vhe vha vha vhe dzisinethe vho tholiwaho sa vharumiwa vha tshoṱhe kana sa miraḁo ya vhusimamilayo ha vundu, I nga si kone u fhungudzwa nga vhanga ḽa u tholwa uho fhedzi.

9. Khorotshitumbe ya Lushaka

1. Muthu muṱwe na muṱwe we a vha e Phresidennde, Muthusa- Phresidennde wa Khorotshitumbe, Minista kana Muthusa- Minista wa Riphabuliki nga fhasi ha Ndayotewa yo fhiraho musi ndayotewa ntswa I tshi u thoma u shuma, u ḁo isa phanda na u fara ofisi u ya nga ha tshiteṱwa tshiṱuku tsha (2).
2. U swika nga ḽa 30 Lambamai 1999, khethekanyo 84,89,90,91,93, na 96 dza Ndayotewa ntswa dzi tea u dzhiwa dzi tshi ḁo vhalea sa zwine dza vhaliswa zwone kha Thumetshedzo ya B ya ino Sheduḽu.
3. Tshiteṱwa tshiṱuku tsha (2) a tshi thivheli Minista we a vha e sinethe musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, kha u isa phanda sa Minista o bulwaho kha khethekanyo ya 91(1)(a) ya Ndayotewa ntswa sa zwine iyo khethekanyo ya vhalisiwa zwone kha Thumetshedzo ya B.

10. Vhusimamilayo ha mavundu

1. Muthu muṱwe na muṱwe we a vha e muraḁo kana mufari wa ofisi kha Vhusimamilayo ha vundu musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, u mbo ḁi vha muraḁo kana mufari wa ofisi kha vhusimamilayo ha vundu ḽeneḽo nga fhasi ha Ndayotewa ntswa nahone u

ḁo fara ofisi kana a vha mufari wa ofisi a tshi tevhedza Ndayotewa ntswa na ndayotewa inwe na inwe ya vundu ine ya nga phasisiwa.

2. Vhusimamilayo ha vundu sa zwe ha vhumbeiswa zwone u ya nga ha tshiteṱwa tshiṱuku tsha (1) vhu tea u dzhiwa sa ho khethiwaho nga fhasi ha Ndayotewa ntswa kha tshifhinga tshine tsha ḁo fhela nga ḽa 30 Lambamai 1999.
3. Kha tshifhinga tshaho tsha ofisi tshi fhelaho nga ḽa 30 Lambamai 1999, nahone hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 108(4), vhusimamilayo ha vundu ho vhumbeiswa nga tshivhalo tsha miraḁo yo tetshelwaho uho vhusimamilayo kha Ndayotewa yo fhiraho khathihi na tshivhalo tsha vhasinetha vha tshifhinga tsho fhiraho vhe vha vha miraḁo ya vhusimamilayo u ya nga ha tshiteṱwa tsha 8 tsha ino Sheduḽu.
4. Milayo na ndaela zwa vhusimamilayo ha vundu zwine zwa khou shuma nga tshifhinga tsha musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, zwi ḁo isa phanda na u shuma nga nnda ha musi hu tshi nga vha na u khwiniswa kana u fheliswa huṱwe na huṱwe.

11. Khetho dza Vhusimamilayo ha vundu

1. Naho ho vha na u fheliswa ha Ndayotewa yo fhiraho, Sheduḽu ya 2 ya ino Ndayotewa, sa zwe ya khwiniswa ngaho nga Thumetshedzo ya A kha Sheduḽu ino, I ḁo shuma—
 - a. kha khetho dza u thoma dza vhusimamilayo ha vundu fhasi ha Ndayotewa ntswa;
 - b. kha u fhelelwa nga u vha muraḁo wa Vhusimamilayo kha nyimele dzo fhambanaho na dzo ṅetshedzwaho kha khethekanyo ya 106 (3) ya Ndayotewa ntswa; na
 - c. kha u ḁadza zwikhala kha vhusimamilayo na u ḁadzisa, u sedzulusa na u shumiswa ha mitevehe ya mahoro kha u ḁadza zwikhala, u swikela hu tshi vha na khetho dza vuvhili dza vhusimamilayo fhasi ha Ndayotewa ntswa.
2. Khethekanyo ya 106(4) ya Ndayotewa ntswa yo fhaheva malugana na vhusimamilayo ha vundu u swikela hu tshi vha na khetho dza vuvhili dza vhusimamilayo fhasi ha Ndayotewa ntswa.

12. Khorotshitumbe dza vundu

1. Muthu muṱwe na muṱwe we a vha e Mulangavundu kana muraḁo wa Khorotshitumbe ya vundu musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, u ḁo isa phanda na u vha kha yeneyo ofisi a tshi tevhedza Ndayotewa ntswa na ndayotewa ifhio na ifhio ya vundu ine ya nga phasiswa, fhedzi hu tshi tevhedzwa tshiteṱwa tshiṱuku tsha (2).
2. U swikela Mulangavundu o khethwaho nga murahu ha khetho dza vhusimamilayo ha vundu dza u thoma nga fhasi ha Ndayotewa ntswa a tshi thoma u shuma kana vundu ḽi tshi phasisa Ndayotewa yaḽo, u ya ngauri hu bvelela zwifhio u thoma, khethekanyo ya 132 na ya 136 ya Ndayotewa ntswa dzi tea u dzhiwa

zwi tshi vhalea sa zwe zwa vheiswa zwone kha
Thumetshedzo ya C kha Sheduḽu ino.

13. Milayotewa ya vunḽu

Ndayotewa ya vunḽu yo phasiswaho phanḽa ha musi
Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma I tea u tevhedza
khethekanyo ya 143 ya Ndayotewa ntswa.

14. U ṅetshedzwa ha milayo kha mavunḽu

1. Mulayo malugana na mafhungo ane a kwama sia ḽa
mishumo na maanḽa zwo bulwaho kha Sheduḽu ya 4
kana 5 ya Ndayotewa ntswa nahone we musi
Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, wa vha u tshi
langulwa nga maanḽalanga a re kha khorotshitumbe
ya lushaka u nga ṅetshedzwa nga Phresidennde, nga
mulevho, kha maanḽalanga a re nga fhasi ha
khorotshitumbe ya vunḽu yo vhwahaho nga
Mulangavunḽu wa vunḽu.
2. Arali zwi tshi ṽodea uri mulayo wo ṅetshedzwaho nga
fhasi ha tshitenwa tshiṽuku tsha (1) u bveledzwe nga
nḽila I fushaho, Phresidennde, nga mulevho a nga—
 - a. khwinisa kana a shandukisa mulayo uri u kone u
langa ṽhalutshedzo yawo kana tshumiso;
 - b. hune u ṅetshedzwa ha si shume kha tshipiḽa tsho
fhelelaho tshinwe na tshinwe tsha mulayo, a nga
fhelisa kana a phasisa nga huswa, hu na kana hu si
na khwiniso kana u shandukiswa ho
sumbedzwaho kha phara ya (a), mbetshelo
dzenedzo dzine u ṅetshedzwa ha shuma kana u
swika musi ṅetshedzo I tshi shuma khadzo; kana
 - c. langula mafhungo maṽwe na maṽwe ane a vhona
o tea u ya nga he a kumedzwa, hu tshi katelwa u
pfuluswa kana u rumelwa ha mushumi Iwa
tshifhinganyana, kana u pfulusiwa ha thundu,
vhuḽifhinduleli, pfanelo na mbofho kha kana u
bva kha maanḽalanga a khorotshitumbe ya
lushaka kana ya vunḽu kana muhasho muṽwe-
vho wa muvhuso, ndaulo, tshumelo dza tsireledzo
kana tshinwe tshiimiswa.
3. a. Khophi ya mulevho muṽwe na muṽwe yo
bviswaho hu tshi tevhedzwa tshitenwa tshiṽuku 2.
tsha (1) kana (2) I fanela u ṅetshedzwa Buthano ḽa
lushaka na Khoro ya lushaka ya Mavunḽu hu
saathuu fhela maḽuvha a 10 mulevho uyo wo
anḽadziwa.
- b. Arali Buthano ḽa lushaka na Khoro ya lushaka nga
kha ḽikumedzwa zwi tshi tevhedza mulevho kana
mbetshelo dziṽwe dzaḽo, mulevho kana mbetshelo
zwi ḽo fhela nga zwoṽthe, fhedzi zwi sa kwami—
 - i. u vha mulayoni kana u ṽanganedzea ha 3.
zwiṽwe na zwiṽwe zwo itwaho hu tshi khou
tevhedzwa mulevho kana mbetshelo phanḽa
ha musi u tshi fhela nga woṽthe; kana
 - ii. pfanelo kana vhuḽalu ho wanalaho kana
mushumo kana mulandu wo itwaho phanḽa
ha musi u tshi fhela nga woṽthe.
4. Musi mulayo u tshi ṅetshedzwa nga fhasi ha tshitenwa
tshiṽuku tsha (1), zwiṽwe na zwiṽwe zwine zwa

ambiwa huṽwe na huṽwe kha mulayo kha
maanḽalanga a no khou u langula, zwi fanela u
dzhiṽwa zwi tshi amba maanḽalanga e a ṅetshedzwa
khawo.

5. U ṅetshedzwa huṽwe na huṽwe ha mulayo nga fhasi
ha khethekanyo ya 235 (8) ya Ndayotewa yo fhiraho
zwi tshi katela na u khwinisa, u shandukisa kana u
fhelisa kana u phasisa hafhu mulayo muṽwe na
muṽwe khathihi na vhukando vhuṽwe na vhuṽwe ho
dzhiṽwaho nga fhasi ha iyo khethekanyo, zwi ḽo
dzhiṽwa sa zwo itwaho nga fhasi ha itshi tshitenwa.

15. Milayo ya vhusimamilayo i no khou shuma nḽa ha vhusimamilayo ha Phalamennde

1. Maanḽalanga a re ngomu ha khorotshitumbe ya
lushaka ane a langula milayo ifhio na ifhio I no wela
nḽa ha vhusimamilayo ha Phalamennde musi
Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, I ḽo isa
phanḽa na u langula uyo mulayo u swikela u tshi ḽo
ṅetshedzwa kha maanḽalanga a no wela kha
Khorotshitumbe ya vunḽu hu tshi tevhedzwa
tshitenwa tsha 14 tsha ino Sheduḽu.
2. Tshitenwa tshiṽuku tsha (1) tshi ḽo fhela nga tshoṽthe
nga murahu ha miṽwaha mivhili musi Ndayotewa
ntswa yo no thoma u shuma.

16. Dzikhothe

1. Khothe inwe na inwe, zwi tshi katela khothe dza
mahosi dze dza vha dzi hone musi Ndayotewa ntswa I
tshi thoma u shuma, I ḽo isa phanḽa na u shuma
khathihi na u shumisa maanḽa a re nga fhasi ha
vhupo hayo u ya nga ha mulayo une wa shuma khayoy,
na muthu muṽwe na muṽwe o faraho ofisi sa
muofisiri wa zwa vhuhaṽuli u ḽo isa phanḽa na u fara
ofisi u ya nga ha mulayo u no khou shuma kha iyo
ofisi, zwi tshi ya nga—
 - a. khwiniso inwe na inwe kana u fheliswa huṽwe na
huṽwe ha uyo mulayo; na
 - b. u yelana na Ndayotewa ntswa.
- a. Khothe ya Ndayotewa yo thomiwaho nga
Ndayotewa yo fhiraho I ḽo vha Khothe ya
Ndayotewa nga fhasi ha Ndayotewa ntswa.
- b.

*[Tshitenwa tshiṽuku tsha (b) tsho thuthwa nga
khethekanyo ya 20 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya
Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]*

- a. Khothe Khulwane ya Khethekanyo ya Khaṽhululo
ya Afrika Tshipembe I ḽo vha Khothe Khulwane ya
Khaṽhululo nga fhasi ha Ndayotewa ntswa.
- b.

*[Tshitenwa tshiṽuku tsha (b) tsho thuthwa nga
khethekanyo ya 20 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya
Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]*

4. a. Khethekanyo ya vunḁu kana yapo ya khothe khulwane ya Afrika Tshipembe kana khothe Khulwane ya shangohaya kana khethekanyo ya zwa u angaredza ya yeneyo khothe, I ḁo vha Khothe Khulwane nga fhasi ha Ndayotewa ntswa hu songo shandukiswa vhupo hayo ha mishumo, fhedzi hu tshi tevhelwa u dzudzanyululwa huṁwe na huṁwe ho bulwaho kha tshiteṁwa tshiṁuku tsha (6).
- b. Muthu muṁwe na muṁwe o faraho ofisi kana a no dzhiwa o fara ofisi sa Muhaṁuli-Phresidennde, Muthusa-Muhaṁuli-Phresidennde kana muhaṁuli wa khothe o bulwaho kha phara ya (a) musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, u vha Muhaṁuli-Phresidennde, Muthusa-Muhaṁuli waPhresidennde kana muhaṁuli wa yeneyo khothe nga fhasi ha Ndayotewa ntswa fhedzi hu tshi tevhelwa u dzudzanyululwa huṁwe na huṁwe ho sumbedzwaho kha tshiteṁwa tshiṁuku tsha (6).
5. Nga nḁa ha musi zwi sa yelani na he zwa buliwa hone kana zwi tshi tou vha zwi songo tea, zwine zwa ambiwa kha mulayo muṁwe na muṁwe kana maitele kha—
 - a. Khothe ya zwa Ndayotewa nga fhasi ha Ndayotewa yo fhiraho, zwi tea u dzhiwa sa u musi zwi tshi amba Khothe ya Ndayotewa nga fhasi ha Ndayotewa ntswa;
 - b. Khothe Khulwane ya Khaṁhululo ya Afrika Tshipembe, zwi tea u dzhiwa sa musi zwi tshi amba Khothe Khulwane ya Khaṁhululo; na
 - c. tshipiḁa tsha vunḁu kana tshipiḁa tsha Khothe Khulwane ya Afrika Tshipembe kana khothe khulwane ya shangohaya kana tshipiḁa nga u angaredza tsha khothe yeneyo, zwi tea u dzhiwa sa musi zwi tshi amba Khothe Khulwane.
6. a. Hu saathu fhela tshifhinga musi Ndayotewa ntswa yo no thoma u shuma, khothe dzoṁhe, zwi tshi katela na zwivhumbeo zwadzo, kuvhumbele, kushumele na vhupo ha mishumo khathihi na milayo yo teaho, zwi tea u dzudzanyululwa hu tshi khou itelwa u thomiwa ha sisteme ntswa ya zwa Vhuhaṁuli yo teaho kha ṁhoxa dza Ndayotewa ntswa.
- b. Muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha u langula vhuhaṁuli, a tshi khou shuma o thoma a kwamana na Khomishini ya zwa Vhulamukanyi, u fanela u langula u dzudzanyululwa ho bulwaho kha phara ya (a).
7. a. Muṁwe na muṁwe o faraho ofisi, musi Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa wa Riphabuḁiki, wa 2001, u tshi thoma u shuma, sa—
 - i. Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa, u vha Muhaṁuli Muhulwane sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 167 (1) ya Ndayotewa ntswa;
 - ii. Muthusa-Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa, u vha Muthusa-Muhaṁuli Muhulwane sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 167 (1) ya Ndayotewa ntswa;
 - iii. Muhaṁuli Muhulwane u vha Phresidennde wa Khothe Khulwane ya Khaṁhululo sa zwo

- bulwaho kha khethekanyo ya 168 (1) ya Ndayotewa; na
- iv. Muthusa-Muhaṁuli Muhulwane u vha Muthusa- Phresidennde wa Khothe Khulwane ya Khaṁhululo sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 168 (1) ya Ndayotewa ntswa.
- b. Milayo, ndaulo kana tsumbasia dzo vhwaho nga Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa kana Muhaṁuli Muhulwane zwine zwa khou shuma phanda ha musi Ndayotewa ya Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe I tshi thoma u shuma.
- c. Nga nḁa ha musi zwi sa yelani na he zwa buliwa hone kana zwi tshi tou vha zwi songo tea, zwine zwa ambiwa kha mulayo muṁwe na muṁwe kana maitele maṁwe na maṁwe kha Muhaṁuli Muhulwane kana Phresidennde wa Khothe ya Ndayotewa, zwi fanela u dzhiwa sa Muhaṁuli Muhulwane sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 167 (1) ya Ndayotewa ntswa.

[Tshiteṁwa tshiṁuku tsha (7) tsho ḁadziwa nga khethekanyo ya. 20 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa 2001.]

17. Milandu i saathu u fhela i re phanda ha khothe

Matshimbidzele a milandu yoṁhe ye ya vha I saathu u fhela khothe musi Ndayotewa I tshi thoma u shuma, I fanela u shumiwa nayo sa zwine ha tou nga Ndayotewa ntswa a I athu u phasiswa nga nḁa ha musi vhulamukanyi vhu tshi zwi ṁḁisa nga nḁila iṁwe vho.

18. Maandḁalanga a zwa vhutshutshisi

1. Khethekanyo ya 108 ya Ndayoyotewa yo fhiraho I ḁo isa phanda na u shuma u swikela Mulayo wa Phalamennde wo bulwaho kha khethekanyo ya 179 ya Ndayotewa ntswa u tshi thoma u shuma. Tshino tshiteṁwa tshiṁuku a tshi khakhisi u tholiwa ha Mulangi wa Vhutshutshisi wa Lushaka hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 179.
2. Mulangavhatshutshisi o faraho ofisi musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma u ḁo isa phanda na u shuma hu tshi tevhedzwa mulayo u shumaho kha ofisi yawe, hu tshi tevhedzwa tshiteṁwa tshiṁuku tsha (1).

19. Miano na khwaṁhisedzo

Muthu a no khou isa phanda na u shuma ofisini hu tshi tevhedzwa ino Sheduḁu nahone o itaho muano wa ofisi kana u ita khwaṁhisedzo fhasi ha Ndayotewa yo fhiraho, ha kombetshedzwi u dovholola muano wa ofisi kana khwaṁhisedzo fhasi ha Ndayotewa ntswa.

20. Zwiṁwe Zwiimiswa zwa Ndayotewa

1. Kha ino Ndayotewa, “Zwiimiswa zwa Ndayotewa” zwi amba —
 - a. Mutsireledzi wa Tshitshavha;

- b. Khomishini ya Pfanelo dza Vhuthu ya Afrika Tshipembe;

[Phara ya (b) yo khwiniswa nga khethekanyo ya 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

- c. Khomishini ya zwa Ndinganyiso ya Mbeu;
 d. Muoditha-Dzhenerala;
 e. Bannga Khulwane ya Afrika Tshipembe;
 f. Khomishini ya zwa Gwama;
 g. Khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhatuli; kana
 h. Bodonyangaredzi ya Nyambo dza Afrika Tshipembe.
2. Tshiimiswa tshiñwe na tshiñwe tsha ndayotewa tsho thomiwaho nga fhasi ha Ndayotewa yo fhiraho tshi Țo isa phanȚa na u shuma u ya nga ha mulayo u no khou shuma khatsho, nahone muthu muñwe na muñwe o faraho ofisi sa muraȚo wa khomishini, muraȚo wa bodo ya Bannga Khulwane kana Bodonyangaredzi ya Nyambo dza Afrika Tshipembe, Mutsireledzi wa Tshitshavha kana Muoditha-Dzhenerala, musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, u Țo isa phanȚa na u shuma u ya nga ha mulayo u no khou shuma kha iyo ofisi, hu tshi tevhelwa—
- a. u khwiniswa kana u fheliswa huñwe na huñwe ha uyo mulayo; na
 b. u yelana na Ndayotewa ntswa.
3. Khethekanyo ya 199(1), 200(1), 3 na (5) u swika kha (11) na (201) u swika kha 206 dza Ndayotewa yo fhiraho dzi Țo isa phanȚa na u shuma u swikela dzi tshi fheliswa nga Mulayo wa Phalamennde wo phasiswaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 75 ya Ndayotewa ntswa.
4. MiraȚo ya khomishini ya Tshumelo ya zwa Vhuhatuli vho bulwaho kha khethekanyo ya 105 (1)(h) ya Ndayotewa yo fhiraho vha Țo ima u vha miraȚo ya khomishini musi miraȚo yo sumbedzwaho kha khethekanyo ya 178(1) (i) ya Ndayotewa ntswa vha tshi tholiwa.
5. a. Khoro ya Volkstaat yo thomiwaho hu tshi tevhedzwa Ndayotewa yo fhiraho I Țo isa phanȚa na u shuma hu tshi tevhedzwa milayo I shumaho khayoy, nahone muñwe na muñwe o faraho ofisi sa muraȚo wa Khoro musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma, u Țo isa phanȚa na u shuma hu tshi tevhedzwa mulayo u shumaho kha yeneyo ofisi, hu tshi tevhedzwa—
- i. khwiniso ifhio na ifhio kana u fheliswa ha uyo mulayo;
 ii. u yelana hayo na Ndayotewa ntswa.
- b. Khethekanyo ya 184 A na 184 B (1)(a), (b) na (d) ya Ndayotewa yo fhiraho dzi Țo isa phanȚa na u shuma u swikela dzi tshi fheliswa nga Mulayo wa Phalamennde wo phasiswaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 75 ya Ndayoyotewa ntswa.

21. U phasiswa ha mulayo u Țodiwaho nga Ndayotewa ntswa

1. Hune Ndayotewa ntswa ya ȚoȚa u phasiswa ha mulayo wa lushaka kana wa vunȚu, uyo mulayo u tea u phasiswa nga maanȚalanga o teaho nahone hu saathu u fhela tshifhinga tshilapfu u bva Țuvha Țe Ndayotewa ntswa ya thoma u shuma.
2. Khethekanyo ya 198 (b) ya Ndayotewa ntswa I nga si kone u shumiswa u swikela mulayo wo bulwaho kha iyo khethekanyo u tshi phasiswa.
3. Khethekanyo ya 199(3)(a) ya Ndayotewa ntswa I nga si kone u shumiswa phanȚa ha musi hu tshi fhela miñwedzi miraru nga murahu ha musi milayo yo bulwaho kha iyo khethekanyo I tshi phasiswa.
4. Mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo ya 217(3) ya Ndayotewa ntswa u tea u phasiswa hu saathu u fhela miñwaha miraru u bva Țuvha Țe Ndayotewa ntswa ya thoma u shuma, fhedzi na u sa vha hone ha uyu mulayo kha tshino tshifhinga a zwi thivheli u shumiswa ha mbekanyamaitele yo bulwaho kha khethekanyo ya 217 (2).
5. U swika musi Mulayo wa Phalamennde wo bulwaho kha khethekanyo ya 65(2) ya Ndayotewa ntswa u tshi phasiswa, vhusimamilayo ha vunȚu vhuñwe na vhuñwe vhu nga nanga nȚila dzine ngadzo maanȚalanga a Țewa vhurumiwa haho u voutha vhuimoni haho kha Khoro ya Lushaka ya MavunȚu.
6. U swika musi mulayo wo bulwaho kha khethekanyo ya 229(1)(b) ya Ndayotewa ntswa u tshi phasiswa, masipala u vha a tshee na maanȚa a u vhea mithelo miñwe na miñwe, muingamuthelo kana mithelo ya zwibveledzwa zwo rengiwaho kana u rengiselwa nȚȚa dze a hweswa maanȚa a u dzi vhea musi Ndayotewa I tshi thoma u shuma.

22. Vhuthihi ha lushaka na u pfumedzana

1. Hu sa sedzwi mbetshelo dzifhio na dzifhio dza Ndayotewa ntswa naho ho vha na u fheliswa ha Ndayotewa yo fhiraho, mbetshelo dzoȚhe dzi kwamanaho na u farela dzi re ngomu ha Ndayotewa yo fhiraho fhasi ha Țhoho “Vhuthihi ha lushaka na u pfumedzana” zwi Țo dzhiiwa sa tshipiȚa tsha Ndayotewa ntswa, u itela u bveledza Mulayo wa ȚhuȚhuwedzo ya Vhuthihi ha Lushaka na u Pfumedzana wa 1995 (Mulayo wa vhu 34 wa 1995), sa zwe wa khwinisiswa zwone hu tshi katelwa na ndeme yawo.
2. U itela ndivho dza tshiteñwa tshiȚuku tsha (1), Țuvha Ța “6 Nyendavhusiku 1993” hune Ța vhone kha mbetshelo dza Ndayotewa yo fhiraho fhasi ha Țhoho ine ya ri “Vhuthihi ha Lushaka na u Pfumedza”, hu fanela u vhalwa sa “11 Shundunthule 1994”.

[Tshiteñwa tshiȚuku tsha (2) tsho Țadziswa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya u Thoma ya Ndayotewa wa 1997.]

23. Mulayotibe wa Pfanelo

1. Mulayo wa lushaka wo sumbedzwaho kha khethekanyo ya 9 (4), 32 (2) na 33(3) ya Ndayotewa ntswa u fanela u phasiswa hu saathu u fhela miñwaha miraru u bva ñuvha le Ndayotewa ntswa ya thoma u shuma.
2. U swikela mulayo wo bulwaho kha khethekanyo ya 32 (2) na 33 (3) ya Ndayotewa ntswa u tshi phasiswa—
 - a. khethekanyo ya 32(1) I ño dzhiwa I tshi vhalea ngaurali:

“(1) Muthu muñwe na muñwe u na pfanelo ya u wana mafhungo othe a re kha muvhuso kana muraño muñwe na muñwe wa muvhuso kha sia lifhio na lifhio la muvhuso, arali ayo mafhungo a tshi ñodea kha u shumisa na u tsireledza pfanelo dzavho.”; na
 - b. khethekanyo ya 33(1) na (2) dzi fanela u dzhiwa sa dzi vhaleaho nga ndila I tevhelaho:

“Muthu muñwe na muñwe u na pfanelo ya—
(a) nyito ya ndaulo I re mulayoni hune ha wanala uri pfanelo dzifhio na dzifhio dzawe kana madzangalelo awe a tshi kwamea kana u shushedzwa;
(b) nyito ya matshimbidzele a ndaulo kwayo musi pfanelo dzawe kana ndavhelelo dzawe dzi re mulayoni dzi tshi kwamea kana u shushedzwa;
(c) u ñewa zwiitisi zwo tou ñwaliwaho zwa nyito ya ndaulo I kwamaho pfanelo dzavho dzifhio kana dzifhio kana madzangalelo awe nga nnä ha musi zwiitisi izwo zwo anädziwa;
(d) nyito ya ndaulo yo teaho malugana na zwiitisi zwo fhiwaho musi pfanelo dzifhio na dzifhio dzawe dzi tshi kwamea kana u shushedzwa.”.
3. Khethekanyo dza 32(2) na 33(3) dzaa Ndayotewa ntswa dzi ño fhela nga dzothe arali mulayo wo bulwaho kha khethekanyo idzo nga u tevhkana wa sa phasiswa hu saathu u fhela miñwaha miraru u bva ñuvha le Ndayotewa ya thoma u shuma.

24. Ndaulo ya muvhuso na tshumelo dza tsireledzo

1. Khethekanyo dza 82(4)(b), 215, 218(1), 219(1), 224 u swika kha 228, 236(1), (2), (3), (6), (7)(b) na (8), 237(1) na (2)(a) na 239(4) na (5) dza Ndayotewa yo fhiraho dzi ño isa phanä na u shuma sa u tou nga Ndayotewa yo fhiraho a yo ngo fheliswa, hu tshi tevhedzwa—
 - a. khwiniso ya idzo khethekanyo sa zwe zwa buliswa zwone kha Thumetshedzo ya D;
 - b. dziñwe khwiniso kana u fheliswa ha idzo khethekanyo nga Mulayo wa Phalamennde wo phasiswaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 75 ya Ndayotewa ntswa; na
 - c. u yelana na Ndayotewa ntswa.
2. Khomishini ya Tshumelo ya Muvhuso na khomishini dza tshumelo ya mivhuso ya vunä sa zwo bulwaho kha Ndimä ya 13 ya Ndayotewa yo fhiraho dzi ño isa phanä na u shuma dzi tshi tevhedza Ndimä iyo na mulayo u shumaho khadzo sa zwine ha tou nga iyo

ndima a yo ngo fheliswa, u swikela Khomishini na khomishini dza tshumelo ya mivhuso ya vunä dzi tshi fheliswa nga Mulayo wa Phalamennde wo phasiswaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 75 ya Ndayotewa ntswa.

3. U fheliswa ha Ndayotewa yo fhiraho a zwi kwami mulevho ufhio na ufhio wo bviswaho nga fhasi ha khethekanyo ya 237(3) ya Ndayotewa yo fhiraho nahone mulevho ufhio na ufhio wo raloho u ño isa phanä na u shuma, hu tshi tevhedzwa—
 - a. khwiniso kana u fheliswa hufhio na hufhio; na
 - b. u yelana na Ndayotewa ntswa.

25. Huñwe u sa tea u vha kha Vhusimamilayo

1. Muthu muñwe na muñwe ane musi Ndayotewa I tshi thoma u shuma, a vha a tshi khou shuma tshigwevho tsha miñwedzi I fhiraho 12 kha Riphabuliki hu si na u nanga u badela ndatiso ha ngo tea u vha muraño wa Buthano la Lushaka kana vhusimamilayo ha vunä.
2. U sa tea ha muthu hu tshi tevhedzwa tshiteñwa tshiñuku tsha (1)—
 - a. hu a fhela nga hothe arali u wanwa mulandu hu tshi vhetshelwa thungo kha khatshululo kana tshigwevho tshi tshi fhungudziwa kha khatshululo tsha vha tshigwevho tshi sa thivheli muthu onoyo; na uri
 - b. hu ño fhela nga murahu ha miñwaha miñanu musi tshigwevho tsho fhela.

26. Muvhuso wapo

1. Hu sa sedzwi mbetshelo dza khethekanyo ya 151,155,156 na 157 dza Ndayotewa ntswa—
 - a. mbetshelo dza Mulayo wa Tshifhinganyana wa Muvhuso wapo wa 1993 (Mulayo wa vhu 209 wa 1993), sa zwine wa nga khwiniswa tshifhinga tshiñwe na tshiñwe nga mulayo wa lushaka zwi tshi yelana na Ndayotewa ntswa, dzi kha ñi ño bvela phanä na u shuma u ya nga Khoro ya Masipala u swikela Khoro ya Masipala ine ya ño imela khoro I tshi ñivhadzwa uri yo khethiwa nga kha mvelelo dza khetho dza Khoro dza Masipala dza u thoma dza u angaredza nga murahu ha musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma; nahone

[Tshiteñwa tshiñuku tsha (a) tsho imelwa nga khethekanyo ya 5 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

- b. murangaphanä wa sialala wa tshitshavha tshine tsha khou tevhela sisteme ya mulayo wa tshithu nahone a dzulaho fhethu hu re fhasi ha muvhuso wa tshifhinganyana wa khoro yapo, khoro ya tshifhinganyana kana khoro yatshifhinganyana ya vhaimeleli, yo bulwaho kha Mulayo wa Muvhuso wapo wa Tshifhinganyana wa 1993, nahone wo ñaluswaho kha khethekanyo ya 182 ya Ndayotewa yo fhiraho, u tea u vha muraño a songo nangiwo wa khoro uswika Khoro ya Masipala ine ya ño

imela khoro I tshi divhadzwa uri yokhethiwa nga mvelelo dza khetho dza u thoma dza Khoro dza Masipala dza uangaredza nga murahu ha musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma.

[Tshiteŋwa tshiŋuku tsha (b) tsho imelwa nga khethekanyo ya 5(a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

2. Khethekanyo ya 245 (4) ya Ndayotewa yo fhiraho I do isa phanda na u shuma u swikela u shuma ha iyi khethekanyo hu tshi fhela nga hothe. Khethekanyo ya 16 (5) na (6) ya Mulayo wa Tshifhinganyana wa Muvhuso Wapo, wa 1993 u nga si kone u fheliswa phanda ha la 30 Lambamai 2000.

[Tshiteŋwa tsha (2) tsho khwiniswa nga khethekanyo ya 5 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

27. U vhewa nga ndila ya tsireledzo ha Milayo ya Phalamende na ya vundu

Khethekanyo 82 na 124 dza Ndayotewa ntswa a dzi kwami u vhewa nga ndila yo tsireledzeaho ha Milayo ya Phalamende kana ya vundu yo phasiswaho phanda ha musi Ndayotewa ntswa I tshi thoma u shuma.

28. U nwaliswa ha thundu i sa sudzulusei ya muvhuso

1. Musi hu tshi bviswa tshanziela nga maandalanga I sumbaho uri thundu I sa sudzulusei ya muvhuso ndi ya muvhuso muŋwe u ya nga khethekanyo ya 239 ya Ndayotewa yo fhiraho, redzhisiŋara wa tsumbavhuŋe u tea u nwalisa rekhodo dzenedzo kana a khwaŋhisedza vhuŋanzi uho kha redzhisiŋara yo teaho, tsumbavhuŋe kana liŋwe liŋwalo u sumbedza uri thundu iyi I sa sudzulusei I kha dzina la muvhuso wonoyo.
2. A hu na muthelo, kana mbadelo ine ya do vha hone malugana na u nwaliswa u ya nga ha tshiteŋwa tshiŋuku tsha (1).

Shedulu ya 6A

[Shedulu ya 6A yo dzheniswaho nga khethekanyo ya 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumi ya Ndayotewa wa 2003

na u thuthwa nga khethekanyo ya 6 ya Mulayo wa khwiniso ya Vhufumiiṅa ya Ndayotewa wa 2008.]

Shedulu ya 6B

[Shedulu ya 6B, ye ya vha I Shedulu ya 6A I thomani, yo dzheniswaho nga khethekanyo ya 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhumalo ya Ndayotewa wa 2002 wa khwiniswa nga khethekanyo ya 5 ya Mulayo wa khwiniso ya Vhufumi ya Ndayotewa wa 2003 na u nomboriwa nga

huswa nga khethekanyo ya 6 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumi ya Ndayotewa wa 2003 we wa thuthwa nga khethekanyo ya 5 ya Mulayo wa khwiniso ya Vhufumihlanu ya Ndayotewa wa 2008.]

Shedulu ya 7: Milayo yo Thuthwaho

Nomboro na Nwaha zwa Mulayo	Dzina
Mulayo wa vhu 200 wa 1993	Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, ya 1993
Mulayo wa vhu 2 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994
Mulayo wa vhu 3 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994
Mulayo wa vhu 13 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuraru ya Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994
Mulayo wa vhu 14 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuna ya Ndayotewa wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994
Mulayo wa vhu 24 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Vhurathi ya Ndayotewa wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994

Nomboro na Nwaha zwa Mulayo	Dzina
Mulayo wa vhu 29 wa 1994	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuṭanu ya Ndayotewa wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1994
Mulayo wa vhu 20 wa 1995	Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1995
Mulayo wa vhu 44 wa 1995	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1995
Mulayo wa vhu 7 wa 1996	Mulayo wa Khwiniso ya Ndayotewa wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe wa 1996
Mulayo wa vhu 26 wa 1996	Mulayo wa Khwiniso ya Vhuraru ya Ndayotewa wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe, wa 1996

Thumetshedzo ya A: Khwiniso kha Sheduḽu ya 2 kha Ndayotewa ya Kale

1. U thivha tshiteṅwa tsha 1 nga tshiteṅwa tshi tevhelaho:

1. Mahoro o ṅwaliswaho hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka nahone a nokhou pikisana kha khetho dza Buthano ḽa Lushaka, a ḽo nanga vhonkethenikha idzo khetho u bva kha mitevhe ya vhonketheni yo dzudzanyiwaho hu tshi tevhelwa Sheduḽu ino na mulayo wa lushaka.

2. U thivha tshiteṅwa tsha 2 nga tshiteṅwa tshi tevhelaho:

2. Madzulo kha Buthano ḽa Lushaka sa zwe zwa tiwa u ya nga khethekanyoya 46 ya Ndayotewa ntswa a ḽo ḽadzwa nga ṅḽila I tevhelaho—
a. Hafu ya madzulo u bva kha mutevhe wo ṅekedzwaho nga mahoro eneo, hu na madzulo o tiwaho o vhetshelwaho thungo hu tshi itelwa dzingu ḽiṅwe na ḽiṅwe sa zwe zwa vheiswa zwone nga Khomishini I tshi itela khetho dza Buthano dzi tevhelaho, hu tshi dzhielwa ṅṽha data ya tsedzuluso ya vhakhethi na vhuimeleli nga mahoro a re na dzangalelo.
b. Hafu iṅwe ya madzulo a bvaho kha mutevhe wa lushaka wo ṅekedzwaho nga mahoro eneo kana mitevhe ya dzingu fhethu he mitevhe ya lushaka ya si ṅekedzwe.

3. U bviswa ha tshiteṅwa tsha 3 ha dzheniswa tshiteṅwa tshi tevhelaho:

3. Mitevhe ya vhonketheni yo ṅekedzwaho nga ḽihoro nga u angaredza, Iḽo vha na madzina ane a si vhe ṅṽha ha tshivhalo tsha madzulo a re kha Buthano ḽa Lushaka, nahone mutevhe muṅwe na muṅwe u ḽo sumbedza madzina nga ṅḽila I tevhekanaho ine ya takalelwa sa zwe zwa tiwa nga ḽihoro.

4. U khwiniswa ha tshiteṅwa tsha 5 nga u thivha maipfi a rangelaho phara ya (a) nga maipfi a tevhelaho:

5. Madzulo o bulwaho kha tshiteṅwa tsha 2(a) a ḽo avhelwa u ya nga madzingu kha mahoro ane a khou pikisana kha khetho nga ṅḽila I tevhelaho:

5. U khwiniswa ha tshiteṅwa tsha 6—

a. nga u thivha maipfi a rangelaho phara ya (a) nga maipfi a tevhelaho:

6. Madzulo o bulwaho kha tshiteṅwa tsha 2(b) a ḽo avhelwa kha mahoro ane a khou pikisana kha khetho nga ṅḽila I tevhelaho:

na

b. nga u thivha phara ya (a) nga phara I tevhelaho:

(a) mukovhe wa dzivouthu u ya nga madzulo u ḽo tiwa nga u kovha tshivhalogutṽ tsha vouthu dza lushaka Iwoṽthe nga tshivhalo tsha madzulo a re kha Buthano ḽa Lushaka, ha engedzwa nga nthihi, ha dohwa ha engedzwa na nthihi kha mvelelo, hu sa dzhielwi ṅṽha zwipiḽa, hu ḽo vha wone mukovhe wa madzulo nga tshidzulo tshithihi.

6. Khwiniso ya tshiteṅwa tsha 7(3) nga u thivha phara ya (b) nga phara i tevhelaho:

(b) Mukovhe wo khwiniswaho nga tshidzulo tshithihi u ḽo itiwa nga u kovha tshivhalogutṽ tsha dzivouthu dza lushaka Iwoṽthe, ho ṽusiwa vouthu dza lushaka Iwoṽthe dzo vouthelaho ḽihoro ḽo bulwaho kha phara ya (a), nga tshivhalo tsha madzulo a re kha Buthano, ha engedzwa nga nthihi, ha konou ṽuswa tshivhalo tsha madzulo tsho avhelwaho Iwa u fhedzisela ḽihoro ḽo bulwaho kha phara ya (a).

7. U thivha tshiteṅwa tsha 10 nga tshiteṅwa tshi tevhelaho:

10. Tshivhalo tsha madzulo kha vhusimamilayo ha vunḽu vhuṅwe na vhuṅwe tshi ḽo tiwa hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 105 ya Ndayotewa ntswa.

8. U thivhiwa ha tshiteṅwa tsha 11 nga tshiteṅwa tshi tevhelaho:

11. Mahoro o ṅwalisiwaho hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka na u pikisana kha khetho dza vhusimamilayo, a ḽo nanga vhonketheni vha vhusimamilayo honoho ha vunḽu ḽeneḽo vhane vha vha kha mutevhe wa vunḽu wo dzudzanyiwaho hu tshitevhedzwa ino Sheduḽu na mulayo wa

lushaka.

9. U thivhiwa ha tshiteńwa tsha 16 nga tshiteńwa tshi tevhelaho:

16. U nangiwa ha vhaimелеli

1. Nga murahu ha musu ho no fhedzwa u vhalwa dzivouthu, tshivhalotsa vhaimелеli vha lihora lińwe na lińwe tsho no wanala na mvelelo dzakhethe dzo no divhadzwa u ya nga khethekanyo ya 190 ya Ndayotewa ntswa, Khomishini Ido ri hu saathu u fhela maduvha mavhili mvelelo dzo divhadzwa, khamutevhe muńwe na muńwe wa vhonekheteni ya nanga vhaimелеli vha lihora lińwe na lińwe vhusimamilayoni u ya nga mulayo.
2. Musu ho no nangiwa hu tshi tevhelwa tshiteńwa tshitu tsha (1), arali dzina la nkheteni la wanala li kha mutevhe u no fhira muthi wa Buthano la Lushaka kana kha mutevhe ya Buthano la Lushaka na wa vhusimamilayo ha vundu (arali khethe dza Buthano la Lushaka na dza vhusimamilayo havundu zwo itiwa nga tshifhinga tshithihi), nahone nkheteni uyo a tshikhou tea u divhadzwa sa muimeleli fhethu hu no fhira huthihi, lihora lela nekeda mutevhe wonoyo, li do ri hu saathu u fhela maduvha mavhili utanganedzwa ha khethe ho no bulwaho afho murahu ho no itwa, la sumbedzakha Khomishini mutevhe wa vhonekheteni une muthu uyo a tea u nangiwakana vhusimamilayo vhune a tea u shuma khaho, ngauralo dzina lankheteni li do bviswa kha minwe mutevhe.
3. U bva afho Khomishini I do andadza mutevhe wa madzina a vhaimелеli kha vhusimamilayo...

10. U khwiniswa ha tshiteńwa tsha 18 nga u bvisa phara ya (b) ya imelwa nga phara i tevhelaho:

(b) muimeleli u toliwa sa murumelwa wa tshotha kha Khoru ya Lushaka ya Mavundu;

11. U thivhiwa ha tshiteńwa tsha 19 nga tshiteńwa tshi tevhelaho:

19. Mutevhe wa vhonekheteni vha lihora wo bulwaho kha tshiteńwa tsha 16(1) u nga engedzwa luthihi fhedzi nga tshifhinga tshinwe na tshinwe husaathu u fhira minwedzi ya 12 u bva tshe ha nangiwa vhaimелеli hu tshi tevhelwa tshiteńwa tsha 16 ha itiwa, u itela u dadza zwikhala zwi si na vhathu: Tenda u engedzwa uho ha itwa mafheloni a mutevhe wonoyo.

12. U thivhiwa ha tshiteńwa tsha 23 nga tshiteńwa tshi tevhelaho:

23. Zwikhala

1. Arali ha vha na tshikhala vhusimamilayoni hune ino SheduŁu ya shuma, lihora le la nanga muraŁo ane a khou bva tshidzuloni li do dadza tshikhala itsho nga u nanga muthu—
 - a. ane dzina laawe la wanala kha mutevhe wa vhonekheteni une muthu uyo ane a khou bva tshidzuloni a vha o nangwa khawo; na
 - b. ane a vha tsini kha u tea nahone a wanalaho kha mutevhe.
 - c. Dzina la muthu o nangiwa ho u dadza tshikhala li do nekeda Mulangadzulo nga u tou nwalala.
 - d. Arali lihora lo imelwaho kha vhusimamilayo li tshi nga fhaladzwa kana li si tsha vha hone, muraŁo yaŁo ya tutshela madzulo avho hu tshi tevhelwa tshiteńwa tsha 23A(1), madzulo ayo a do avhelwa mahoro o salaho zwa tou nga ndi madzulo e a vha o balelwa vha ne hu tshi tevhelwa tshiteńwa tsha 7 kana 14, sa zwine zwa nanga ngazwo.

13. U dzheniswa ha tshiteńwa tshi tevhelaho nga murahu ha tshiteńwa tsha 23:

23A. Zwińwe zwiitisi zwa u fhelelwa nga u vha muraŁo wa vhusimamilayo

1. Muthu u fhelelwa nga u vha muraŁo wa vhusimamilayo vhune SheduŁu ino ya shuma arali muthu onoyo o guma u vha muraŁo wa lihora le la nanga muthu onoyo sa muraŁo wa vhusimamilayo.
2. Nga nda ha tshiteńwa tshitu tsha (1) lihora lińwe na lińwe la politiki line la vha hone li nga shandukisa dzina laŁo tshifhinga tshinwe na tshinwe.
3. Mulayo wa Phalamennde u nga ri nga murahu ha tshifhinga tshi pfadzaho Ndayotewa ntswa yo thoma u shuma, wa phasiswa hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 76 (1) ya Ndayotewa ntswa u khwinisa tshiteńwa itshi na tshiteńwa tsha 23 u itela uri hu vhe na ndila ine zwa nga konadzea uri muraŁo wavhusimamilayo we a guma u vha muraŁo wa lihora le la mu nanga a kone udzula e muraŁo wa vhusimamilayo honoho.
4. Mulayo wa Phalamennde wo buliwaho kha tshiteńwa tshitu tsha (3) u dovha hafhu wa tendela—
 - a. lihora li re hone li tshi tangana na lińwe lihora; kana
 - b. lihora lińwe na lińwe li tshi khethekana

la vha na mahoro a no fhira lithihi.

14. U thuthwa ha tshiteŋwa tsha 24.
15. U khwiniswa ha tshiteŋwa tsha 25—
 - a. nga u thivha ŧhalutshedzo ya “Khomishini” nga ŧhalutshedzo I tevhelaho:

‘Khomishini’ zwi amba Khomishini ya
Khethe yo bulwaho kha khethekanyoya 190
ya Ndayotewa ntswa;

na

- b. nga u dzhenisa ŧhalutshedzo I tevhelaho nga murahu ha ŧhalutshedzo ya “mutevhe wa lushaka”:

‘Ndayotewa ntswa’ zwi amba Ndayotewa ya
Riphabuliki ya Afrika Tshipembe, ya 1996;

16. U thuthwa ha tshiteŋwa tsha 26.

Thumetshedzo ya B: Muvhuso wa Vhuthihi ha Lushaka: Sia la Lushaka

1. Khethekanyo ya 84 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vha na inwe khethekanyo thukhu i tevhelaho:

3. Phresidennde u fanela u kwamana na Vhathusa-Phresidennde—
 - a. kha mveledziso na tshumiso ya mbekanyamaitele dza muvhuso wa lushaka;
 - b. kha mafhungo othe a yelanaho na ndangulo ya Khabinethe na nga u ita mushumo wa Khabinethe;
 - c. kha u netshedza Vhathusa-Phresidennde mishumo;
 - d. phanda ha musi a tshi ita u thola hufhio kana hufhio fhasi ha Ndayotewa kana mulayo ufhio na ufhio zwi tshi katela na u tholwa ha vhaambasada kana vhaawe vhaimeleli vha zwa vhudipulomati;
 - e. phanda ha musi a tshi thola khomishini ya thodisiso;
 - f. phanda ha musi a tshi vhidza referandamu; na
 - g. phanda ha musi a tshi hangwela kana u vhotholola vhatshinyi.

2. Khethekanyo ya 89 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vha na inwe khethekanyo thukhu i tevhelaho:

3. Khethekanyo thukhu ya (1) na (2) dzi shuma na kha Muthusa-Phresidennde.

3. Phara ya (a) ya khethekanyo ya 90 (1) ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vhalea nga ndila i tevhelaho:

- (a) Muthusa-Phresidennde o tholiwaho nga Phresidennde;

4. Khethekanyo ya 91 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vhalea nga u rali:

91. Khabinethe

1. Khabinethe yo vhumbiwa nga Phresidennde, Vhathusa-Phresidennde na—
 - a. Ministā vha sa fhirho 27 vhane vha vha miraḡo ya Buthano ḡa Lushaka, vho tholiwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (8) u swika 12; na
 - b. Ministā muthihi ane a si vhe muraḡo wa Buthano ḡa Lushaka nahone o tholiwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (13) tenda Phresidennde a tshi shuma a kwamana na Vhathusa-Phresidennde

na vharangaphanda vha mahoro ane a khou dzhenelela, vha tshi vbona u tholiwa ha Ministā onoyo ho tea.

2. ḡihoro ḡinwe na ḡinwe ḡo faraho madzulo a si ho fhasi ha 80 kha Buthano ḡa Lushaka ḡo tea u thola Muthusa-Phresidennde muthihi a tshi bva kha miraḡo ya Buthano.
3. Arali hu si na ḡihoro kana ḡihoro ḡithihi ḡo fara madzulo a 80 kana u fhira Buthanoni, ḡihoro ḡine ḡa vha na madzulo manzhisa ḡo faraho tshiimo tsha vuvhili tsha tshivhalo tsha madzulo tshihulusa ḡinwe na ḡinwe ḡalo ḡo tea u thola Muthusa-Phresidennde muthihi a tshi bva kha miraḡo ya Buthano.
4. Musi o nangiwa, Muthusa-Phresidennde a nga nanga u sala e muraḡo kana a guma u vha muraḡo wa Buthano.
5. Muthusa-Phresidennde vha nga shumisa maanda nahone vha fanela u ita mishumo yo kumedzwaho ofisi ya Muthusa-Phresidennde nga Ndayotewa kana yo avhelwaho yeneyo ofisi nga Phresidennde.
6. Muthusa-Phresidennde u fara ofisi—
 - a. u swika 30 Lambamai 1999 nga nnda ha u thivhiwa kana u litshiswa nga ḡihoro ḡine ḡa thola hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (2) na (3); kana
 - b. u swika muthu o khethwaho sa Phresidennde nga murahu ha khetho ifhio na ifhio ya Buthano ḡa Lushaka yo farwaho phanda ha ḡa 30 Lambamai 1999 a tshi thoma u shuma.
7. Tshikhala ofisini ya Muthusa-Phresidennde tshi nga ḡadzwa nga ḡihoro ḡo nangaho onoyo Muthusa-Phresidennde.
8. ḡihoro ḡi re na madzulo a 20 kha Buthano ḡa Lushaka nahone ḡe ḡa dzhia tsho ya u dzhenelela kha muvhuso wa vhuthihi, ḡo fanelwa nga u avhelwa ofisi nthihi kana nnzhi dza Khabinethe dzine malugana nadzo Ministā vho bulwano kha khethekanyo thukhu ya (1) (a) vha tea u tholiwa u ya nga tshivhalo tsha madzulo ane Buthano ḡa Lushaka ḡa vha nao hu tshi vhambedzwa na tshivhalo tsha madzulo o farwaho nga maawe mahoro a zhenelaho.
9. Ofisi dza Khabinethe dzi fanela u avhelwa mahoro u ya nga maitele a tevhelaho—
 - a. Mukovhe kana tshivhalo tsha madzulo nga ofisi tshi fanela u tiwa nga u kovha tshivhalo tshothe tsha madzulo kha Buthano ḡa Lushaka ḡa mahoro othe ane a khou dzhenelela nga tshivhalo tsha

- dziofisi dzine malugana nadzo Minista vho bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1).
- b. Vha tea u tholiwa, ho ingwa nthihi.
 - c. Mvelelo hu sa sedzwi tshararu na tshafumi tshi tevhelaho arali tshi hone, ndi tshivhalo tsha madzulo nga ofisi.
 - d. Tshivhalo tsha dziofisi tsho teaho u avhelwa lihora li shelaho mulenzhe tshi tiwa nga u kovha tshivhalo tsho tsha madzulo a Buthano la Lushaka nga tshivhalo itsho tsho bulwaho kha phara ya (b).
 - e. Mvelelo, hu tshi tevhedzwa phara ya (e) dzi sumba tshivhalo tsha ofisi tsho teaho u avhelwa lenelo lihora.
10. Phresidennde nga murahu ha muso o kwamana na Muthusa-Phresidennde na vharangaphanda vha mahoro a khou dzhenelelaho u fanela—
- a. ta ofisi dzine dza fanela u avhelwa mahoro ane a khou dzhenelela u ya nga tshivhalo tsha ofisi dze a avhelwa nga khethekanyo thukhu ya (9);
 - b. u thola u ya nga inwe na inwe ya ofisi murafo wa Buthano la Lushaka ane a vha murafo wa lihora line la khou newa phothifolio yeneyo nga fhasi ha phara ya (a), sa Minista a re na vhudifhinduleli ha yeneyo ofisi;
 - c. arali zwa vha na ndeme u itela ndivho dza Ndayotewa kana zwi tshi itelwa vuvhusi havhuqi, ha fhambanywa u tiwa hu re kha phara ya (a), u ya nga khethekanyo thukhu ya (9);
 - d. ha fheliswa u tholiwa huinwe na huinwe hu re fhasi ha phara ya (b)—
 - i. arali Phresidennde a humbelwa uri a ite ngauralo nga murangaphanda wa lihora line Minista a vha murafo walo; kana
 - ii. arali zwa vha zwi tshi khou tea u itelwa Ndayotewa kana vuvhusi havhuqi; kana
 - e. u qadza arali zwo tea, ho sedzwa phara ya (b), tshikhala tshi re kha ofisi ya Minista.
11. Khethekanyo thukhu ya (10) I tea u shumiswa nga muya wo katelwaho kha kuhumbulele kwa muvhuso wa vhuthihi ha lushaka, nahone Phresidennde na vhanwe vhashumi zwavho vane vha kwamea vha fanela u lwela u swikelela nyandano tshifhinga tsho tsha malugana na u shumiswa ha iyo khethekanyo thukhu, Tenda arali hu sa konwi u swikelelwa nyandano nga ha—
- a. u shumiswa ha maanda o bulwaho kha phara ya (a), (c) kana (d)(ii) ya iyo khethekanyo thukhu, hu do tangedzwa tsheo ya Phresidennde;
 - b. u shumiswa ha maanda o bulwaho kha phara ya (b), (d)(i) kana (e) ya khethekanyo thukhu yeneyo ane a kwama muthu ane a si vhe murafo wa lihora la Phresidennde, tsheo ya murangaphanda wa lihora line muthu onoyo a vha murafo I do tangedzwa; na
 - c. u shumiswa ha maanda o bulwaho kha phara ya (b) kana ya (e) ya khethekanyo thukhu yeneyo ane a kwama muthu ane a vha murafo wa lihora la Phresidennde, hu do tangedzwa tsheo ya Phresidennde.
12. Arali u tiwa hufhio kana hufhio ha u avha dziofisi ha vha hu ho fhambanaho nga fhasi ha khethekanyo thukhu ya (10) (c), Minista vha kwameaho vha tea u tutshela ofisi dzavho fhedzi vho fanelwa, hune zwa vha zwo tea, nga u tholiwa hafhu kha dziinwe ofisi dzo avhelwaho mahoro avho u ya nga u tiwa ho fhambanaho.
13. Phresidennde—
- a. O kwamana na Vhathusa-Phresidennde na vharangaphanda vha mahoro vane vha khou dzhenelela, u fanela—
 - i. u ta yeneyo ofisi ya Minista o bulwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) (b) arali zwa todea hu tshi tevhedzwa tsheo ya Phresidennde fhasi ha yeneyo khethekanyo thukhu.
 - ii. u thola malugana na yeneyo ofisi muthu ane a si vhe murafo wa Buthano la Lushaka, sa Minista a re na vhudifhinduleli kha yeneyo ofisi.
 - iii. u qadza arali zwo fanela, tshikhala malugana na yeneyo ofisi; kana (a) nga murahu ha u kwamana na Vhathusa- Phresidennde na vharangaphanda vha mahoro ane a khou dzhenelela, u fanela u fhelisa u tholiwa hufhio na hufhio fhasi ha phara ya (a) arali zwa todea hu u itela Ndayotewa kana hu tshi itelwa muvhuso wavhuqi.
14. Mitangano ya Khabinete I fanela u tshimbizwa nga Phresidennde, kana arali Phresidennde o laedza ngauralo, nga Muthusa-Phresidennde: Tenda ha vha na uri Vhathusa-Phresidennde vha tshimbizwa mitangano ya Khabinete nga u sielisana nga nda ha muso todea dza shishi dza muvhuso na muya wo katelwaho kha kuhumbulele kwa muvhuso wa vhuthihi ha lushaka dzi tshi zwi toda nga inwe ndila.
15. Khabinete I fanela u shuma nga maitele ane a dzhiela ntha muya wa u toda nyandano o katelwaho kha kuhumbulele kwa muvhuso wa vhuthihi ha lushaka khathihi na todea ya muvhuso u shumaho.

5. Khethekanyo ya 93 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vhalea sa hezwi:

93. U tholiwa ha Vhathusa-Minista

1. Phresidennde a nga, nga murahu ha u kwamana na Vhathusa-Phresidennde vha Khorotshitumbe na vharangaphanda vha mahoro, vhane vha dzhenelela kha khabinethe sika poso dza vhathusa-dziminista.
2. Lihoro lo tendelwa u avhelwa poso nthihi kana dzi fhiraho nthihi dza vhathusa-minista nga u lingana na nga maitele ane ofisi dza Khabinethe dza avhiwa ngao.
3. Mbetshelo dza khethekanyo ya 91 (10) u swika (12) dzi a shuma, dzi na tshanduko dzo teaho, ho sedzwa Vhathusa-Minista, nahone kha u shuma honoho Minista kha khethekanyoyeneyo kana ofisi zwi tea u vhaliwa sa zwine zwa amba Muthusa-Ministakana poso ya muthusa- minista onoyo.
4. Arali muthu o tholiwa sa Muthusa-Minista wa ofisi ifhio na ifhio yo kumedzwaho Minista—
 - a. onoyo Muthusa-Minista u fanela u shumisa na u shuma maimoni a Minista o teaho, maanda afhio na afhio na mishumo yo netshedzwaho onoyo Minista hu tshi tevhedzwa mulayo ufhio na ufhio kana nga inwe ndila ine ya nga netshedzwa onoyo Muthusa-Minista nga Minista hu tshi tevhedzwa ndaela dza Phresidennde; na
 - b. u bulwa hufhio na hufhio kha mulayo ufhio na ufhio ha onoyo Minista hu fanela u dzhiwa hu hu katelaho u bulwa ha Muthusa-Minista o farelaho u ya nga u netshedzwa ho bulwaho nga fhasi ha phara ya (a) nga Minista ane onoyo Muthusa-Minista a khou farela ene.
5. Tshifhinga tshinwe na tshinwe musi Minista a siho kana nga tshiitisi tshifhio na tshifhio, a sa koni u shumisa maanda afhio na afhio

kana u ita mushumo ufhio na ufhio wa ofisi, Phresidennde a nga thola Muthusa-Minista muinwe na muinwe kana muthu muinwe na muinwe uri a shume vhuimoni ha Muthusa-Minista, o bulwaho khamusi nga u angaredza kana nga u shumisa maanda o sumbedzwaho kana u ita mushumo.

6. Khethekanyo ya 96 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vha na dziinwe khethekanyo dzi tevhelaho:

3. Vhominista vha na vhudifhinduleli nga muthihi nga muthihi kha Phresidennde na kha Buthano la Lushaka kha u laula ofisi dzavho nahone mirado yotho ya khabinethe sa zwenezwo vha na vhudifhinduleli vho tangana kha u ita mishumo ya muvhuso wa lushaka na mbekanyamaitele dzawo.
4. Dzinista vha fanela u laula ofisi dzavho hu tshi tevhedzwa mbekanyamaitele yo tiwaho nga Khabinethe.
5. Arali Minista a kundelwa u laula ofisi hu tshi tevhedzwa mbekanyamaitele ya Khabinethe, Phresidennde a nga toda uri Minista onoyo a ite uri ndaulo ya ofisi I anane na yeneyo mbekanyamaitele.
6. Arali onoyo Minista a kundelwa u tevhedza thodea dza Phresidennde a nga fhasi ha khethekanyo thukhu ya (5), Phresidennde a nga mu bvisa ofisini—
 - a. arali e Minista o bulwaho kha khethekanyo ya 91 (1) (a), nga murahu ha u kwamana na Minista, nahone arali Minista a si murafo wa Lihoro la Phresidennde kana a si murangaphanda wa lihora li no khou dzhenelela, na nga murahu ha u kwamana na murangaphanda wa lihora lenelo la Minista; kana
 - b. arali e Minista o bulwaho kha khethekanyo ya 91 (1)(b), nga murahu ha u kwamana na Vhathusa- Phresidennde na vharangaphanda vha mahoro a shelaho mulenzhe.

Thumetshedzo ya C: Muvhuso wa Vhuthihi ha Lushaka: Sia la Vundu

1. Khethekanyo ya 132 ya Ndayotewa ntswa i lavhelelwa u vhalea sa hezwi:

132. Khorotshitumbe

1. Khorotshitumbe ya vundu yo vhumbe nga Mulangavundu na mirado Isa fhiriho 10 yo tholwaho nga Mulangavundu hu tshi tevhedzwa inokhethekanyo.
2. Lihoro li re na madzulo a phesenthe dza 10 kha vhusimamilayo ha vundu nahone lo dilugiselaho u shela mulenzhe kha muvhuso wa vhuthihi ha lushaka, lo fanelwa nga u avhelwa ofisi nthihi kana nnzhi dza Khorotshitumbe u ya nga tshivhalo tsha madzulo ane la vha nao kha vhusimamilayo hu tshi vhambedzwa na tshivhalo tsha madzulo a manwe mahoro a dzhenelaho.
3. Ofisi dza Khorotshitumbe dzi fanela u avhelwa mahoro a dzhenelaho nga maitele a fanaho na o sumbedzwaho kha khethekanyo ya 91(9), hu tshi shumiswa maitele o bulwaho kha iyo khethekanyo—
 - a. khabinethe, hu fanela u vhalwa sa zwi ambaho Khorotshitumbe;
 - b. Minista, zwi fanela u vhalwa sa murado wa Khorotshitumbe; na
 - c. Buthano la Lushaka, zwi fanela u vhalwa sa vhusimamilayo ha vundu.
4. Mulangavundu wa vundu nga murahu ha u kwamana na vhangaphanda vha mahoro ane a khou dzhenelaho u fanela—
 - a. u ta dzenedzo ofisi dzo fanelaho u avhelwa mahoro ane a khou dzhenelaho u ya nga tshivhalo tsha dziofisi dze a avhelwa hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (3);
 - b. u nanga malugana na inwe na inwe ya dzenedzo ofisi murado wa vhusimamilayo ha vundu ane a vha murado wa lihora le yeneyo ofisi ya avhelwa lone fhasi ha phara ya (a), sa murado wa Khorotshitumbe a re na vhudifhinduleli kha yeneyo ofisi;
 - c. arali zwa vha zwo tea hu tshi itelwa Ndayotewa kana u itela muvhuso wavhuḏi, u fhambanyisa hunwe na hunwe u ta ho itwaho nga fhasi ha phara ya (a) hu tshi tevhedzwa khethekanyo thukhu ya (3);
 - d. u fhelisa u nangiwa hufhio na hufhio fhasi ha phara ya (b)—
 - i. arali Mulangavundu o humbelwa u

ita zwenezwo nga murangaphanda wa lihora line murado wa Khorotshitumbe walo a kwameaho a vha e murado; kana

- ii. arali zwa toḏea hu u itela Ndayotewa kana u itela muvhuso wavhuḏi; kana
- e. u ḏadza, arali zwo fanela, hu tshi tevhedzwa phara ya (b), tshikhala ofisini ya murado wa Khorotshitumbe.
5. Khethekanyo thukhu ya (4) I fanela u shumiswa nga muya wo katelwaho kha kuhumbulele kwa muvhuso wa vhuthihi ha lushaka, nahone Mulangavundu na vhanwe vhaofisi vha kwameaho vha fanela u toḏa u swikelela kha thendelano tshifhinga tshothe kha u shumisa khethekanyo thukhu yeneyo: Tenda ha vha na uri arali thendelano I sa koni u swikelea kha—
 - a. u shumiswa ha maandā o bulwaho kha phara ya (a), (c) kana d(ii) ya yeneyo khethekanyo thukhu, hu shuma tsheo ya Mulangavundu;
 - b. u shumiswa ha maandā ho bulwaho kha phara ya (b), d (i) kana (e) ya yeneyo khethekanyo thukhu I kwamaho muthu ane a si vhe murado wa lihora la Mulangavundu, tsheo ya murangaphanda wa lihora line onoyo muthu a vha murado walo I ḏo shuma; na
 - c. u shumiswa ha maandā ho bulwaho kha phara ya (b) kana (e) ya yeneyo khethekanyo thukhu I kwamaho muthu ane a vha murado wa lihora la Mulangavundu, hu shuma tsheo ya Mulangavundu.
 6. Arali u tiwa hufhio na hufhio ha u avhiwa ha dziofisi ha shandulwa fhasi ha khethekanyo thukhu ya (4) (c), mirado ine zwa I kwama vha tea u tutshela ofisi dzayo fhedzi yo fanelwa, hune zwa shuma, u toliwa hafhu kha dziinwe ofisi dzo avhelwahomahoro avho hu tshi tevhedzwa u tiwa ho shandulwaho.
 7. Mitangano ya Khorotshitumbe I fanela u tshimbizwa nga Mulangavundu wa vundu.
 8. Khorotshitumbe I fanela u shuma nga ndila ine ya dzhiela ntha muya wa u toḏa u swikelela kha thendelano wo katelwaho kha kuhumbulele kwa muvhuso wa vhuthihi ha lushaka kathihi na toḏea ya muvhuso u shumaho.

2. Khethekanyo ya 136 ya Ndayotewa ntswa yo lavhelelwa u vha na dziñwe khethekanyo dzi tevhelaho:

3. Miraḁo ya Khorotshitumbe vha na vhuḁifhinduleli nga muthihi khaMulangavundu na kha vhusimamilayo ha vundu kha u laula ofisi dzavho, nahone miraḁo yoṁhe ya Khorotshitumbe sa zwenezwo I na vhuḁifhinduleliyo ṁangana kha u ita mishumo ya muvhuso wa vundu na kha mbekanyamaiteledzawo.
4. Miraḁo ya Khorotshitumbe I fanela u laula ofisi dzayo hu tshi tevhedzwa mbekanyamaitele yo tiwaho nga Khor.
5. Arali muraḁo wa Khorotshitumbe a

kundelwa u laula ofisi hu tshi tevhedzwa mbekanyamaitele ya Khor, Mulangavundu a nga ṁoḁa uri muraḁo wonoyo a ite uri ndaulo ya ofisi yawe na yeneyo mbekanyamaitele zwi anane.

6. Arali muraḁo a kwameaho a kundelwa u tevhedza ṁoḁea dza Mulangavundu fhasi ha khethekanyo ṁhukhu ya (5), Mulangavundu a nga bvisa muraḁo ofisini nga murahu ha u kwamana na muraḁo, huno arali muraḁo a si muraḁo wa ṁihoro ṁa Mulangavundu kana a si murangaphanda wa ṁihoro ṁi no khou dzhenelela, na zwenezwo-vho nga murahu ha u kwamanana murangaphanda wa ṁihoro ṁa muraḁo wonoyo.

Thumetsshedzo ya D: Ndaulo ya Muvhuso na Tshumelo dza Tsireledzo: Khwiniso kha Khethekanyo dza Ndayotewa yo Fhiraho

1. Khwiniso ya khethekanyo ya 218 ya Ndayotewa yo fhiraho—

a. u bvisa maipfi a re kha khethekanyo thukhu ya (1) a rangelaho phara ya (a) a imelwa nga a tevhelaho:

1. Hu tshi tevhelwa ndaela dzo newaho nga Minista wa Tsireledzo na Vhutsireledzi, Khomishinari wa Lushaka u do vha na vhudifhinduleli kha—

a. u bvisa phara ya (b) ya khethekanyo thukhu ya (1) ya imelwa nga phara I tevhelaho:

(b) u tholiwa ha vhakhomishinari vha vunḑu;

a. u bvisa phara ya (d) ya khethekanyo thukhu ya (1) ya imelwa nga phara I tevhelaho:

(d) thodisiso na u thivhelwa ha vhugevhenga ho dzudzanyiwaho kana vhune ha toḑa thodisiso ya lushaka na thivhelo kana vhukoni ha tshipentshela;

na

a. u bvisa phara ya (k) ya khethekanyo thukhu ya (1) ya imelwa nga phara I tevhelaho:

(k) u thomiwa na u thogomeliwa ha tshigwada tsha mapholisa tsha vhudziki ha lushaka tshine tsha do vhewa u tikedza na nga khumbelo ya Khomishinari wa Vunḑu;

2. U khwiniswa ha khethekanyo ya 219 ya Ndayotewa yo fhiraho nga u bvisa maipfi a rangelaho phara ya (a) i re kha khethekanyo thukhu ya (1) a imelwa nga maipfi:

1. Hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 218(1), Khomishinari wa Vunḑu u do vha na vhudifhinduleli kha—

3. U khwiniswa ha khethekanyo ya 224 ya Ndayotewa yo fhiraho nga u bvisa mbetshelo dza khethekanyo thukhu ya (2) dza imelwa nga mbetshelo:

Tenda khethekanyo ino thukhu I tshi do shuma-vho na kha miraḑo ya mmbi ya zwithavhane ye ya nekedza mutevhe wa vhashumi vhayo nga murahu ha musi Ndayotewa ya Riphabuḑiki ya Afrika Tshipembe yo thoma u shuma, ya 1993 (Mulayo wa vhu 200 wa 1993), fhedzi hu saathu

u tangedzwa linwalwa la ndayotewa ntswa sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha khethekanyo ya 73 ya Ndayotewa yeneyo, nahone arali dzangano la politiki line la wela fhasi ha maanda na ndangulo yaḑo kana ye ya dibaḑekanya nao na ine ndivho dzayo dza tuṑuwedza u dzhenelela kha Khoror ya Khorotshitumbe ya Tshifhinganyana nahone yo dzhenela kha khetho dza Buthano la Lushaka na kha vhusimamulayo ha vunḑu nga fhasi ha Ndayotewa yo bulwaho.

4. U khwiniswa ha khethekanyo ya 227 ya Ndayotewa yo fhiraho nga u bvisa khethekanyo thukhu ya (2) ya imelwa nga khethekanyo thukhu i tevhelaho:

2. TMmbi ya Vhupileli ya Lushaka I do shumisa maanda ayo na u itamishumo yayo fhedzi I tshi tevhela lushaka u ya nga ha Ndimba ya 11 ya Ndayotewa ya Riphabuḑiki ya Afrika Tshipembe, ya 1996.

5. U khwiniswa ha khethekanyo ya 236 ya Ndayotewa yo fhiraho—

a. nga u bvisa khethekanyo thukhu ya (1) ya imelwa nga khethekanyo thukhu I tevhelaho:

1. Tshumelo ya muvhuso, muhasho wa muvhuso, tshumelo dza ndaulo kana tsireledzo dze musi hu saathu u thoma u shuma Ndayotewa ya Riphabuḑiki ya Afrika Tshipembe, ya 1996 (ine afha ya vhidzwa “Ndayotewa ntswa”), dza vha dzi tshi shuma mishumo ya muvhuso, dzi isa phanda na u shuma hu tshi tevhelwa mulayo u yelanaho nadzo u swika mulayo uyo u tshi fheliswa kana wa dzheniswa kana wa tanyanyisiwa na tshiimiswa tsho teaho kana wa fhungudziwa zwavhuḑi kana wa khwaṑhisedzwa kha tshiṑwe tshiimiswa .

a. u bvisa khethekanyo thukhu ya (6) ya imelwa nga khethekanyo thukhu ya:

6. a. Phresidennde a nga thola khomishini u sedzulusa kuḑadzele kwa konṑiraka kana u khwiniswa ha konṑiraka, u tholiwa kana u aluswa, kana u newa ha tshifhinga kana tshiimo tsha tshumelo kana inwe mbuelo, zwe zwa itea vhukati ha la 27 Lambamai 1993 na la 30

Khubvumedzi 1994 malugana na muthu muñwe na muñwe o buliwaho kha khethekanyo tshukhu ya (2) kana tshigwada tshiñwe-vho tsha vhathu vhenevho.

- b. Khomishini I nga shandukisa u tholwa, u aluswa kana u lambedza arali zwi songo da nga ngona kana u pfesesea kha tshiimo tsha mulandu wonoyo.

na

- a. u bvisa ipfi “Ndayotewa ino” hune la wanala kha khethekanyo ya 236, la imelwa nga

Ndayotewa ntswa

6. U khwiniswa ha khethekanyo ya 237 ya Ndayotewa yo fhiraho—

- a. nga u bvisa phara ya (a) ya khethekanyo tshukhu ya (1) ya imelwa nga phara I tevhelaho:

(a) u dzudzanywa nga huswa ha zwiimiswa zwothe zwo bulwaho kha khethekanyo ya 236(1), hu sa katelwi na mmibi ya vhupileli yo bulwaho kha khethekanyo 224(2), zwi do bvela phanda nga murahu ha u thoma u shuma ha Ndayotewa ya Riphabuliki ya Afrika Tshipembe, ya 1996, hu u itela u bveledza—

- (i) ndaulo yavhudi ya kha sia la muvhuso wa

lushaka u shumana na mafhungo othe a welaho nga fhasi ha sia la lushaka; na

(ii) ndaulo yavhudi ya vundu linwe na linwe u shumana na mafhungo othe a welaho fhasi ha muvhuso wa vundu linwe na linwe.

na

- a. nga u bvisa phara tshukhu ya (i) ya khethekanyo tshukhu ya (2)(a) ya imelwa nga phara tshukhu i tevhelaho:

(i) zwiimiswa zwo bulwaho kha khethekanyo ya 236(1), hu sa katelwi na mmibi ya lushaka, zwi do wela nga fhasi ha muvhuso wa lushaka, une wa do shumisa vhudifhinduleli honoho u tshi shumisana na muvhuso ya vundu;

7. U khwiniswa ha khethekanyo ya 239 ya Ndayotewa yo fhiraho nga u bvisa khethekanyo tshukhu ya (4) ya imelwa nga phara tshukhu i tevhelaho:

4. Hu tshi tevhelwa mulayo muñwe na muñwe, ndaka, pfanelo, mishumo navhudifhinduleli zwa mmibi dzothe dzo bulwaho kha khethekanyo ya 224(2)zwi do vha vhudifhinduleli ha Mmibi ya Vhupileli ya Lushaka u ya nga hunezwa tendelana na ndaela dza Minista wa Vhupileli.